

В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина

**КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ:
МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ
ТА НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ**

Монографія

Суми
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2010

УДК 336.71:658.14
ББК 65.262.101-93
К56

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”,
протокол № 1 від 17.04.2009

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та кредиту
Севастопольського національного технічного університету

А.П. Вожжов;

доктор економічних наук,
завідувач кафедри фінансів та кредиту
Академії митної служби України

А.А. Мещеряков;

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів
Сумського національного аграрного університету

А.В. Чупіс

Коваленко, В. В.

К56

Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення
[Текст] : монографія / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина. – Суми :
ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 153 с.

ISBN 978-966-8958-42-7

У монографії обґрунтовані основні теоретичні та методичні засади забезпечення капіталізації банків. Для визначення рівня капіталізації банківських установ запропонована методика, яка дозволяє віднести кожен банк до певної групи, до якої застосовується відповідний інструментарій, щоб вирішити проблеми з формуванням капіталу.

Практичне значення має використання інтегрального показника для визначення оптимального банку-мішені, що дозволить отримати позитивний синергетичний ефект. Використання корегуючого коефіцієнта для диференціації внесків до фонду гарантує повернення вкладів, дозволяє вирішити питання щодо джерел наповнення фонду, а також знизити моральний ризик банку.

УДК 336.71:658.14

ББК 65.262.101-93

ISBN 978-966-8958-42-7

© Коваленко В.В., Черкашина К.Ф., 2010

© ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТАТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ	6
1.1. Економічна сутність поняття та видів банківського капіталу	6
1.2. Підходи до визначення достатності капіталу банку	13
1.3. Методичні засади оцінювання капіталізації банків	27
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ	37
2.1. Аналіз капіталізації та концентрації банківської системи України	37
2.2. Взаємозв'язок між основними монетарними, макроекономічними показниками та банківським капіталом	48
2.3. Присутність іноземного капіталу у вітчизняному банківському секторі	57
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	64
3.1. Збільшення регулятивного капіталу банків за рахунок сек'юритизації активів	64
3.2. Концентрація капіталу шляхом злиття та поглинання банків	76
3.3. Підвищення конкурентноздатності банківської системи на основі створення банківських об'єднань	93
РОЗДІЛ 4. ЗБІЛЬШЕННЯ КАПІТАЛЬНОЇ БАЗИ ЗА РАХУНОК ЗНИЖЕННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	105
4.1. Економічна сутність та класифікація банківських ризиків	105
4.2. Створення резерву для покриття операційного банківського ризику	117
4.3. Обґрунтування підходів до функціонування системи страхування депозитів та її вплив на рівень капіталізації банків	123
ВИСНОВКИ	138
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	141

ВСТУП

В умовах наростаючої фінансової кризи однією з основних проблем, яка стоїть перед вітчизняною банківською системою, є підтримання її стабільності та надійності, що дає змогу банкам виконувати свої функції із забезпечення економіки достатньою кількістю фінансових ресурсів.

Зміна ринкової кон'юнктури ставить під загрозу не лише прибутковість діяльності банків, але й взагалі їх функціонування. Основними причинами припинення діяльності банків є неспроможність їх нейтралізувати існуючі в банківському секторі ризики, а також відповідати за своїми зобов'язаннями, що обумовлено недостатністю ресурсної бази у фінансово-кредитних установах.

Питанням достатності банківського капіталу, підвищення рівня капіталізації банківської системи присвячували свої праці вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких М.Д. Алексеєнко, О.І. Барановський, А.П. Вожжов, У.В. Владичин, А.С. Гальчинський, Л.Г. Герасименко, Е. Долан, А.О. Єпіфанов, К.О. Кіреєв, С.М. Козьменко, В.Л. Кротюк, І.В. Ларіонова, Н.Г. Маслак, В.І. Міщенко, Ф. Мишкін, А.М. Мороз, С.В. Мочерний, О.Ю. Пронін, Д. Розенберг, П. Роуз, І.В. Сало, Дж. Сінкі (мол.), Т.С. Смовженко, В.С. Стельмах, В.Т. Сухотеплий, Ф.І. Шпиг, А.П. Яценюк.

Слід зазначити, що Національний банк України вживає заходів щодо підтримання банками достатнього рівня банківського капіталу за допомогою встановлення конкретних нормативів. Водночас не вирішені питання щодо методичних засад оцінювання капіталу банку з точки зору урахування ризиків, які притаманні банківській діяльності, визначення і застосування ефективних методів нарощування капіталу.

На законодавчому рівні прийнято низку нормативних документів, у яких зазначається про підтримання банками необхідного розміру регулятивного, статутного капіталів, а також інших показників, що визначають капіталізацію банківських установ. Серед них такі: Інструкція Національного банку України "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні" від 28.08.2001 № 368, Положення "Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень", затверджене Постановою Правління НБУ від 31.08.2001 № 375, "Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу та стандартів капіталу: нові підходи (Базель II)".

Функціонування національної економіки на ринкових засадах нерозривно пов'язане з ефективною діяльністю банківської системи. В умовах поглиблених змін національної економічної моделі актуальним стає

питання достатності капіталу у вітчизняних банках для виконання основних функцій із забезпечення країни фінансовими ресурсами. У трансформаційних умовах актуалізується питання теоретико-практичного обґрунтування визначення достатнього рівня капіталізації, а також розробки шляхів його підвищення при необхідності.

Недосконалість методики визначення достатності капіталу, а також механізму зростання капіталізації банківської системи зменшує інтенсивність фінансування потреб економіки та перешкоджає стійкому розвитку. На сьогодні актуальним є питання визначення оптимальних розмірів капіталу банків, а також напрямків капіталізації. Це вимагає створення відповідних науково-методичних засад забезпечення рівня капіталізації.

Розділ 1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТАТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

1.1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Поняття “банківський капітал” досить часто вживається західними та вітчизняними економістами, коли йдеться про банківську систему, про забезпеченість економіки ресурсами. Однак слід зазначити, що в економічній літературі не існує єдиної думки про його визначення. Неоднозначність та різноплановість трактувань впливає з розбіжностей та невизначеностей у трактуванні поняття “капітал”.

У різні періоди суспільного розвитку економісти трактували поняття “капітал” по-своєму. Меркантилісти вважали, що капітал утворюється внаслідок певного використання грошей, які приносять додаткові кошти [175].

Протилежної думки дотримувалися фізіократи, які вважали, що не гроші породжують гроші; додатковий капітал утворюється у результаті виробничої праці, до якої вони відносили тільки працю, пов’язану із землею [26].

Адам Сміт капіталом вважає накопичений, тобто той капітал, що залишився після споживання, запас. Накопичення капіталу створює передумови для підвищення продуктивності праці внаслідок подальшого його перерозподілу. Виходячи з цього, А. Сміт поділяв капітал на основний та оборотний. До останнього відносив грошові кошти [126].

Д. Рікардо визначав капітал як накопичену працю, оскільки капіталісти виплачують своїм робітникам лише частину створеної додаткової вартості [31].

К. Маркс вважав, що капітал – не річ, яка виражається у капітальному благі, а певні відносини між капіталістом та найманим робітником. При цьому він стверджував, що капітал самозростаюча цінність [74]. К. Маркс поділяв капітал на використовуваний (в іншому випадку він не приносить прибуток), а також спожитий (прямі витрати на виробництво або собівартість).

Аналізуючи вищенаведені погляди на поняття “капітал”, можна визначити його як вартість, яка може бути виражена як у грошовій,

так і у матеріально-речовій формі (засоби виробництва, продукти минулої праці, предмети праці), що у результаті свого руху створює додаткову вартість.

Складність та багатоплановість категорії “капітал” впливає на трактування сутності банківського капіталу. На думку Ф. Мишкіна, капітал – це різниця між сумою активів і пасивів, яка утворює чисті активи банку. Ці кошти мобілізуються шляхом продажу нових акцій або нерозподілених доходів. Важливим компонентом є також резерви на випадок неповернення позик [88].

Подібну точку зору підтримує П. Роуз, який до банківського капіталу відносить внесені власниками банку кошти, а саме: акціонерний капітал, резерви та нерозподілений прибуток [114]. Отже, можна стверджувати, що П. Роуз ототожнює банківський капітал з власним.

Дж. Сінкі (мол.) основною функцією банківського капіталу вважає здатність компенсувати збитки, що виникають внаслідок банківських ризиків. Поглинути збитки в першу чергу можна за рахунок саме власного капіталу [122].

Отже, можна зробити висновок про те, що Ф. Мишкін, Дж. Сінкі (мол.) та П. Роуз трактують поняття банківського капіталу у першу чергу як власного капіталу банку.

Д. Розенберг у словнику банківських термінів до банківського капіталу, крім акціонерного, додає й довгострокову заборгованість [113].

Фінансовий словник за редакцією А.Г. Завгороднього визначає банківський капітал як сукупність грошових капіталів (власних та залучених), якими оперує банк, що у свою чергу приносять прибуток [40].

Універсальний бізнес-словник ототожнює банківський капітал з фінансовими ресурсами банку. Згідно із словарем банківський капітал – це сукупний грошовий капітал, залучений банком з різних джерел, та використовується ним для проведення банківських операцій і утворює фінансові ресурси банку [70].

В енциклопедії банківської справи поняття “банківський капітал” розглядається як сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які банк використовує у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних банківських операцій та отримання прибутку [37].

Отже, можна зробити висновок про те, що деякі науковці ототожнюють поняття “банківський капітал” та “банківські ресурси”.

Підсумки вищезазначеного аналізу дозволяють виділити п'ять основних напрямків, які об'єднують погляди певної групи економістів щодо визначення поняття “банківський капітал” (табл. 1.1).

Основні підходи до трактування поняття “банківський капітал”

№ пор.	Автори	Сутність підходу до трактування поняття “банківський капітал”
1	Ф. Мишкін П. Роуз Дж. Сінкі (мол).	До банківського капіталу у першу чергу належить власний капітал, який повинен компенсувати збитки, що виникають внаслідок ризиків
2	Д. Розенберг	Банківський капітал складається з акціонерного капіталу та довгострокової заборгованості
3	А.Г. Завгородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко	Банківський капітал – сукупність грошових коштів (власних і залучених), якими оперує банк і які приносять дохід
4	Л.Ш. Лозовський, Б.А. Райзберг, А.А. Ретновський	Ототожнюють поняття “банківський капітал” та “банківські ресурси”
5	А.М. Мороз	Банківський капітал визначає як ресурси банку, які використовуються для проведення банківських операцій з метою отримання прибутку

Проаналізувавши існуючі трактування поняття “банківський капітал”, ми вважаємо доречним відносити до нього такі основні складові: власний, залучений та позичений капітал. Розглянемо кожну зі складових окремо.

Власний капітал складається із статутного капіталу (внесків акціонерів, паїв), резервного капіталу та нерозподіленого прибутку. Він є власністю банку та нагромаджується для уникнення негативних наслідків тимчасового падіння вартості активів, а також для підтримання довіри до банку. Власний капітал виконує такі найважливіші функції:

- індикативну – виступає як індикатор довіри до банку з боку вкладників та кредиторів;
- захисну – страхування вкладів та депозитів у разі банкрутства або ліквідації комерційного банку;
- оперативну – за рахунок власного капіталу банк має можливість розпочати фінансову діяльність;
- регулюючу – виконання встановлених нормативів є необхідною умовою функціонування будь-якого банку [39].

Однак Ф. Мишкін зазначає, що не вигідно нагромаджувати занадто багато капіталу, оскільки це впливає на розмір доходу акціонерів. Так, при отриманні чистого прибутку у розмірі 1 млн. грошових одиниць при сумі активів 100 млн. грошових одиниць, якщо власний капітал становить 10 %, акціонери отримують дохід у розмірі 10 %, а якщо власний капітал – 5 %, то дохід акціонера – 20 % відповідно [88].

Цілком очевидним є той факт, що для успішної діяльності на фінансовому ринку банки використовують не лише власний капітал, але й залучений та позичений. Саме останні два види капіталу становлять левову частку у структурі капіталу кожного банку. Можливості щодо кількості залучених та позичених коштів в Україні регламентуються Національним банком України. Саме тому нормативне значення показника залучених та позичених коштів не повинно перевищувати розмір власного капіталу більше ніж у 12 разів [104].

Цікаву точку зору про необхідність та доцільність залучення банком коштів для здійснення своєї діяльності мали класики політичної економіки. Так, Д. Рікардо зазначав, що “власне функції банкіра починаються тільки з того моменту, коли він утилізує чужі гроші. Поки він оперує тільки власними коштами, він лише капіталіст. Діяльність такого банкіра була б вузькою, і таке підприємство не було б банком” [33].

Отже, для того, щоб суб’єкт господарювання став банком, він повинен отримати право залучати грошові кошти ззовні, які потім будуть використані для здійснення активних операцій. Отримати такий дозвіл можна лише після того, коли буде створено свій власний капітал.

Залучений капітал зазвичай значно перевищує власний капітал. Він включає тимчасово вільні грошові кошти фізичних та юридичних осіб, залучені банком на вклади за певну плату, на певних умовах та на строк або до запитання [11]. Досить часто такі операції називають депозитними.

Позичковий капітал – це кредити, які запозичені на міжбанківському ринку або у центральному банку, а також кошти від продажу боргових цінних паперів на грошовому ринку [10].

Спільним для обох видів капіталу – залученого та позиченого є те, що це чужі кошти, які знаходяться у тимчасовому розпорядженні банку, але при цьому слід враховувати існуючі відмінності між ними (табл. 1.2).

Саме до позикового капіталу відносять іноземний та міжнародний капітали. В “Економічній енциклопедії” поняття “іноземний капітал” розкривається через такі різноманітні форми капіталу, як акціонерний, фінансовий, промисловий, державний, що належить нерезидентам [36]. Міжнародний капітал належить міжнародним організаціям та перетинає національні кордони [40].

Надзвичайно складна сутність та різноманітність прояву банківського капіталу значно ускладнює визначення достатності його для банків. Для глибшого усвідомлення сутності та визначення необхідного розміру банківський капітал слід класифікувати, визначивши сутність кожної із його складових.

Основні відмінності між залученим та позиченим капіталом

Характерна відмінність	Залучений капітал	Позичений капітал
Ініціатива запозичення	Від клієнтів (вкладників), позиція банку пасивна	Від банку, оскільки він займає активну позицію
Плата за користування коштами	Більшою мірою визначає банк	Плату за користування визначає кредитор
Строк, на який надаються ресурси, та їх кількість	Визначає вкладник з огляду на власні потреби та інтереси	Визначає банк-позичальник
Потреби, на які будуть використані кошти	Для здійснення активних операцій	Для підтримання ліквідності (у більшості випадків)
Необхідність додаткових витрат	Маркетингові витрати	Не потребує додаткових витрат

Джерело: Власна розробка.

Слід зауважити, що в економічній літературі питання класифікації банківського капіталу досить дискусійне. Заслуговують на увагу, на наш погляд, класифікації, запропоновані вітчизняними науковцями М.Д. Алексеєнком [2] та К.О. Кіреєвою. [46].

Так, М.Д. Алексеєнко пропонує класифікувати банківський капітал за такими критеріями [2]:

- місцем мобілізації (мобілізований самим банком та придбаний в інших банках);
- можливістю прогнозування величини банківського капіталу (піддається прямому чи опосередкованому прогнозуванню);
- терміном знаходження у розпорядженні банку (власний, строковий банківський капітал, капітал до запитання);
- резидентністю (національний та іноземний банківський капітал);
- формою власності (приватний, колективний та державний);
- організаційно-правовою формою залучення капіталу банком (акціонерний, пайовий);
- формою залучення (грошова, матеріально-речова, фінансові активи, нематеріальні активи);
- джерелом утворення (власний, залучений та позичений);
- економічним змістом відображення у балансі (власний банківський капітал, заборгованість перед НБУ та бюджетними установами, заборгованість перед іншими банками, заборгованість перед клієнтами, цінні папери власного боргу та інші зобов'язання).

К.О. Кіреєва доповнює класифікацію поділом банківського капіталу за формою постійності на основний банківський капітал, додатковий банківський капітал та субординований борг, врахований

у банківському капіталі, а також за якістю формування – на реальний та фіктивний. Досить слушним є поділ банківського капіталу за можливістю регулювання на такий, що регулюється, і відповідно на той, що не регулюється. До банківського капіталу, що регулюється, автор відносить регулятивний капітал, що включає власні кошти учасників банку, які можуть бути зменшені або збільшені внаслідок дії спонукаючих мотивів [46]. Банківський капітал, що не регулюється, – це фактичне значення сум, зазначених у статтях балансу плану рахунків бухгалтерського обліку на певну дату. Він не підлягає зміні. До такого капіталу належить, на думку автора, балансовий [46].

При цьому слід зазначити, що в цих класифікаціях відсутній поділ залежно від ризиків, які характерні для банківської діяльності. Тому доцільно поділити банківський капітал на достатній для покриття банківських ризиків та недостатній.

Виходячи з необхідності мати у своєму розпорядженні достатню кількість капіталу для покриття ризиків, кожен банк повинен дотримуватися вимог необхідного розміру регулятивного капіталу, який використовують органи банківського нагляду для оцінки рівня достатності капіталу. Згідно з Базельською угодою про капітал 2004 року регулятивний капітал банку складається з капіталів трьох рівнів мінус відвернення. Схематично основні складові представлені у табл. 1.3 [78].

Отже, можна зробити висновок про те, що кожний банк повинен мати такий розмір регулятивного капіталу, який би давав змогу нейтралізувати ризики та отримувати при цьому достатній рівень прибутку. При цьому слід зазначити, що необхідно коригувати розмір регулятивного капіталу з огляду на ризики, тобто залежно від активності банку на фінансовому ринку, а також в умовах невизначеності.

Необхідно зазначити, що процеси інтеграції та глобалізації позитивно впливають на розвиток фінансових ринків світу, зумовлюють значну кількість переваг для їх учасників. Але при цьому не слід забувати про збільшення ризиків, для нейтралізації яких існує регулятивний капітал. Слід зазначити, що в європейських країнах досить часто використовують так званий економічний капітал банку [168].

Економічний капітал – це капітал, який повинен мати банк з огляду на свої ризики. Він є функцією ризиковості, мінливості, диверсифікації та концентрації [169]. Так, згідно з Базельською угодою про капітал кожний банк повинен мати мінімально необхідну величину для покриття таких основних видів ризику фінансових установ, як кредитний, ринковий та операційний. При цьому основною функцією економічного капіталу є управління капіталом, яке урівноважує капітал, доходи та ризики [169].

Складові регулятивного капіталу згідно з Базелем II

	Капітал 1-го рівня	Капітал 2-го рівня	Капітал 3-го рівня
Компоненти	Сплачений статутний капітал	Довгостроковий субординований борг (до 50 % 1-го рівня)	Короткостроковий субординований борг
	Розкриті резерви, створені з прибутку	Результат переоцінки основних засобів	
		Загальні резерви	
		Нерозкриті резерви	
		Нереалізований прибуток переоцінки пайових паперів (45 % від величини)	
Гібридні інструменти			
Відвернення	Гудвіл	50 % вкладень у неконсолідовані банківські установи та фінансові дочірні установи	Відсутні
	50 % вкладень у неконсолідовані банківські та фінансові дочірні установи	50 % вкладень у капітал інших банків та фінансових установ	
	50 % вкладень у капітал інших банківських та фінансових установ		
Обмеження	Відсутні	Не більше 100 % капіталу 1-го рівня	Не більше 250 % капіталу 1-го рівня
			Тільки на покриття ринкового ризику
			Факультативний рівень капіталу

Слід зазначити, що у діяльності вітчизняних банків економічний капітал практично не використовувався, але зміна умов банківської діяльності, насамперед у зв'язку з приходом на український ринок іноземних банків, а також необхідність запровадження Базеля II певною мірою стимулювали пошук нових підходів до його розрахунку і запровадження як альтернативної стратегії управління ризиками та забезпечення фінансової стійкості.

В економічній літературі існують два основні підходи до характеристики економічного капіталу [161, 179, 180]. Згідно з першим він визначається як сума капіталів, необхідних для покриття певної

сукупності конкретних ризиків [161, 179]. У такому випадку економічний капітал може бути як більшим, так і меншим від обсягу регулятивного капіталу. Отже, можна стверджувати таке: якщо економічний капітал значно менший від регулятивного, то банківська установа здійснює низькоризикову діяльність. Протилежний випадок означає або більшу ризикованість діяльності банку, або ж включення більшої кількості ризиків чи врахування неочікуваних збитків.

Другий підхід базується на визначенні найбільш надійної та стійкої компоненти регулятивного капіталу, яка спроможна покрити певну сукупність ризиків та результат їх комплексної взаємодії [180]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що економічний капітал менший від регулятивного і становить лише його певну частину.

Отже, можна стверджувати, що економічний капітал – це категорія, що відображає політику банку щодо оцінки потреб та формування необхідної суми капіталу на покриття ризиків, які приймає банк у результаті своєї діяльності та можливих збитків з метою підтримання фінансової стійкості та конкурентноздатності.

Виходячи з вищезазначеного, можна навести авторське визначення поняття “банківський капітал”. Банківський капітал – це грошові та прирівняні до них кошти, що є у розпорядженні банку (власні, залучені або позичені), використовуються ним для проведення активних операцій з метою одержання прибутку; компенсації збитків внаслідок впливу банківських ризиків як індикатора довіри з боку населення, а також утримання конкурентних позицій на ринку.

1.2. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ

У попередньому підрозділі розкрита сутність поняття “банківський капітал”, а також визначена доцільність підтримання його на достатньому рівні для виконання банками своїх основних функцій.

Проведений аналіз дозволив визначити неадекватність зростання банківського капіталу щодо основних макроекономічних та банківських показників. З метою покращення ситуації Національний банк України встановлює нормативні значення розміру різних видів банківського капіталу, його основних складових та інших показників, але ці заходи досить часто не дають бажаного результату. Методичні засади забезпечення капіталізації банків передбачають розробку комплексу методичних підходів до встановлення достатнього рівня капітальної бази банків та оцінки ефективності їх застосування. Тому виникає необхідність розробки дієвого механізму зростання банківського капіталу (рис. 1.1).

Аналізуючи запропоновану модель механізму зростання банківського капіталу, слід зазначити, що об'єктом є безпосередньо банківський капітал, оскільки всі дії спрямовані на досягнення його оптимального розміру.

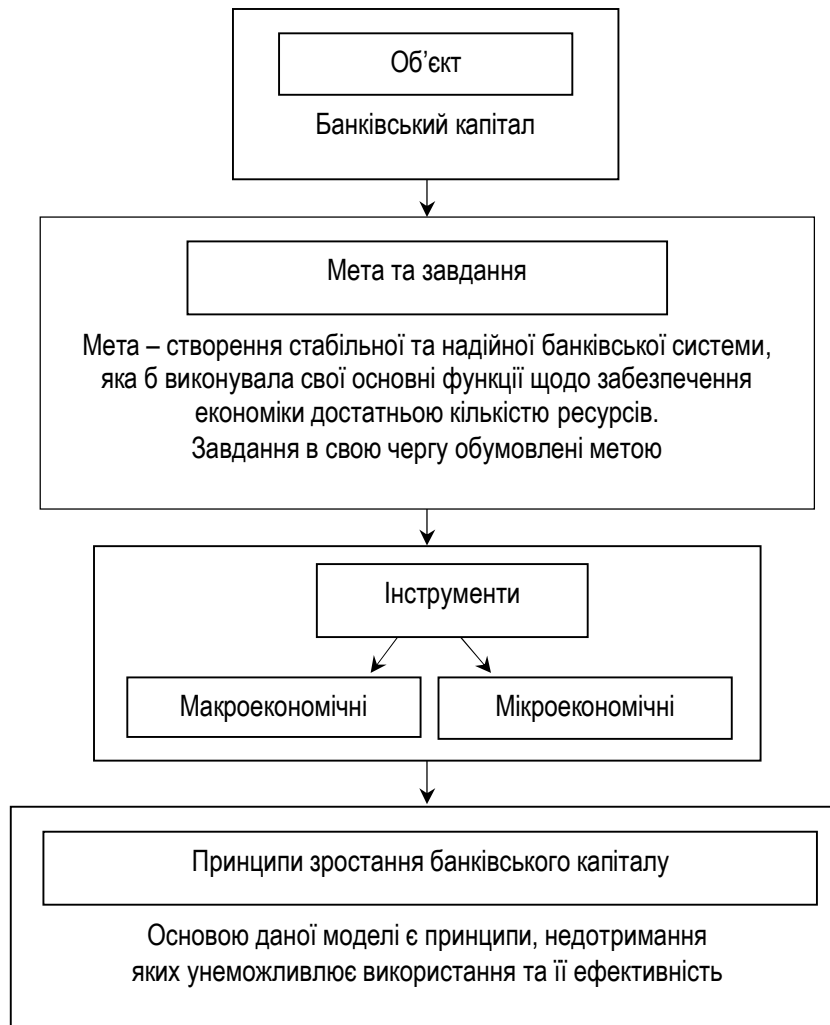

Рис. 1.1. Концептуальна модель механізму зростання банківського капіталу

Джерело: Власна розробка.

Основною метою даної концептуальної моделі механізму зростання банківського капіталу є створення стабільної та надійної банківської системи, яка б виконувала свої основні функції із забезпечення економіки достатньою кількістю ресурсів. Виходячи з цього, до основних завдань слід віднести:

- зменшення податкового навантаження з метою легалізації банками своїх доходів, а також збільшення капіталу за рахунок прибутку;
- розвиток фондового ринку, що дозволить збільшувати капітал за рахунок операцій з цінними паперами на вторинному ринку;

- заходи щодо прозорості та відкритості інформації, які створять умови для збільшення капіталу шляхом емісії цінних паперів;
- підвищення довіри до банків з боку населення з метою залучення додаткових коштів;
- створення умов для проведення процесів злиття та поглинання з метою об'єднання коштів декількох банків.

Основою запропонованої моделі механізму зростання банківського капіталу є принципи зростання банківського капіталу. До головних з них, на нашу думку, слід віднести такі:

- імплементація національного банківського законодавства до європейського з урахуванням інтеграційних процесів у світі;
- відповідність розміру банківського капіталу ризикам, які характерні для банківської діяльності;
- встановлення певних універсальних та обов'язкових умов для всіх банків;
- застосування превентивних та штрафних заходів щодо порушників встановлених нормативів;
- одночасний контроль діяльності банків на індивідуальній та консолідованій основі;
- контроль за достовірністю поданої банками інформації;
- створення умов для обмеження іноземної експансії у банківському секторі України;
- удосконалення законодавчої бази, яка дозволить банкам більш ефективно здійснювати свою діяльність.

Інструменти характеризують економічні важелі, які допоможуть досягнути поставленої мети і визначити при цьому реальний та оптимальний розмір капіталу банку, а також, виходячи з цього, вжити заходів щодо його збільшення.

При цьому слід зазначити, що існує значна кількість показників, які характеризують рівень достатності капіталу. Деякі з них встановлює Національний банк України, інші характеризують ефективність діяльності банківської системи. На нашу думку, всі показники можна поділити на макроекономічні, або 1-го рівня, та мікроекономічні, або 2-го рівня (рис. 1.2).

Розрахунок вищеперерахованих показників дає змогу встановити загальний рівень капіталізації банківської системи країни, порівняти з іншими країнами, а також визначити рівень забезпеченості капіталом окремого банку.

Рис. 1.2. Основні макроекономічні та мікроекономічні показники визначення достатності капіталу

Джерело: Власна розробка.

Виходячи з цього, слід розглянути кожен з вищезазначених показників більш детально, оцінити доцільність та ефективність їх використання в Україні. Слід зауважити, що, на думку багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців [2, 11, 22, 39, 77], найбільш точним та загальним показником рівня забезпеченості капіталом як окремого банку, так і всієї системи, є рівень капіталізації. При цьому слід зазначити, що науковці різних галузей економіки поняття “капіталізація” тлумачать по-різному.

Так, у фінансовому словнику за редакцією А.Г. Завгороднього, Г.Л. Вознюка, Т.С. Смовженко подаються декілька визначень поняття “капіталізація”, а саме [40]:

1. Перетворення доданої вартості у вигляді нерозподіленого прибутку в капітал для розширення виробництва шляхом збільшення активів.
2. Процес формування фіктивного капіталу шляхом випуску акцій, облігацій, заставних листів іпотечних банків, інших цінних паперів.
3. Процес реалізації майна підприємства для збільшення капіталу.
4. Включення відсотка, який нараховується протягом пільгового періоду кредиту, до суми основного боргу з метою звільнення позичальника у цей період від сплати як частини основного боргу, так і відсотків.

Деякі вчені вважають, що капіталізація – це результат перемноження вартості акцій на їх кількість і розглядають її як абсолютний розмір цінних паперів, представлених у капіталі. Інші позначають цим терміном перетворення вартості в капітал [88].

Тлумачний словник з банківської справи О.М. Островської дає визначення поняття “капіталізація” як реінвестування отриманого прибутку [97].

Д. Розенберг у словнику банківських термінів визначає капіталізацію як сумарні пасиви, тобто інвестовані власниками кошти [113].

В економічній літературі зустрічаються такі теоретичні поняття, як “пряма” та “зворотна капіталізація банку”. Пряма капіталізація банку являє собою трансформацію, перетворення вартості, яка може бути представлена реальними матеріальними активами і грошовими коштами, у банківський капітал, тобто поповнення власного капіталу банку за рахунок реінвестування певної частини чистого прибутку банку [55]. Зворотна капіталізація являє собою процес оцінки, визначення вартості банківської установи на основі реального доходу, прибутку, який вона отримує, займаючи певну позицію на ринку фінансових послуг. Зворотна капіталізація з різних міркувань може бути перетворена банком у фіктивну капіталізацію [102].

При визначенні рівня капіталізації банків необхідно звертати увагу не лише на кількісні показники обсягу власного та статутного капіталу, але й на якісні, які в першу чергу стосуються структури власного капіталу та достовірної оцінки окремих його складових. Зустрічаються випадки, коли банківські установи з метою досягнення необхідного розміру власного капіталу та дотримання показників його адекватності вдаються до штучного нарощення обсягів капіталу шляхом включення до нього таких складових:

- завищена переоцінка основних засобів;
- нараховані, але не сплачені відсотки;
- операції з придбання в інсайдерів основних засобів, в яких немає гострої потреби, за значно вищими від ринкових цінами;
- довгострокові кредити інсайдерам на пільгових умовах;
- недохідні інвестиції в цінні папери “неасоційованих”, “недочірніх” підприємств тощо.

Отже, все це призводить до штучного нарощення капіталу і в результаті до невикористано завищеного рівня капіталізації. У такому випадку мова йде про фіктивну капіталізацію.

Проблему фіктивної капіталізації в першу чергу зумовлює низький або упереджений менеджмент банку. Ситуація на ринку повинна об’єктивно оцінюватися, а її переваги не можуть використовуватися для штучного нарощення чи неправдивого відображення у звітності розмірів власного капіталу.

А.П. Вожжов вважає за необхідне доповнити попередні два види поняття банківської капіталізації третім – уявної капіталізації, в ході якої “відбувається збільшення капіталу лише номінально – за рахунок бухгалтерських проводок. При цьому реально розмір капіталу банку не змінюється. Це пов’язано з тим, що приріст капіталу являє собою уявну вартість” [22]. Автор зазначає, що причинами виникнення уявної вартості капіталу є уявна капіталізація або неефективний менеджмент, а в структурі регулятивного капіталу найбільш піддаються ризику такі складові, як статутний капітал, субординований борг, фінансовий результат, резерви за активними операціями, переоцінка основних засобів і нематеріальних активів [23].

Аналізуючи вищезазначені тлумачення поняття “капіталізація”, можна дати таке визначення: капіталізація – це комплекс дій, спрямованих на реальне збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок концентрації та консолідації.

У свою чергу концентрація капіталу – це збільшення обсягу банківського капіталу шляхом об’єднання капіталів різних власників, а також за рахунок капіталізації доходів, тобто перетворення прибутку у капітал [69].

Консолідація – злиття, об’єднання фінансових ресурсів декількох банків [107].

Наведемо найбільш розповсюджену в економічній літературі класифікацію форм концентрації капіталу [27]:

1) горизонтальна:

- концентрація, яка дає змогу збільшити спектр послуг банку;
- концентрація, що сприяє розширенню географії ринку послуг, які пропонує банк клієнтам;
- концентрація, що сприяє підвищенню якості обслуговування клієнтів за рахунок зниження собівартості банківських продуктів;

2) вертикальна:

- концентрація на стадію вперед;
- концентрація на стадію назад;
- двостороння концентрація;

3) конгломератна.

Залежно від механізму концентрації учені виділяють такі основні її види [27]:

1) партнерську – консорціум та фінансово-промислова група;

2) інкорпоровану – злиття, поглинання та створення спільних підприємств.

Отже, можна виділити основні напрямки капіталізації, яка здійснюються банками:

- нарощування банківського капіталу шляхом реінвестування прибутку, отриманого у результаті своєї діяльності;
- залучення банком коштів на умовах субординованого боргу;
- вихід банків на первинний та вторинний ринок цінних паперів;
- концентрація капіталу банків за рахунок злиття і поглинання;
- залучення іноземного капіталу в банківську сферу та ін.

З метою забезпечення рівня капіталізації банківської системи Національний банк України вживає заходів нормативного характеру, які примушують банки підвищувати рівень капіталу. Так, згідно з Положенням “Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень”, затвердженим постановою Правління НБУ № 375 від 31.08.2001, було встановлено мінімальний розмір статутного капіталу. Але, враховуючи кризову ситуацію, що характерна для України, у 2008 р. були внесені зміни щодо скасування попередніх вимог до мінімального розміру статутного капіталу та встановлення вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу, який банки повинні підтримувати на рівні 10 млн. євро [105].

Слід зазначити, що Національний банк України має право змінювати мінімальний розмір регулятивного капіталу з огляду на економічний стан країни, на зміну кон’юнктури на світових фінансових і валютних ринках. Банкам може бути встановлений перехідний період для нарощування капіталу у випадку наявності у них програми капіталізації, якщо нормативи мінімального розміру регулятивного капіталу значно підвищуються.

Слід зауважити, що, аналізуючи встановлені Національним банком нормативи достатності регулятивного капіталу, необхідно враховувати і той факт, що в Україні поки що не використовується нова методика його розрахунку, затверджена Базельською угодою про капітал 2004 р. Згідно із Законом України “Про банки й банківську діяльність” регулятивний капітал банку розраховується за формулою [103]:

$$R_{bk} = F_k + S_k - D, \quad (1.1)$$

де R_{bk} – регулятивний капітал банку;

F_k – основний капітал;

S_k – додатковий капітал;

D – відвернення.

Елементи основного капіталу, або 1-го рівня, такі [103]:

- 1) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- 2) розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, оприлюднені банком у фінансовій звітності):
 - дивіденди, які спрямовані на збільшення статутного капіталу;
 - емісійні різниці;
 - резервні фонди, що створюються згідно із законами України;
 - загальні резерви, що створюються під невизначений ризик при проведенні банківських операцій.

Додатковий капітал, або капітал 2-го рівня, складається з таких елементів [103]:

- 1) резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- 2) резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- 3) результат поточного року;
- 4) субординований борг;
- 5) підтверджена аудитором за результатами звітного фінансового року сума збільшення вартості (за результатами переоцінки) вартість основних засобів;
- 6) прибуток минулих років;
- 7) прибуток поточного року, що очікує затвердження.

При цьому слід зазначити, що загальний розмір додаткового капіталу не може перевищувати основний капітал, а субординований капітал більш ніж половину основного капіталу.

Регулятивний капітал банку – загальний розмір капіталу 1-го та 2-го рівнів додатково зменшується на [103]:

- балансову вартість цінних паперів з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку та у портфелі на продаж [103];
- суму вкладень у капітал асоційованих та дочірніх установ, а також вкладень у капітал інших установ у розмірі більше 10 % їх статутного капіталу [103];
- балансову вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті для забезпечення наданих банком кредитів [103];
- суму перевищення загальної суми операцій, що здійснені відносно одного контрагента, над установленим нормативним значенням нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента [103];
- суму перевищення загальної суми операцій, що здійснені відносно одного інсайдера, над установленим нормативним значенням

нормативу максимального розміру кредитів, гарантій, поручительств, наданих одному інсайдеру [103];

- суму операцій, що здійснені з інсайдерами за сприятливіших ніж звичайні умов [103];
- суму коштів, що вкладені на умовах субординованого боргу в інші банки [103].

Порівнюючи дві методики, тобто запропоновану Базельською угодою про капітал 2004 р. та існуючу в Україні, можна знайти між ними такі відмінності. Поправкою 1996 р. як окрему складову виділено так званий капітал третього рівня, до якого віднесено короткостроковий субординований борг. Водночас в українській методиці капітал третього рівня зовсім відсутній, а до складу регулятивного капіталу може належати лише довгостроковий субординований борг, який залучається на строк не менше п'яти років. Слід зазначити, що капіталом третього рівня покриваються лише ринкові ризики. Якщо він недостатній або взагалі відсутній, то компенсатором є основний чи додатковий капітал, який залишається після покриття кредитного ризику [78].

Як вже зазначалося, Україна тримає курс на інтеграцію до європейського фінансового простору. Це вимагає гармонізації українського законодавства з європейським, тому наявність у регулятивному капіталі складової третього рівня дозволить українським банкам нейтралізувати ринкові ризики. У разі їх нехтування це призведе до значних втрат.

У Базелі II дещо змінений порядок відрахування відвернень із суми основного та додаткового капіталів. Згідно із затвердженою в Україні версією Базеля II сума відвернень вираховувалася із суми основного капіталу та частини дозволеного додаткового капіталу. За програмою Базеля II відвернення потрібно робити окремо від основного капіталу та від дозволеної частини додаткового капіталу у пропорції 50 % на 50 % [78]. Оскільки додатковий капітал може включатися до регулятивного в сумі, що не перевищує основний капітал, Базельський комітет створив додатковий стимул для банків з метою роботи з основним капіталом як найстабільнішим джерелом коштів [60].

У новій версії Базельської угоди про капітал 2004 р. існує уточнення про виключення резервів під стандартну заборгованість, створених за рахунок прибутку, із додаткового капіталу. Однак це уточнення набуває чинності лише в тому разі, якщо для розрахунку кредитного ризику використовується підхід внутрішніх рейтингів. При застосуванні стандартизованого підходу, як загального, так

і спрощеного, алгоритм розрахунку регулятивного капіталу є рекомендаційним.

Слід також зазначити, що до капіталу 2-го рівня не належать гібридні капітальні інструменти, які мають характеристики статутного капіталу та боргу, затверджені у нашій країні [61]. Тому для України перспективним є використання гібридних інструментів для залучення капіталу, які застосовуються в міжнародній банківській практиці.

Поділ капіталу банку на основний та додатковий – один із основних постулатів Базельської угоди про капітал, який згодом отримав назву Базель I та був затверджений комітетом з банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків. У березні 1988 р. Базельський комітет з регулювання і методів нагляду за банками прийняв загальний принцип розрахунку ще одного нормативного показника, зокрема вимогу до мінімального значення достатності капіталу. Достатність капіталу – це відношення розміру регулятивного капіталу до суми зважених за ризиком активів [62]. Норматив адекватності регулятивного капіталу показує спроможність банку повністю і своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями [10]. Згідно з Базелем I мінімальне значення достатності капіталу повинне становити не менше 8 %. Для українських банків також був визначений мінімальний розмір адекватності регулятивного капіталу на рівні 8 %, але згодом його було підвищено до 10 % [62].

При розрахунку адекватності регулятивного капіталу окремо визначається регулятивний капітал, а також кредитний ризик. Виходячи з цього, формула для розрахунку адекватності регулятивного капіталу має такий вигляд [104]:

$$H_2 = \frac{K}{W_{RA}} = \min 10\%, \quad (1.2)$$

де H_2 – адекватність капіталу;
 K – капітал;
 W_{RA} – зважені за ризиком активи.

Проаналізувавши формулу 1.2, можна стверджувати, що в Україні адекватність капіталу визначається після розрахунку величини активів, які зважені за ступенем ризику.

У Базельській угоді про капітал обґрунтовується необхідність врахування, крім кредитного, ринкового та операційного ризиків. Виходячи з цього, запропонований зворотний алгоритм оцінки адекватності капіталу. Згідно з вищезазначеним алгоритмом на першому етапі визначають величину “вимоги до капіталу” (capital charge),

потім множать її на 12,5 (100 % : 8 %) для того, щоб отримати еквівалент зважених за ризиком активів [60]. Після цього здійснюють розрахунок регулятивного капіталу. Останнім етапом є визначення адекватності регулятивного капіталу за формулою [60]:

$$H_2 = \frac{K}{E_{RWA}} = \min 8 \%, \quad (1.3)$$

де H_2 – адекватність капіталу;
 K – капітал;
 E_{RWA} – еквівалент зважених за ризиком активів.

Аналізуючи формулу 1.3, можна стверджувати, що при розрахунку адекватності капіталу у Базельській угоді спочатку визначають величину капіталу, яка необхідна для покриття певного ризику, а не активи, зважені за ризиком.

Як вже зазначалося, банк повинен мати у своєму розпорядженні достатній розмір регулятивного капіталу, враховуючи свої ризики. Провідні фахівці у галузі банківської справи виділяють три основні групи ризиків: кредитний, ринковий та операційний [54]. Без кредитного ризику банк не може існувати, оскільки одним із основних видів його діяльності є надання кредитів, що несе у собі ризик їх неповернення. Для розрахунку кредитного ризику Базель II передбачає два альтернативні підходи, а саме: за термінологією Базельського комітету, стандартизований підхід, який поділяється на загальний та спрощений, а також підхід внутрішніх рейтингів, що може бути як фундаментальним, так і поглибленим [78].

Для використання стандартизованого підходу необхідно всі активи залежно від рівня їхнього кредитного ризику поділити на групи, для яких встановлюється конкретне значення спеціального коефіцієнта ризику у розмірі від 0 % до 150 %. Основою загального стандартизованого підходу є поділ усіх активів на 13 категорій, які у свою чергу мають декілька альтернативних коефіцієнтів зважування на ризик. Вимоги до держав та їх центральних банків зважуються за ризиками таким чином (табл. 1.4) [78].

Необхідно зазначити, що для оцінки кредитного ризику при спрощеному стандартизованому підході вимоги зважуються на основі єдиних оцінок ризику країни, який визначається експортними кредитними агентствами. Методологія зазначеного підходу заснована на виділенні восьми категорій ризику, який пов'язаний з мінімальними експортними страховими преміями [61].

**Оцінка капіталу на покриття кредитного ризику
за загальним стандартизованим підходом для вимог
до держав та їх центральних банків**

Кредитний рейтинг	AAA– AA–	A+ A–	BBB+– BBB–	BB+– B–	Нижче B–	Без рейтингу
Ваговий коефіцієнт ризику	0 %	20 %	50 %	100 %	150 %	100 %
Рейтинг ризику, присвоєний експортними кредитними агентствами	0–1	2	3	4–6	7	
Ваговий коефіцієнт ризику	0 %	20 %	50 %	100 %	150 %	

Джерело: [78].

При цьому кожна категорія ризику відповідатиме ваговому коефіцієнту ризику. Спрощений стандартизований підхід містить однакові вимоги до банків та фінансових компаній. Водночас у загальному стандартизованому підході вимоги можуть бути однаковими, якщо вони підлягають режиму нагляду та регулюванню згідно з міжнародною угодою про капітал Базель II. За інших умов вимоги до банків еквівалентні тим, що застосовуються до корпорацій. Слід зазначити, що, визначаючи ваговий коефіцієнт ризику при стандартизованому підході, банкам доцільно використовувати оцінки зовнішніх рейтингових агентств. Вони визнаються допустимими для проведення розрахунку капіталу національними органами нагляду і відповідають таким критеріям [78]:

- об'єктивність – методологія присвоєння кредитних рейтингів повинна бути чіткою та системною;
- незалежність від економічного та політичного тиску;
- прозорість або міжнародний доступ;
- забезпеченість необхідними ресурсами;
- достовірність поданої інформації;
- відповідність наданого рейтингу конкретній ситуації.

Україна може використовувати рейтинги таких всесвітньо відомих агентств, як Standart & Poor's, Fitch [78].

На противагу стандартизованому підходу існує підхід внутрішніх рейтингів. Його характерною особливістю є те, що банк при наявності дозволу органів нагляду може використовувати свої внутрішні оцінки компонентів ризику при розрахунку покриття капіталом певного ризику.

Компоненти ризику включають такі показники: ймовірність дефолту (PD), питома вага збитків у випадку дефолту (LGD), вартість під ризиком дефолту (EAD) та ефективні строки погашення (M). При цьому збитки поділяються на очікувані (EL) та неочікувані (UL) [61]. Функції вагових коефіцієнтів ризику визначають вимоги до певної частини капіталу, що належить до неочікуваних збитків, оскільки вони можуть виникнути у майбутньому. Однак, аналізуючи попередній досвід, їх можна з певною вірогідністю спрогнозувати. Слід зауважити, що для покриття очікуваних збитків передбачається так званий резерв на покриття кредитного ризику.

Підхід внутрішніх рейтингів також поділяється на фундаментальний та поглиблений. Характерною особливістю поглибленого підходу є те, що всі компоненти ризику, зокрема вірогідність дефолту (PD), питома вага збитків у випадку дефолту (LGD), вартість під ризиком дефолту (EAD) банк визначає самостійно. Водночас при фундаментальному підході банк має право на самостійне визначення лише ймовірності дефолту, а інші компоненти визначають органи нагляду [61].

Отже, порівняльна характеристика двох альтернативних підходів до визначення кредитного ризику – стандартизованого та підходу внутрішніх рейтингів – дозволяє визначити основні відмінності між ними.

1. При стандартизованому підході активи поділяються на 11-13 категорій, які мають певний коефіцієнт зважування на ризик. Згідно з підходом внутрішніх рейтингів усі активи банку поділяються на п'ять класів, деякі з них субкласи.

2. При використанні підходу внутрішніх рейтингів загальні збитки поділяються на очікувані та неочікувані. Оцінка останніх впливає на визначення необхідної величини капіталу для їх нейтралізації. Тобто при цьому підході банку необхідно коригувати не заборгованість за активами, що характерно для стандартизованого підходу, а капітал для покриття ризиків.

3. При стандартизованому підході використовуються рейтинги, які присвоєні міжнародними рейтинговими агентствами або експортними кредитними агентствами. Водночас підхід внутрішніх рейтингів передбачає самостійне визначення банком певних компонентів ризику.

4. Попередня відмінність визначає необхідність для банку дозволу органів нагляду самостійно визначати певні компоненти ризику. При цьому слід зазначити, що наявність дозволу є лише необхідною, але не достатньою вимогою, оскільки можливість визначення вірогідності дефолту, питомої ваги збитків у випадку дефолту (LGD), вартості під ризиком дефолту, а також деяких інших умов вимагає наявності

у банку певного фінансового інструментарію, висококваліфікованих спеціалістів, а також достатньої статистичної бази про діяльність банку.

З вищезазначеного випливає, що для України придатним для застосування є спрощений стандартизований підхід, а підхід внутрішніх рейтингів є лише базою для вивчення, аналізу, накопичення досвіду, а також використання його окремих елементів. Саме тому перспективним для України є використання методів та інструментів зниження кредитного ризику у рамках спрощеного стандартизованого підходу. Найбільш надійним та ліквідним способом зниження кредитного ризику для банку є забезпечення кредиту грошима або високоліквідними цінними паперами. Як забезпечення може також виступати рухоме чи нерухоме майно, вимога може бути гарантована третьою особою.

Слід зауважити, що при наданні кредиту кредитор вимагає від боржника забезпечення, яке б повністю, а краще із залишком, покривало кредит. Але трапляються випадки, коли забезпечена або гарантована сума є меншою від суми вимоги, тому гарант і банк повинні поділити збитки на пропорційній основі. Вимога вважається забезпеченою, якщо забезпечення надане на строк, що збігається зі строком кредиту. Забезпечення підлягає переоцінці кожного кварталу, оскільки для України характерні значні темпи інфляції, які призводять до швидкого знецінення предмета застави. Важливим є і врахування того факту, що кредитна якість позичальника (контрагента) та вартість забезпечення не повинні мати значних позитивних кореляцій, тобто цінні папери, які емітовані контрагентом або будь-якою афільованою організацією, не можуть виступати заставою, оскільки вони не забезпечують достатній рівень захисту [78].

Наступним видом ризику для банківської установи, як вже зазначалося, є ринковий. Методологія обчислення мінімальної суми капіталу на покриття ринкового ризику викладена у Поправці на врахування ринкових ризиків, прийнятій у 1996 р. і доопрацьованій у 2005 р. Вимогу до капіталу на покриття ринкових ризиків можна оцінити трьома альтернативними способами у вигляді [61]:

- арифметичної суми всіх вимог до капіталу на покриття компонентів ринкового ризику, визначених за стандартизованим методом;
- оцінки величини ризику з використання підходу моделювання;
- поєднання вищенаведених способів оцінки.

Необхідно зазначити, що в Україні на сьогоднішній день серед усіх ринкових ризиків економічними нормативами НБУ регулюється лише валютний ризик. Національний банк України встановив нормативи ризику короткої, довгої та загальної валютних позицій, до яких входять усі банківські метали, а не лише золото. Загальна позиція

складається з модульної суми усіх довгих та коротких позицій, хоча Базельський комітет дозволяє брати максимальну позицію за модульним значенням, дозволяючи таким чином до певної міри скоротити базу для розрахунку. Це дасть можливість українським банкам вивільнений капітал використати на покриття інших ринкових ризиків.

До наступного виду ризику, який відрізняється від кредитного і ринкового неможливістю оцінити свої майбутні потреби в капіталі, а отже, своєчасно подбати про забезпечення дотримання вимог до рівня адекватності, належить операційний ризик. Операційний ризик визначається Базельським комітетом як ризик збитків, спричинених збоєм внутрішніх систем, процесів, неадекватністю дій персоналу, а також впливом зовнішніх подій [78]. Саме можливість врахування та прогнозування даного виду ризику в Україні є досить дискусійним питанням і потребує якомога швидшого вирішення.

Запровадження вимоги до капіталу на покриття операційного ризику створить для банків України додаткове навантаження на регулятивний капітал. Причому воно буде більшим у порівнянні з тим, яке виникає внаслідок запровадження вимоги до капіталу під покриття ринкового ризику. Враховуючи, що рівень валового доходу банку залежить не лише від дій його керівництва, а й від конкурентної позиції банку, планування необхідної суми капіталу є складним процесом. Виходячи з цього, банку необхідно оцінити більшість ризиків, що притаманні банківській діяльності, та вжити заходів щодо їх попередження і нейтралізації. Одним з можливих напрямків хеджування таких основних банківських ризиків, як кредитний, ринковий та операційний, є підтримання достатнього рівня капіталу.

1.3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ

Основні макроекономічні та мікроекономічні показники, які визначають достатність банківського капіталу, дозволяють оцінити реальний та оптимальний рівні капіталізації банківської системи країни. Як вже зазначалося, Національний банк України вживає заходів щодо підвищення рівня капіталізації банківської системи шляхом прийняття відповідних законодавчих актів, які визначають оптимальний розмір основних банківських показників щодо розміру регулятивного капіталу, співвідношення основних його складових. Виходячи з цього, набули чинності положення інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [104], відповідно до яких встановлюється мінімальний розмір регулятивного капіталу банків. Саме регулятивному капіталу належить провідна роль при нейтралізації основних

банківських ризиків, він також дає змогу банку ефективно здійснювати свою діяльність.

Як вже зазначалося, основною найбільш стабільною та стійкою складовою регулятивного капіталу банку є капітал 1-го рівня, найбільша питома вага у якому належить статутному капіталу. Тому, визначаючи достатність капіталу, слід приділити увагу саме розміру статутного капіталу. За офіційними даними, на 01.12.2008 в Україні діяло 184 банки, розмір сплаченого зареєстрованого статутного капіталу яких становив 66819 млн. грн. Залежно від розміру даного показника Національним банком України виділені чотири групи банків (табл. 1.5) [180].

Таблиця 1.5

**Групування банків залежно від розміру статутного капіталу
на 01.10.2008**

Група банків	Розмір статутного капіталу, млн. грн.	Кількість банків, шт.	Загальна сума капіталу у даній групі, млн. грн.
1	Понад 100	88	57 929
2	від 50 до 100	57	4 021
3	від 25 до 50	34	1 278
4	від 15 до 25	3	68
Усього	–	182	63 296

Джерело: [44].

Аналізуючи дані табл. 1.4, можна зробити висновок про те, що майже четверта частина банків (37 шт.) належать до третьої та четвертої груп з розміром капіталу, який менший ніж 50 млн. грн. При цьому близько ста банків мають капітал менший ніж 100 млн. грн. відповідно.

Виходячи з цього, для забезпечення реальної капіталізації згідно з інструкцією “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” всі банки за рівнем достатності капіталу розподілялися на 5 груп [104]: добре капіталізовані; достатньо капіталізовані; недокапіталізовані; значно недокапіталізовані; критично недокапіталізовані. Враховуючи кризові явища, які характерні для фінансового сектора України, починаючи з 2008 р., такий поділ банків був відмінений. У результаті внесених змін усі банки України поділяються на дві групи: ті, що дотримуються встановлених нормативів (розміру та адекватності регулятивного капіталу), а також ті, що не дотримуються вищевказаних вимог.

Слід зазначити, що ці заходи регулятивного характеру не дали позитивних результатів. У цілому по банківській системі рівень адекватності регулятивного капіталу станом на 01.12.2008 знизився до

13,08 %. Для порівняння на 01.01.2002 відповідний показник становив більше 20,69 %, потім відбувалося його постійне зниження, причому майже у 80 % банків [96]. Ситуація значно ускладнюється погіршенням структури банківського капіталу, адже, починаючи із серпня 2005 р., темпи зростання основного капіталу стали набагато нижчими, ніж темпи зростання додаткового. Одним із індикаторів погіршення якості капіталу є збільшення питомої ваги переоцінки основних засобів у структурі капіталу, що є поширеним способом “роздування” банківського капіталу [11].

Протягом останніх років спостерігається зростання балансового та регулятивного капіталу. Паралельно відбувається коливання показника адекватності регулятивного капіталу, хоча з 2006 р. він має стабільну тенденцію до зниження. Через негнучкість вимог до достатності капіталу, встановлених Національним банком України, деякі банки вдаються до фіктивного “роздування” капіталу, що, безумовно, є негативним явищем (рис. 3.1).

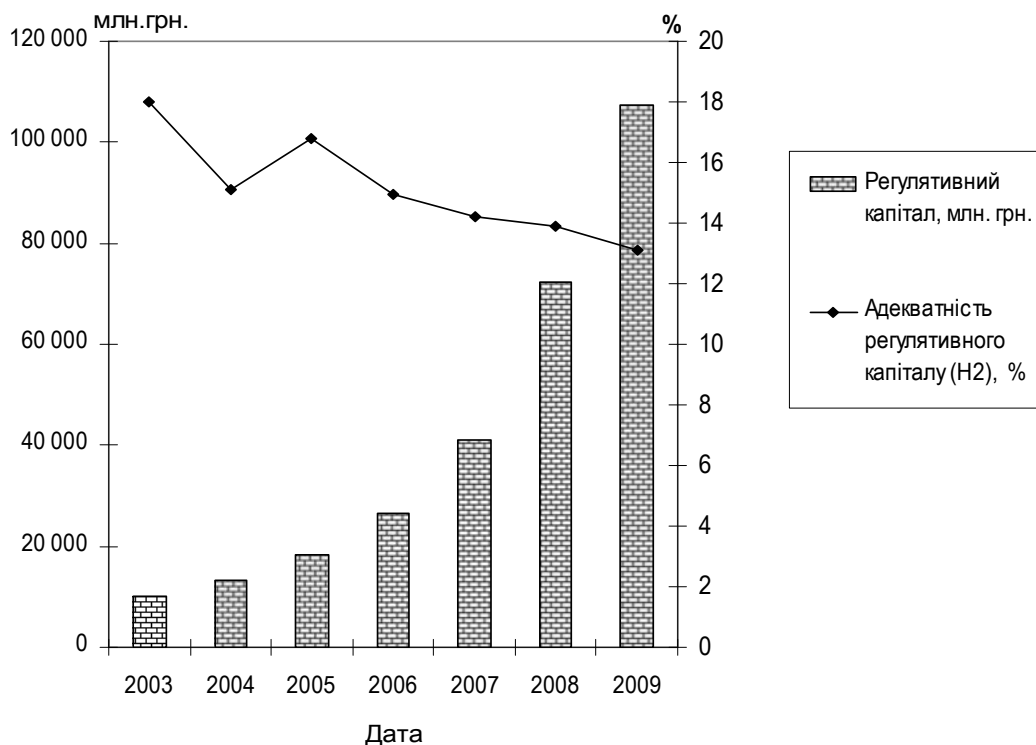

Рис. 1.3. Динаміка співвідношення між регулятивним капіталом та адекватністю регулятивного капіталу [96]

Джерело: [96].

Враховуючи це, слід зазначити, що регулятора цікавить в першу чергу капітал, який дозволяє банку покривати існуючі у банківському секторі ризики. Провідні економісти таким вважають економічний капітал, що є функцією ризиковості, мінливості, диверсифікації та

концентрації. Саме тому необхідно запропонувати методичку, яка б дозволяла банку проводити діагностику капіталізації банківської установи, сутність якої полягає у визначенні рівня її капіталізації, а також оцінці впливу чинників на капітальну базу.

Діагностику рівня капіталізації банківської установи доцільно проводити за такими основними напрямками:

- визначення основних показників, які впливають на рівень капіталізації банківської установи;
- аналіз рівня достатності капіталу;
- ефективність використання ресурсів;
- виявлення факторів, які визначатимуть рівень капіталу банківської установи у майбутньому.

Для цього розраховуються показники, які дозволяють провести діагностику рівня капіталізації за вищезазначеними напрямками.

Запропонована нами система показників визначає ризиковість діяльності, диверсифікацію та концентрацію капіталу банку (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Система показників для визначення рівня капіталізації банківської установи

Показник	Характеристика	Розрахунок
Коефіцієнт капіталізації	Визначає питому вагу капіталу у загальній сумі джерел банку	Капітал/Пасиви
Коефіцієнт покриття зобов'язань	Показує ступінь покриття залучених та позичених коштів капіталом	Капітал/Зобов'язання
Темпи приросту капіталу	Дозволяє проаналізувати тенденцію щодо темпів зростання капіталу банку	$(K_n - K_{n-1})/K_{n-1}$, де K_n – капітал банку звітного року; K_{n-1} – капітал банку попереднього року
Дохідність капіталу	Прибуток на власний капітал	Чистий прибуток/Власний капітал
Чистий прибуток у розрахунку на одну акцію	Показує скільки чистого прибутку припадає на одну акцію	Чистий прибуток/Звичайні акції
Мультиплікатор капіталу	Дозволяє визначити політику банку в галузі фінансування	Активи/Акціонерний капітал
Емісійний дохід	Визначає прибуток банку від емісії цінних паперів	Дохід від емісії акцій – витрати на емісію
Дохідність активів	Дає можливість отримувати прибуток з активів	Чистий прибуток/Активи

Показник	Характеристика	Розрахунок
Коефіцієнт співвідношення приростів капіталу та активів	Відображає, на скільки зростають активи внаслідок збільшення капіталу	Темпи приросту капіталу/Темпи приросту активів
Частка негативно класифікованих активів	Визначає питому вагу неякісних активів у загальному їх обсязі	Негативно класифіковані активи/Загальний розмір активів
Відкоригована на ризик прибутковість капіталу	Дозволяє урівноважувати капітал, доходи та ризик	Прибутковість, відкоригована на ризик/Економічний капітал
Коефіцієнт залежності від акціонерів	Показує питому вагу акціонерного капіталу у загальному капіталі	Акціонерний капітал / Всього капітал
Коефіцієнт нестабільності залучених коштів	Відображає рівень дострокового вилучення залучених коштів	Сума залучених коштів, які було вилучено достроково / Сума залучених коштів
Фінансовий левередж	Залежність банку від залучених коштів та їх участь в активних операціях	Сукупні зобов'язання / Загальна сума активів
Величина економічного капіталу	Здатність покривати основні ризики (кредитний, операційний, ринковий)	Сума капіталу, яку повинен мати банк для покриття своїх ризиків

Джерело: Власна розробка.

Отже, дана методика включає показники, які відображають розмір капіталу банку, його ринкову вартість, ефективність системи управління залученими коштами, а також прибутковість активних операцій банку та емісії. Одним з основних моментів, на які слід звернути особливу увагу, є той факт, що всі показники необхідно розраховувати у динаміці. Залежно від розміру та динаміки показників, які запропоновані у табл. 1.5, кожен банк можна віднести до групи, для якої характерні певні проблеми з банківським капіталом. Запропонований алгоритм включає чотири етапи, у результаті яких і буде виділено п'ять груп банків.

До першої групи показників належать ті, що безпосередньо характеризують рівень капіталізації банку, а саме: коефіцієнт капіталізації; коефіцієнт покриття зобов'язань; темпи приросту капіталу. Слід зазначити, що позитивною тенденцією для цих показників можна вважати їх зростання. Тому перший етап запропонованого алгоритму буде такий (рис. 1.4).

Отже, можна стверджувати, що перший етап є сигналом для швидкого реагування, тобто, якщо банк має тенденції до зниження показників капіталу, його ринкової вартості, коефіцієнтів капіталізації та покриття зобов'язань капіталом, йому необхідно якомога швидше вжити заходів до підвищення рівня капіталізації.

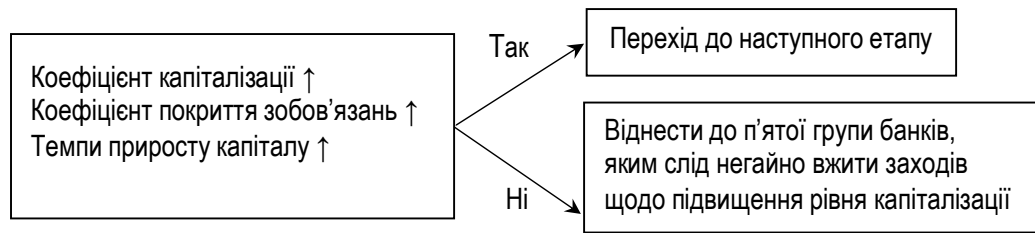

Рис. 1.4. Перший етап алгоритму для визначення рівня капіталізації банку

Джерело: Власна розробка.

До другої групи, на наш погляд, доцільно віднести показники, які характеризують ефективність використання капіталу, тобто не лише його достатність та кількісне збільшення, як на попередньому етапі, а якісну сторону капіталу банку, зокрема дохідність капіталу, мультиплікатор капіталу, емісійний дохід та чистий прибуток на одну акцію (рис. 1.5).

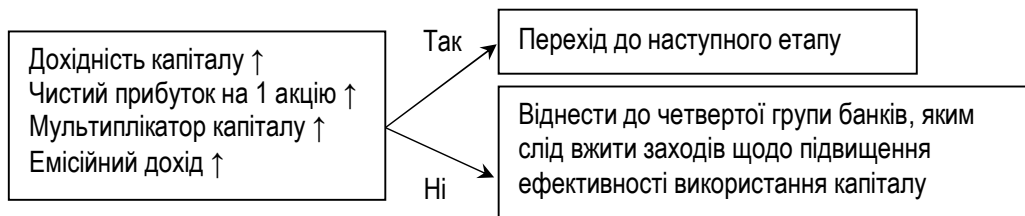

Рис. 1.5. Другий етап алгоритму для визначення рівня капіталізації банку

Джерело: Власна розробка.

Після визначення якісної характеристики капіталу потрібно звернути увагу на якість управління активами, оскільки серед функцій капіталу є формування джерел для активних операцій. Саме тому важливо визначити, яким чином капітал використовується для активних операцій та яка роль у цих процесах належить безпосередньо капіталу. Враховуючи це, до третьої групи показників, які характеризують якість управління капіталом, необхідно віднести дохідність активів, коефіцієнт співвідношення приростів капіталу та активів, частку негативно класифікованих активів та відкориговану на ризик прибутковість капіталу (рис. 1.6).

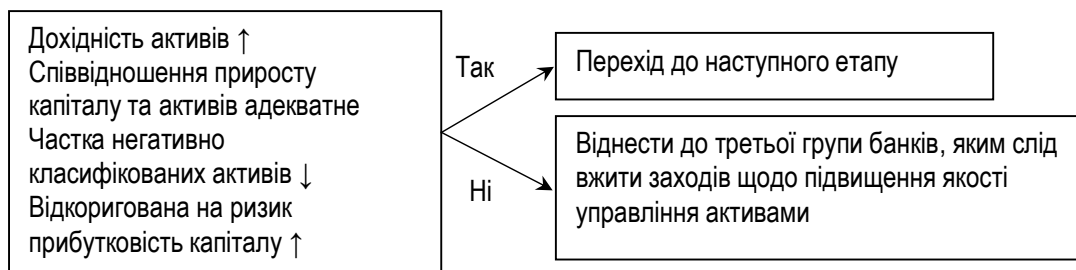
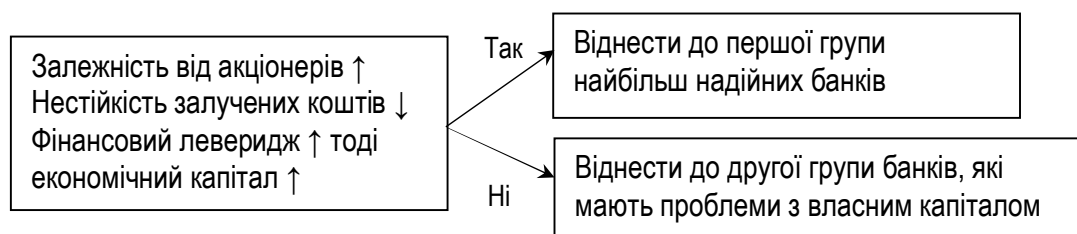

Рис. 1.6. Третій етап алгоритму визначення рівня капіталізації банку

Джерело: Власна розробка.

Після визначення якості активів та участі капіталу в активних операціях банку необхідно визначити ступінь залежності від зовнішніх джерел фінансування, а також від акціонерів. Однак основним є визначення того, якою мірою банк захищає себе від ризиків. До такої групи належать показники, які характеризують ступінь забезпечення фінансової безпеки банку, а саме: фінансовий левередж, коефіцієнт залежності від акціонерів, стабільність залученого капіталу. Тому наступним етапом є визначення динаміки вищезазначених показників, а також розробка заходів щодо нейтралізації негативних наслідків.

Забезпечення фінансової стійкості банку, можливість нейтралізувати існуючі у банківському секторі ризики – основні функції власного капіталу. Тому, на наш погляд, фінансова безпека та капітал банку – це взаємопов’язані величини. Четвертим етапом запропонованого алгоритму буде такий (рис. 1.7).

**Рис. 1.7. Четвертий етап алгоритму
для визначення рівня капіталізації банку**

Джерело: Власна розробка.

Як вже зазначалося, у результаті такої діагностики буде визначено п’ять основних груп банків:

- група найбільш надійних банків;
- група банків, які мають проблеми з власним капіталом;
- група банків, які повинні вжити заходів щодо поліпшення якості управління активами;
- група банків, які повинні вжити заходів щодо підвищення ефективності використання капіталу;
- група банків, яким необхідно негайно вжити заходів щодо підвищення рівня капіталізації.

Відповідно до цього банки, які належать до першої групи, є найбільш надійними, оскільки їх капітал відповідає вимогам кількості та якості.

Застосування даного алгоритму дозволить банкам діагностувати проблеми з формуванням капіталу на ранніх стадіях, уникнути у подальшому більш значних та серйозних проблем з капіталом, якістю управління активами та фінансовою безпекою банку.

Проведемо діагностику АКІБ “УкрСиббанк” та ВАТ КБ “Надра”, які входять до першої десятки банків за такими основними показниками, як розмір активів та капіталу (табл. 1.7, 1.8).

Таблиця 1.7

**Основні показники діяльності АКІБ “УкрСиббанк”
для визначення рівня капіталізації**

Показник	Досліджувані роки				
	2003	2004	2005	2006	2007
Коефіцієнт капіталізації	0,076	0,095	0,076	0,14	0,086
Коефіцієнт покриття зобов'язань	0,082	0,11	0,082	0,16	0,096
Темпи приросту капіталу	–	від'ємний	55 %	170 %	26 %
Дохідність капіталу	14,7 %	1,7 %	9,19 %	9,72 %	5,52 %
Чистий прибуток у розрахунку на одну акцію	0,0071	0,0021	0,0091	0,0081	0,0051
Мультиплікатор капіталу	3,57	1,75	3,22	3,48	6,45
Емісійний дохід	31	532	1089	2060	5377
Дохідність активів	1,12 %	0,16 %	0,70 %	1,37 %	0,48 %
Коефіцієнт співвідношення приростів капіталу та активів	–	–	55 %/ 94 %	170 %/ 46 %	26 %/ 103 %
Частка негативно класифікованих активів	2,2 %	1,1 %	0,8 %	0,7 %	0,5 %
Відкоригована на ризик прибутковість капіталу	0,190	0,011	0,063	0,150	0,087
Коефіцієнт залежності від акціонерів	3,68	5,99	4,08	2,04	1,77
Коефіцієнт нестабільності залучених коштів	0,09	0,07	0,03	0,15	0,8
Фінансовий левередж	0,92	0,90	0,92	0,86	0,91
Величина економічного капіталу	212 235	269 324	408 472	506 591	604 709

Джерело: [112].

Проаналізуємо показники першої групи, зокрема коефіцієнти капіталізації та покриття зобов'язань, а також темпи приросту капіталу. Позитивною тенденцією вищезазначених показників можна вважати їх зростання. Тому проведемо перший етап вищезазначеного алгоритму і з'ясуємо, що зростання коефіцієнта капіталізації та покриття зобов'язань нестійке. Темпи приросту капіталу мають дещо кращу тенденцію – з від'ємного показника переходять у позитивний. При цьому відбувається значний приріст капіталу (2006 р.), але потім приріст сповільнюється.

Отже, можна зробити висновок про те, що відповідно до першого етапу алгоритму визначення рівня капіталізації банківської установи

досліджуваний банк слід віднести до п'ятої групи. До неї входять банки, яким слід негайно вжити заходів щодо підвищення рівня капіталізації. Наступні етапи алгоритму проводити недоцільно, оскільки отримані результати після першого етапу дозволяють виявити проблеми з формуванням капіталу.

Таблиця 1.8

**Основні показники діяльності ВАТ КБ “Надра”
для визначення рівня капіталізації**

Показник	Досліджувані роки				
	2003	2004	2005	2006	2007
Коефіцієнт капіталізації	0,085	0,13	0,10	0,083	0,079
Коефіцієнт покриття зобов'язань	0,093	0,15	0,12	0,09	0,085
Темпи приросту капіталу	21,4%	98%	22,1%	8,5%	6,5%
Дохідність капіталу	0,18	0,14	0,12	0,19	0,03
Чистий прибуток у розрахунку на одну акцію	0,62	0,29	0,29	0,55	0,089
Мультиплікатор капіталу	32,9	26,4	39,63	15,1	2,7
Емісійний дохід	195460	634612	634612	638910	638910
Дохідність активів	0,015	0,018	0,012	0,016	0,2
Коефіцієнт співвідношення приростів капіталу та активів	21,4%/33,2%	98%/30,43%	22,1%/50,1%	8,5%/37,57%	6,5%/11,7%
Частка негативно класифікованих активів	4,43	4,23	3,99	3,73	2,53
Відкоригована на ризик прибутковість капіталу	0,18	0,14	0,12	0,19	0,03
Коефіцієнт залежності від акціонерів	0,36	0,29	0,24	0,22	0,21
Коефіцієнт нестабільності залучених коштів	21,01	22,09	24,15	31,61	32,89
Фінансовий левередж	0,92	0,87	0,90	0,91	0,92
Величина економічного капіталу	669455	1324555	1617783	1755449	1869198

Джерело: [135].

Аналогічно до попереднього прикладу з АКІБ “УкрСиббанк” проаналізуємо показники першої групи, а саме: коефіцієнти капіталізації та покриття зобов'язань, а також темпи приросту капіталу. Як вже зазначалося, позитивною тенденцією вищезазначених показників можна вважати їх зростання. Тому проведемо перший етап вищезазначеного алгоритму і з'ясуємо що, зростання коефіцієнта капіталізації та покриття зобов'язань, а також темпів приросту капіталу відбувається лише у одному з досліджуваних років, а потім прослідковується стрімке зниження даних показників. Отже, можна зробити висновки про те, що відповідно до першого етапу алгоритму з визначення

рівня капіталізації банківської установи досліджуваний банк слід віднести до п'ятої групи. До неї входять банки, які повинні негайно вжити заходів щодо підвищення рівня капіталізації. Наступні етапи алгоритму проводити недоцільно, оскільки отримані результати після першого етапу дозволяють виявити проблеми з формуванням капіталу.

Отже, повторюється ситуація, аналогічна тій, що мала місце у попередньому прикладі. Але слід зазначити, що у АКІБ "УкрСиббанк" дані показники мали нестійку тенденцію до збільшення, тобто вони то збільшувалися, то зменшувалися. Щодо ВАТ КБ "Надра", то збільшення характерне лише для одного періоду. При цьому приріст капіталу відбувається занадто стрімко, що свідчить про вжиття певних екстремальних заходів щодо покращення ситуації з капіталом. Слід зазначити, що обидва банки належать до п'ятої групи і мають проблеми з формуванням капіталу. Але при цьому у ВАТ КБ "Надра" ці проблеми більш гострі та потребують невідкладного вирішення для уникнення подальшого погіршення фінансового становища, що в майбутньому може призвести до банкрутства банку.

Розділ 2

СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1. АНАЛІЗ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Як вже зазначалося, Національний банк України вживає заходів щодо підвищення рівня капіталізації банківської системи шляхом встановлення нормативів розміру та адекватності регулятивного капіталу, а також окремих його складових. Водночас, як вже зазначалося у попередньому розділі, основною і найбільш стабільною складовою регулятивного капіталу банку є складова капіталу першого рівня, тобто статутний капітал. Досить цікавим є той факт, що більшість комерційних банків дотримуються нормативів, встановлених Національним банком України, однак банківська система України залишається слабкою. Це дає підстави вважати її “недокапіталізованою”. Однією з причин такої ситуації деякі економісти вважають те, що система фінансових установ в Україні не така багатогранна, як в інших країнах світу. Банківська статистика Європейського центробанку оперує терміном Monetary Financial Institute (MFI – кредитно-грошова фінансова установа), усереднюючи таким чином поняття “банк”, підходи до якого відрізняються в багатьох європейських країнах. У більшості випадків ознакою банківської діяльності вважається професійна діяльність з прийому депозитів і видачі кредитів (законодавство Італії, Іспанії, Бельгії). У Німеччині і Франції поняття “банк” трактується більш широко і включає фінансові компанії, так звані ділові банки та ощадні каси. У Великобританії достатньо здійснювати прийом депозитів, щоб належати до “банківського сектора”. Зокрема, британці до цього сектора відносять: комерційні (клірингові), retail (роздрібні) banks і high street banks, облікові будинки, торгові банки, іноземні і консорціальні банки, будівельні товариства; страхові компанії, ощадні інститути, інвестиційні і довірчі компанії – “юніт-трасти”, пенсійні фонди, кредитні спілки. У країнах євросони, за даними ЕЦБ, за станом на 1 листопада 2005 р. налічувалося більше 10 тис. MFI-банків і депозитно-кредитних установ. Банківська система США складається з системи федеральних резервних банків, комерційних, інвестиційних, ощадних банків, ощадних асоціацій. Всього в США більше 7,5 тис. MFI-банків та інших фінансових інститутів. У Польщі, наприклад,

крім 57 крупних універсальних комерційних банків, функціонує близько 600 дрібних, так званих кооперативних банків. У Німеччині на січень 2005 р. налічувалося 2547 кредитних інститутів, 1271 фінансова компанія і 635 страхових компаній.

Однак слід зазначити, що велика кількість фінансово-кредитних установ ще не свідчить про потужність фінансової системи. Більш точним показником можна вважати кількість населення, що припадає на одну фінансово-кредитну установу. Так, в країнах Євросоюну та США на 30-40 тис. чол. припадає одна фінансово-кредитна установа (MFI), в Україні – на 300 тис. чол. відповідно.

Більшість банків в Україні є “кишеньковими”, тобто обслуговують переважно своїх засновників, а серед кредитних спілок активно працюють не більше п’ятдесяти. Інвестиційних компаній також дуже мало, а їх внесок у розвиток фінансової системи мінімальний внаслідок нерозвиненості фондового ринку. В Україні практично немає сегмента спеціалізованих іпотечних, будівельних, ощадних, торгових, кооперативних, клірингових, облікових, пенсійних фінансово-кредитних установ. Отже, потрібно говорити не про надлишок, а про дефіцит українських кредитно-фінансових установ. Причому велика кількість філій або відділень крупного банку не замінять самостійні комерційні банки.

Станом на 01.12.2008 у Державному реєстрі банків нараховується 197 банків, з них 184 банки мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій, у тому числі 2 державні банки, 50 банків з іноземним капіталом, причому 18 з них зі стовідсотковим іноземним капіталом. Слід зазначити, що банки мають 1308 філій в Україні і лише одну за її межами, дочірніх підприємств – 102 та 7 відповідно [44].

Розглядаючи дані Національного банку України щодо динаміки чисельності банків у 1991-2008 рр., слід відмітити стрімке зростання кількості банків у 1991-1994 рр., відносну стабілізацію їх чисельності у 1995-1997 рр., поступове зменшення їх кількості протягом 1998-2008 рр.

Провідні фінансові центри світу значну увагу приділяють визначенню оптимального розміру банківського капіталу як для окремого банку, так і для системи в цілому [64]. Адже саме достатній розмір банківського капіталу дає змогу ефективно функціонувати не лише банківській системі, але й економіці в цілому, оскільки незаперечним є той факт, що фінансова система сприяє зміцненню конкурентних позицій кожної країни на світовій арені.

Хоча в Україні існує тенденція зростання банківського капіталу, однак його розмір досить низький у порівнянні з розвинутими країнами Заходу та США, а також СНД [2]. Динаміка приросту банківського капіталу в Україні зображена на рис. 2.1.

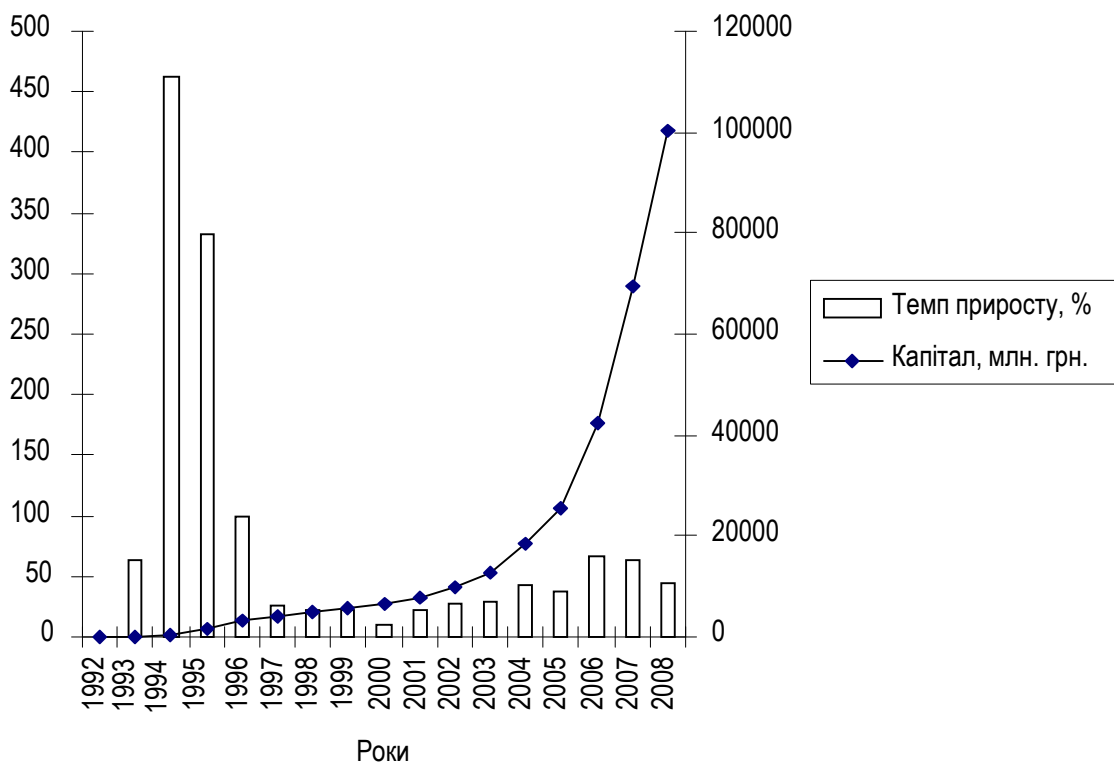

Рис. 2.1. Динаміка приросту банківського капіталу в Україні протягом 1992-2008 рр.

Джерело: [44].

Аналізуючи дані рис. 2.1, можна стверджувати, що банківська система України характеризується постійним темпом зростання банківського капіталу, максимальний розмір якого був досягнутий у 1994 р. Однак слід зазначити, що це було зумовлено в першу чергу значною інфляцією. Темпи приросту банківського капіталу мають нерегулярний характер, що не дозволяє спрогнозувати його на майбутнє.

Власний капітал банку, залучені та позичені кошти є джерелом формування ресурсної бази кожного банку. Забезпечення капіталу банків на рівні, який відповідає потребам економіки, що характеризується зростанням основних макроекономічних показників, є одним із пріоритетних завдань для банківської системи України. З допомогою табл. 2.1 можна проаналізувати ситуацію, що склалася в Україні [97].

Отже, проаналізувавши дані табл. 2.1, можна зробити такі висновки. У 2003-2008 рр. при постійному зростанні ВВП і ресурсів банківської системи відношення банківського капіталу до ВВП зростало, але не суттєво, тобто зростання капіталу банківської системи відповідало збільшенню ВВП. Відповідність темпів зростання банківського капіталу і ВВП, з одного боку, є позитивним фактором, але з іншого – для банківської системи, що має на меті інтеграцію до європейського

фінансового простору, як обсяги, так і темпи збільшення банківського капіталу недостатні. Позитивні тенденції збільшення капіталу банківської системи України і його відношення до ВВП відповідають значенням аналогічних показників у банківських системах зарубіжних країн. Однак абсолютні показники свідчать про те, що в Україні потрібно нарощувати капітал для того, щоб забезпечувати фінансування економічного зростання. На одного громадянина України в еквіваленті припадає банківського капіталу менше 100 доларів США, при цьому у сусідніх Росії і Польщі – 132 і 230 відповідно, а в розвинених країнах цей показник перевищує 1000 доларів [72].

Таблиця 2.1

Показники віддачі банківського капіталу

Показник	На 01.01. 2004	На 01.01. 2005	На 01.01. 2006	На 01.01. 2007	На 01.01. 2008	На 01.01. 2009
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн. грн.	267 344	345 113	441 452	537 667	720 731	875 376
Темп зростання, %	118	129	128	122	134	122
Банківський капітал (БК), млн. грн.	12 882	18 420	25 445	42 526	69 578	100 339
Темп зростання, %	129	143	138	167	164	144
Відношення БК до ВВП, %	5,0	5,0	6,0	8,0	9,6	11,5
Активи (А), млн. грн.	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	850 600
Темп зростання, %	157	134	159	159	176	142
Відношення БК до А, %	13,0	14,0	12,0	13,0	11,6	11,8
Зобов'язання банків (З), млн. грн.	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	750 261
Темп зростання, %	162	133	163	158	178	142
Відношення БК до З, %	15	16	14	14	13	13
Кошти суб'єктів господарювання (КСГ), млн. грн.	27 987	40 128	61 214	76 898	111 995	132 395
Темп зростання, %	142	143	153	126	146	118
Відношення БК до КСГ, %	46	46	42	55	62	76
Вклади фізичних осіб (ВФО), млн. грн.	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	204 225
Темп зростання, %	168	128	176	146	154	125
Відношення БК до ВФО, %	40	45	35	40	43	49
Доходи (Д), млн. грн.	13 949	20 072	27 537	41 645	68 185	105 508
Темп зростання, %	133	144	137	151	164	155
Відношення БК до Д, %	92	92	92	102	102	95
Витрати(В), млн. грн.	13 122	18 809	25 367	37 501	61 565	98 110
Темп зростання, %	134	143	135	148	164	159
Відношення БК до В, %	98	98	100	113	102	95

Джерело: [96].

Характерним явищем для сучасної банківської системи є відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів та зобов'язань банку. Неадекватність зростання активів та капіталу найбільш чітко простежується в найбільших і середніх банках. Цим банкам належить майже 60 % сукупних активів і більше 47 % власного капіталу всіх банків України. Більш стабільною є група великих банків, однак лише 17,6 % загальних активів і 15,5 % власного капіталу банківської системи припадає на ці банки [96]. Очевидно, що банківські установи, які не здатні нарощувати власний капітал, змушені будуть через неспроможність дотримуватися нормативу адекватності регулятивного капіталу скорочувати обсяги кредитування країни.

Спостерігається тенденція до зменшення частки капіталу у складі пасивів банку. Так, їх питома вага на 01.01.2002 становила 16,6 %, а на 01.12.2008 – 11,8 % відповідно.

Позитивним явищем для банківської системи є хоча і незначне, але перевищення темпів зростання доходів над витратами. Так, на 01.12.2008 ця різниця становила 7398 млн. грн.

Динаміка зростання деяких показників діяльності банківської системи має такий графічний вигляд (рис. 2.2) [96]:

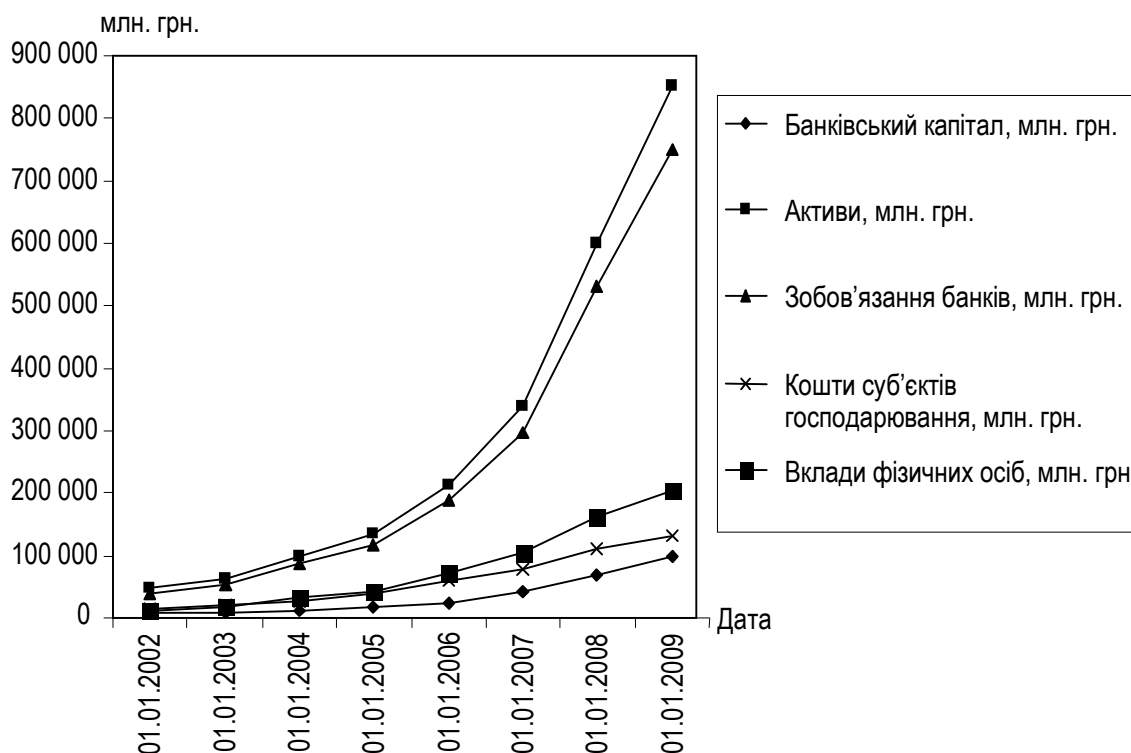

Рис. 2.2. Динаміка зростання основних показників діяльності банківської системи

Джерело: [96].

Отже, в Україні склалася ситуація, коли темпи зростання активів значно випереджають темпи зростання капіталу банків. Для того, щоб здійснювати активні операції, банки починають все більше залучати кошти юридичних та фізичних осіб, причому переважають кошти останніх. Тому необхідно вжити заходів щодо поліпшення ситуації із зростанням власного капіталу. У разі, якщо ситуація не зміниться, то банкам буде досить складно відповідати за своїми зобов'язаннями. Ситуація із зростанням зобов'язань така (рис. 2.3) [101].

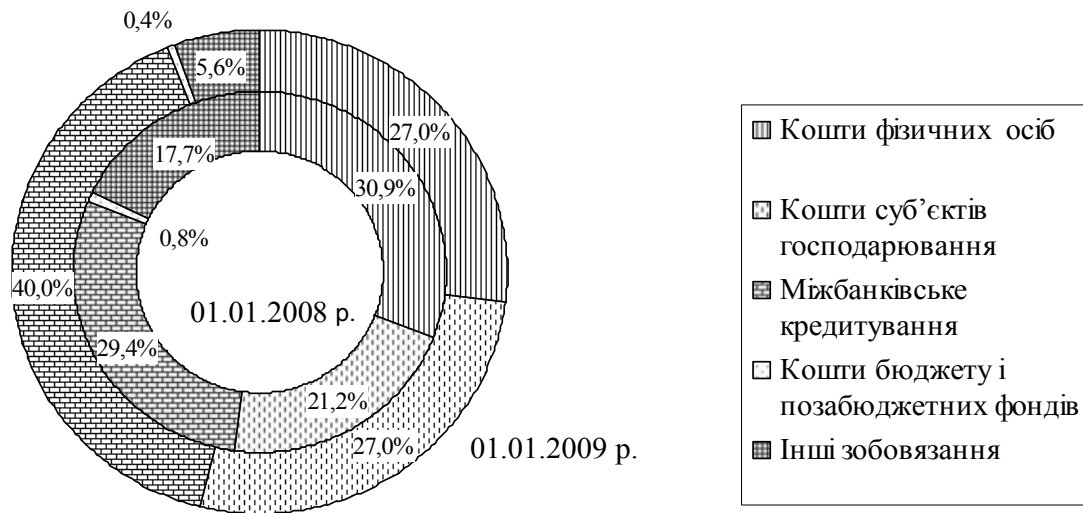

Рис. 2.3. Структура зобов'язань комерційних банків України на 01.01.2008 та 01.01.2009

Джерело: [96].

Нині спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги міжбанківського кредитування та коштів суб'єктів господарювання. Попередні розрахунки свідчать про зростання коштів юридичних та фізичних осіб, але питома вага останніх зменшилася більш ніж на 3 %.

Враховуючи це, банкам необхідно нарощувати власний капітал, і підвищувати довіру населення до банківської системи. Адже стійка тенденція до збільшення власного капіталу є об'єктивним процесом зростання конкурентноздатності банків і розвитку ринку фінансових послуг, який повинен відповідати вимогам інтеграційних процесів у світі.

Попередній аналіз дозволив виявити відносний ріст банківського капіталу у кількісному вираженні. Однак, щоб аналіз був повним, необхідно дослідити також, за рахунок яких джерел відбувається збільшення власного капіталу банків. Для цього порівняємо структуру банківського капіталу у 2008-2009 рр. (рис. 2.4) [101].

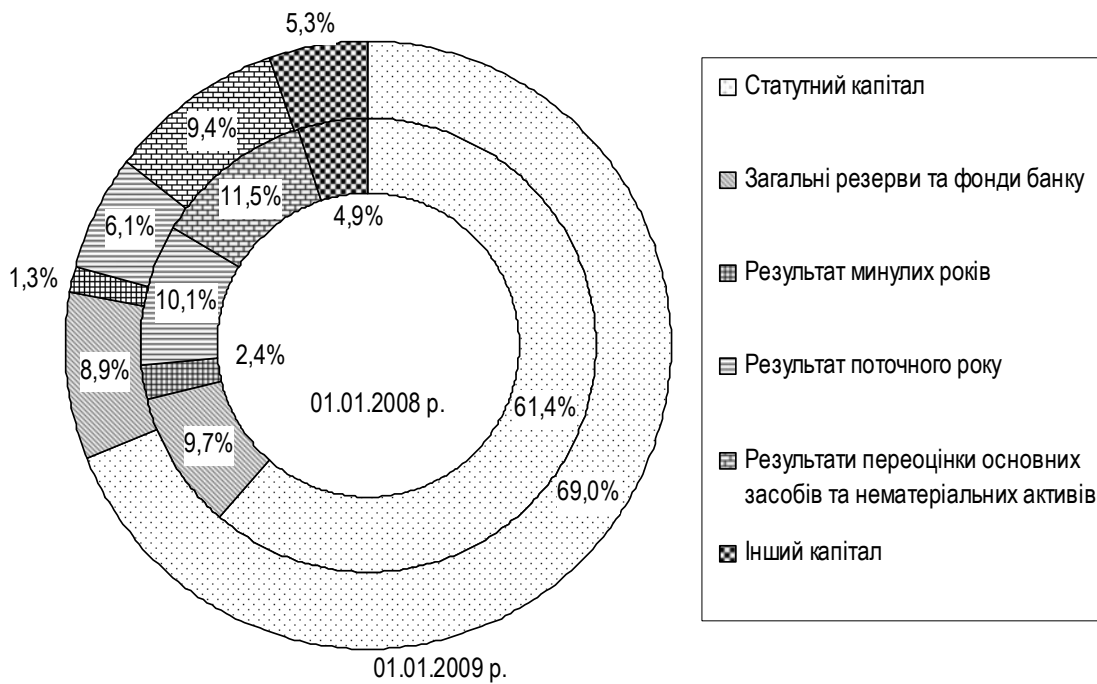

Рис. 2.4. Структура власного капіталу на 01.01.2008 та 01.01.2009

Джерело: [96].

Як видно з рис. 2.4, найбільшу питому вагу у структурі балансового капіталу займає статутний капітал – 61,4 % та 69 % відповідно. При цьому проглядається тенденція до його збільшення. Питання про те, які кошти для банку найкращі, є досить дискусійним. Однак не слід забувати, що статутний капітал найбільш стабільний, ризик щодо нього – мінімальний, незважаючи на його платність для банку.

Важливе значення має результат переоцінки основних засобів та нематеріальних активів, який показав фіктивне збільшення розміру капіталу банку з метою дотримання вимог, що встановлює Національний банк України.

Питома вага такої складової як результат минулих років вкрай незначна – 2,4 % та 1,3 % відповідно. До того ж відбулося зменшення даного показника. Аналогічна тенденція характерна також для результату поточного року, що свідчить про неефективну структуру власного капіталу в Україні.

Отже, можна зробити висновок про ефективність використання капіталу в цілому по системі. Враховуючи те, що сума власного, регулятивного та статутного капіталів зростала протягом останніх п'яти років у 10 разів швидше, ніж сума прибутку, можна говорити про труднощі з нарощуванням капіталу протягом короткого періоду за рахунок нерозподіленого прибутку поточного та минулих років.

Слід зазначити, що для визначення основних напрямків капіталізації банків доцільно розглянути рівень концентрації банківського капіталу за допомогою індексу концентрації Херфіндаля-Хіршмана [94]. Цей індекс ґрунтується на розрахунку частки ринку, що займає кожний банк. Формула для розрахунку має такий вигляд:

$$I_{hh} = \sum_{i=1}^n d_i^2, \quad (2.1)$$

де d_i^2 – квадрат частки ринку i -го банку;
 n – кількість банків.

Квадрат показує нелінійність збільшення монопольної влади на ринку із зростанням частки ринку, яку має фірма. Частка ринку береться у відсотках, тому результат буде квадратом відсотків. При монополії, коли один банк займає ринок, $I_{hh} = 10\,000$. Монополізованим ринок вважається, якщо $I_{hh} \geq 1\,800$.

Використовуючи показники питомої ваги капіталу кожного банку, розраховуємо індекс концентрації капіталу за формулою 2.1. Отримаємо індекс концентрації банківського капіталу на рівні 342,4, що свідчить про відсутність концентрації капіталу серед банківських установ України.

Для забезпечення населення банківськими послугами банкам необхідно мати достатню кількість філій. В Україні ця проблема дуже актуальна, оскільки банківські установи розміщуються на її території нерівномірно.

Сучасний етап характеризується розвитком регіональної мережі філій провідних банків, що є наслідком посилення конкуренції в банківській системі країни. Певна диференціація при забезпеченні областей банківськими послугами насамперед зумовлена нерівномірним їх розвитком. Рис. 2.5. дозволяє проаналізувати концентрацію банків та їх філій за регіонами [96].

Звідси можна зробити висновок про те, що надання банківських послуг здійснюється переважно у великих індустріальних центрах, зокрема в м. Києві. Серед усіх банків 105 мають головні офіси в м. Києві та Київській області. Такі промислово розвинені центри, як Харків, Дніпропетровськ, Донецьк та Одеса посідають друге місце, але зі значним відставанням.

Враховуючи вищевикладене, за рівнем концентрації банківського капіталу регіони можна поділити на чотири групи (табл. 2.2).

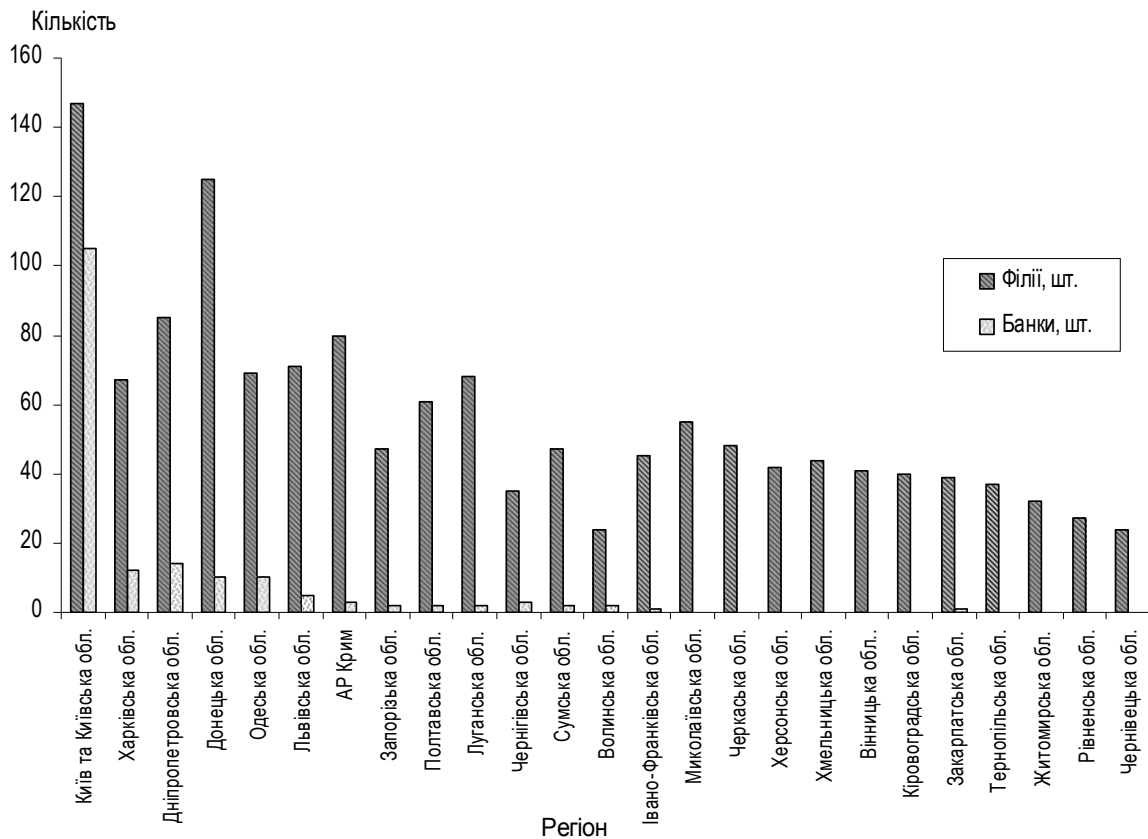

Рис. 2.5. Кількість банків та філій за регіонами на 01.01.2008

Джерело: [96].

Таблиця 2.2

Концентрація банківських установ за регіонами України на 01.01.2008

Регіон	Філії, шт.	Банки, шт.	Група концентрації
Київ та Київська обл.	147	105	Висока концентрація
Харківська обл.	67	12	Середня концентрація
Дніпропетровська обл.	85	14	
Донецька обл.	125	10	
Одеська обл.	69	10	
Львівська обл.	71	5	
АР Крим	80	3	
Запорізька обл.	47	2	Незначна концентрація
Полтавська обл.	61	2	
Луганська обл.	68	2	
Чернігівська обл.	35	3	
Сумська обл.	47	2	
Волинська обл.	24	2	

Регіон	Філії, шт.	Банки, шт.	Група концентрації
Івано-Франківська обл.	45	1	Незначна концентрація
Миколаївська обл.	55	0	
Черкаська обл.	48	0	
Херсонська обл.	42	0	
Хмельницька обл.	44	0	
Вінницька обл.	41	0	Низька концентрація
Кіровоградська обл.	40	0	
Закарпатська обл.	39	1	
Тернопільська обл.	37	0	
Житомирська обл.	32	0	
Рівненська обл.	27	0	
Чернівецька обл.	24	0	

Джерело: [96].

Отже, можна стверджувати, що розташовані банки та їх філії по регіонах України нерівномірно. У результаті такого розподілу банків сільські регіони значною мірою недоотримують послуги, тоді як велика конкуренція в Київському регіоні змусила багато банків вийти на ринок обслуговування фізичних осіб. Це зумовило різке розширення спектру послуг споживчого кредитування та операцій з кредитними картками.

Водночас аналіз найбільших п'яти банків свідчить про те, що їм належить близько 40 % активів. З одного боку, даний факт свідчить про значну концентрацію активів, а з іншого – порівняння з аналогічним показником в інших країнах дає підстави вважати його нижчим за середній, що встановлений на рівні 60 % (рис. 2.6).

Збільшення активних операцій для банку є позитивною тенденцією, але при цьому слід звертати увагу на результативні показники. Одним із важливих завдань для банків залишається забезпечення прибуткової діяльності та підвищення ефективності діяльності банків. На 01.12.2008 прибуток банків становив 7 398 млн. грн., що на 12 % більше, ніж за 2007 р. – 6 620 млн. грн. При цьому доходи банків на 01.12.2008 становили 105 508 млн. грн., тобто зросли на 37 323 млн. грн., або на 54,7 %, у порівнянні з початком року. Витрати банків на 01.12.2008 становили 98 110 млн. грн., тобто зросли на 36 545 млн. грн., або на 59,3 %, у порівнянні з початком року. Незважаючи на те, що результат діяльності банків позитивний, слід відмітити, що доходи банків зростають більш низькими темпами порівняно з витратами. Різниця становить приблизно 4,6 %.

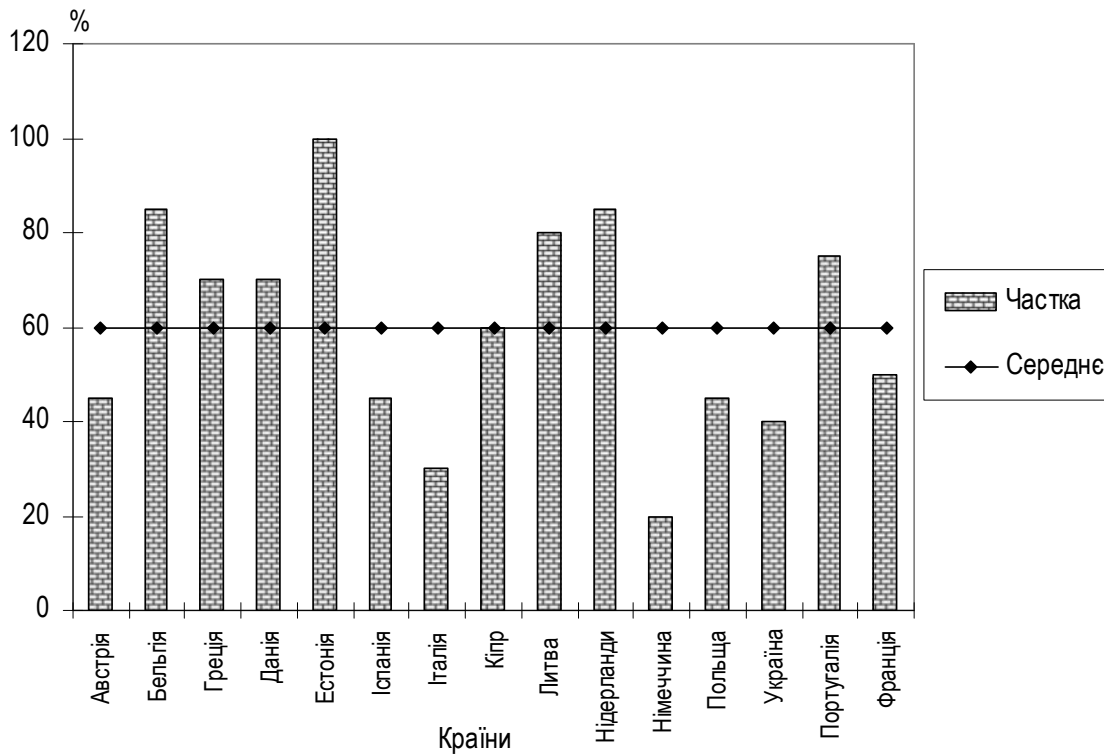

Рис. 2.6. Питома вага п'яти найбільших банків у загальних активах деяких країн світу

Отже, незважаючи на те, що Національний банк України, вживаючи заходів щодо підвищення капіталізації банківської системи України, підвищує нормативи як відносно розміру самого регулятивного капіталу, так і його адекватності, ситуація не змінюється на краще. Починаючи з 2005 р., існує тенденція до зниження адекватності регулятивного капіталу. Ця проблема особливо стосується великих банків, які намагаються інтенсивно нарощувати активи, що у свою чергу забезпечує отримання прибутку, який потім можна віднести до капіталу. Хоча попередній аналіз дозволив зробити висновок про те, що прибуток як минулих років, так і поточного займає незначну питому вагу у загальному обсязі капіталу, і не призводить до значного його збільшення. За недотримання нормативів, зокрема Н2, Національний банк України може вжити певні санкції до банку, навіть позбавити банківської ліцензії. Як наслідок, банки починають штучно завищувати норматив адекватності регулятивного капіталу шляхом формування додаткових резервів під активні операції. Враховуючи те, що вільних коштів у банків не вистачає, вони виходять на міжбанківський ринок, підвищуючи попит на ньому, що у свою чергу зумовлює збільшення відсоткових ставок. У результаті зростають всі відсоткові ставки.

Отже, можна зробити висновок про те, що нормативні заходи з боку Національного банку у вигляді певних нормативів в умовах України

поки що не дають відчутних позитивних результатів. У попередніх підрозділах були розглянуті методики оцінки капіталу та капіталізації на основі розмірів балансового капіталу, а також таких нормативних показників, як розмір основного та регулятивного капіталів, нормативи їх адекватності. Все це дозволяє поділити банки на певні групи залежно від кількісного значення окремого показника на певний момент часу. За недотримання цих показників до банків застосовуються окремі санкції, але це не зумовлює відчутних позитивних зрушень у банківському секторі, а призводить до того, що комерційні банки вживають незаконних заходів щодо виконання нормативів.

2.2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ОСНОВНИМИ МОНЕТАРНИМИ, МАКРОЕКОНОМІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ ТА БАНКІВСЬКИМ КАПІТАЛОМ

Банківська система кожної країни зазнає впливу багатьох факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. До основних факторів внутрішнього середовища можна віднести такі: організаційна структура; персонал банківських установ; рівень розвитку банківських технологій та ін. [80].

Фактори внутрішнього середовища можуть контролюватися певною мірою тоді, коли існують фактори, що діють на банківську систему ззовні. Їх можна лише певною мірою спрогнозувати та вжити заходів щодо зменшення негативного впливу. До таких факторів можна віднести макроекономічну, політичну, демографічну ситуацію в країні, політику законодавчих органів та органів банківського нагляду. Значний вплив на банківську систему здійснюється з боку споживачів банківських послуг – населення, юридичних осіб, держави, адже саме вони забезпечують попит на грошові кошти. Водночас ці суб'єкти можуть бути постачальниками капіталу.

Отже, основними важелями впливу на банківський капітал можна вважати попит на грошові кошти, а також пропозицію грошей. Попит на гроші формується екзогенно і залежить від бажання та необхідності суб'єктів економіки задовольняти на лише споживчі потреби, але й розвивати діяльність з метою отримання прибутку.

Пропозиція грошей формується залежно від економічного становища в країні, стратегічних та тактичних цілей грошово-кредитної політики, основним суб'єктом якої є Національний банк України, за допомогою таких інструментів, як операції на відкритому ринку, процентна політика, облікова політика, норматив обов'язкового резервування [53]. Для пожвавлення ринкової кон'юнктури центральний банк збільшує пропозицію грошей шляхом зменшення облікової ставки, зниження нормативів обов'язкового резервування, купівлі цінних

паперів на відкритому ринку. Усі ці заходи повинні призвести до збільшення ресурсної бази банків та позитивно вплинути на економічний розвиток країни.

Одним з основних показників, який характеризує стан грошового обороту в країні та ринкової кон'юнктури в цілому, є маса грошей в обороті, яка перебуває у прямій залежності від пропозиції грошей. Зміна грошової маси впливає на формування платоспроможного попиту, на рівень інфляції в країні, на кон'юнктуру ринку, на економічний розвиток країни в цілому. В економічній літературі грошовою масою вважається сукупність грошей у всіх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент [53]. На основі даних про динаміку розмірів грошової маси та банківського капіталу визначимо коефіцієнт кореляції між цими показниками, який дорівнює 0,9912, підтверджуючи наявність тісного прямого зв'язку [71]. Графічно ця залежність відображена на рис. 2.7.

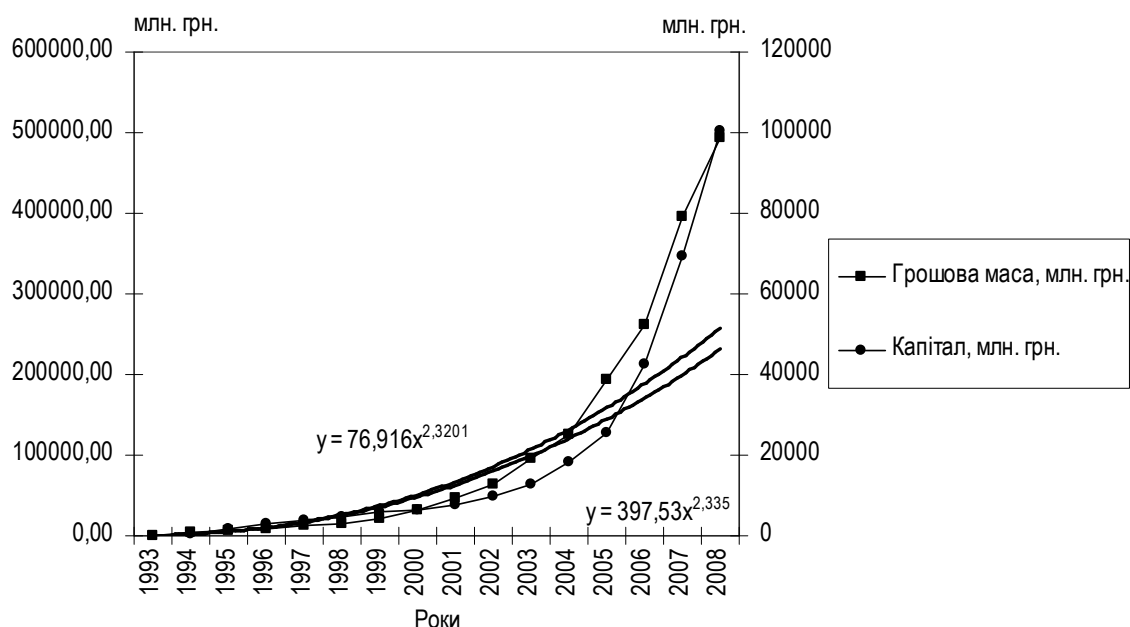

Рис. 2.7. Грошова маса МЗ та банківський капітал за період 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Показником, який безпосередньо впливає на банківський капітал, є фінансовий результат діяльності банку. Саме нерозподілений прибуток входить до складу власного банківського капіталу, тому одним із шляхів збільшення капіталу банку є капіталізація прибутку. Слід зазначити, що банківські установи отримують позитивний результат, тобто прибуток, але все-таки, аналізуючи дані про діяльність банків України протягом 1992-2007 р., доречно відмітити, що в деякі роки діяльність окремих банків характеризується збитками (рис. 2.8).

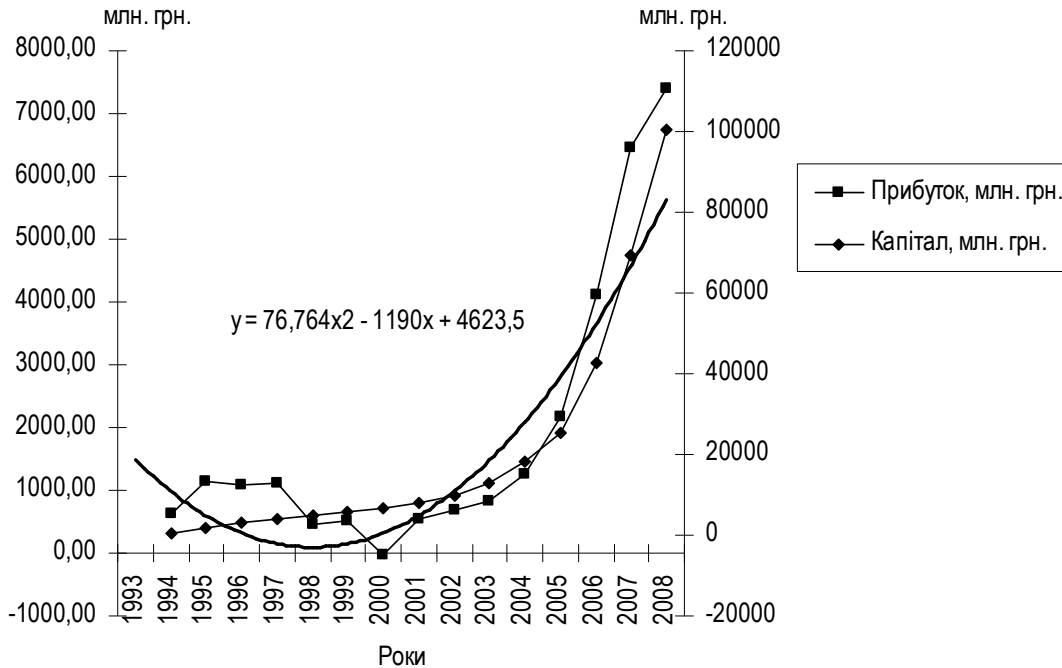

Рис. 2.8. Прибуток комерційних банків та розмір банківського капіталу у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Як видно з графіка, пряма залежність між фінансовим результатом та банківським капіталом спостерігається з 2000 р. Це означає, що до 2000 р. чистий прибуток не займав істотного місця у банківському капіталі України, його розмір був незначним, а зростання капіталу відбувалося внаслідок впливу інших факторів. Такі припущення підтверджує рівень кореляції. Якщо розрахувати його розмір за даними 1992-2008 рр., отримаємо 0,625252, що означає відсутність зв'язку між показниками. Якщо ж розраховувати коефіцієнт кореляції між прибутком комерційних банків та банківським капіталом, починаючи з 2000 р., отримаємо результат на рівні 0,9767, що означає тісний зв'язок між показниками. В Україні більшість комерційних банків є акціонерними товариствами, прибуток яких в основному використовується на виплату дивідендів акціонерам. Тому для збільшення банківського капіталу дивіденди акціонерам не виплачуються у грошовій формі, а капіталізуються.

Якщо фінансовий результат впливає на розмір власного капіталу банку, вклади населення та кошти суб'єктів господарювання належать до залучених банком, входять до складу банківського капіталу та безпосередньо впливають на нього. Графічно зв'язок між цими показниками буде мати такий вигляд (рис. 2.9).

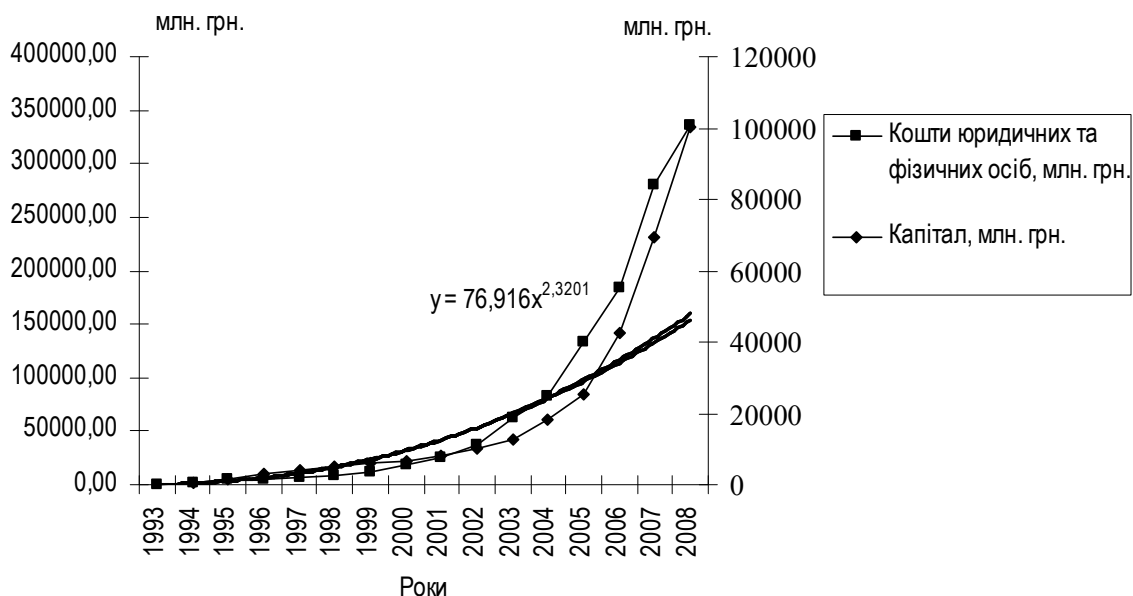

Рис. 2.9. Кошти суб'єктів господарювання та фізичних осіб у порівнянні з капіталом банків у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Більш стійку тенденцію до зростання мають кошти фізичних осіб, тому вважаємо доцільним проаналізувати вплив їх на розмір банківського капіталу (рис. 2.10).

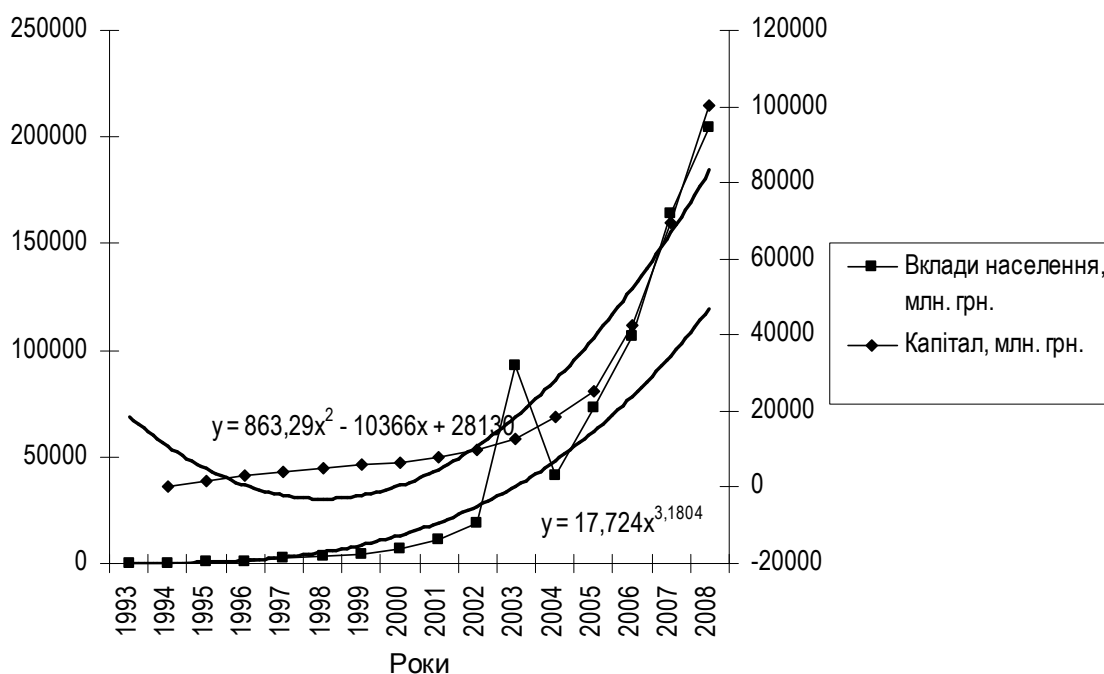

Рис. 2.10. Вклади населення та капітал у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Коефіцієнти кореляції між коштами суб'єктів господарювання і фізичних осіб у банках та банківським капіталом дорівнює 0,9925, а між вкладками населення та капіталом банків – відповідно 0,9401, що підтверджує наявність прямого зв'язку.

Як вже зазначалося, на пропозицію грошей впливає норматив обов'язкового резервування. Однак слід зауважити, що у європейських країнах резервні вимоги запроваджувалися з метою управління ліквідністю банківської системи, але нині вони використовуються досить рідко. Водночас в Україні даний інструмент використовується для грошово-кредитного регулювання довгострокових проблем стабілізації грошового обігу та стримування темпів інфляції.

Слід зазначити, що резервні вимоги виконують певні функції, основними з яких є [50]:

- грошовий буфер. При дефіциті ліквідності на міжбанківському ринку короткострокова відсоткова ставка зростає. Для стабілізації її коливань центральний банк знижує резервний коефіцієнт і забезпечує для банківських установ приплив додаткових грошових коштів [50];
- управління ліквідністю. Зміна резервного коефіцієнта дозволяє регулювати ліквідність банківської системи в короткостроковому періоді [50];
- регулювання грошової пропозиції. Зменшення норми резервування розширює кредитну активність банків, а скорочення резервного коефіцієнта призводить до її зменшення. Тому за рахунок резервних вимог центральний банк може регулювати пропозицію грошей в економіці [50];
- оподаткування. Резервні вимоги умовно можна вважати податками на банки. Пруденційне залучення центральним банком дешевих ресурсів дозволяє йому залучати дохід монопольного характеру [50];
- другорядні регулюючі функції. У ряді випадків резервні вимоги виконують функцію страхування депозитів і регулювання міжнародного потоку капіталу [50].

На сьогоднішній день резервні вимоги у країнах з розвинутою економікою використовуються для короткострокового управління ліквідністю фінансового сектора. У деяких країнах, наприклад США, Франції, Німеччині, банкам дозволяється знижувати обсяг резервів на рахунках у центральному банку в окремі дні до нуля. В інших країнах, наприклад Мексиці, резервні зобов'язання мають більшу гнучкість, оскільки банки повинні усереднювати резерви до нуля. Однак від'ємний залишок на рахунках у центральному банку повинен забезпечуватися цінними паперами [53].

Враховуючи те, що резервні вимоги досить жорстко впливають на регулювання банківської системи зокрема та економіки в цілому, необхідно користуватися такими принципами:

- норматив обов'язкового резервування повинен відповідати мінімальному рівню, який необхідний для реалізації ефективної грошово-кредитної політики;
- з метою уникнення подвійного оподаткування, а також стримування розвитку міжбанківського ринку резервні вимоги не повинні застосовуватися до міжбанківських депозитів;
- до усіх банків слід застосовувати загальні правила встановлення норм обов'язкового резервування незалежно від валюти.

Графічно взаємозв'язок між факторами буде мати такий вигляд (рис. 2.11).

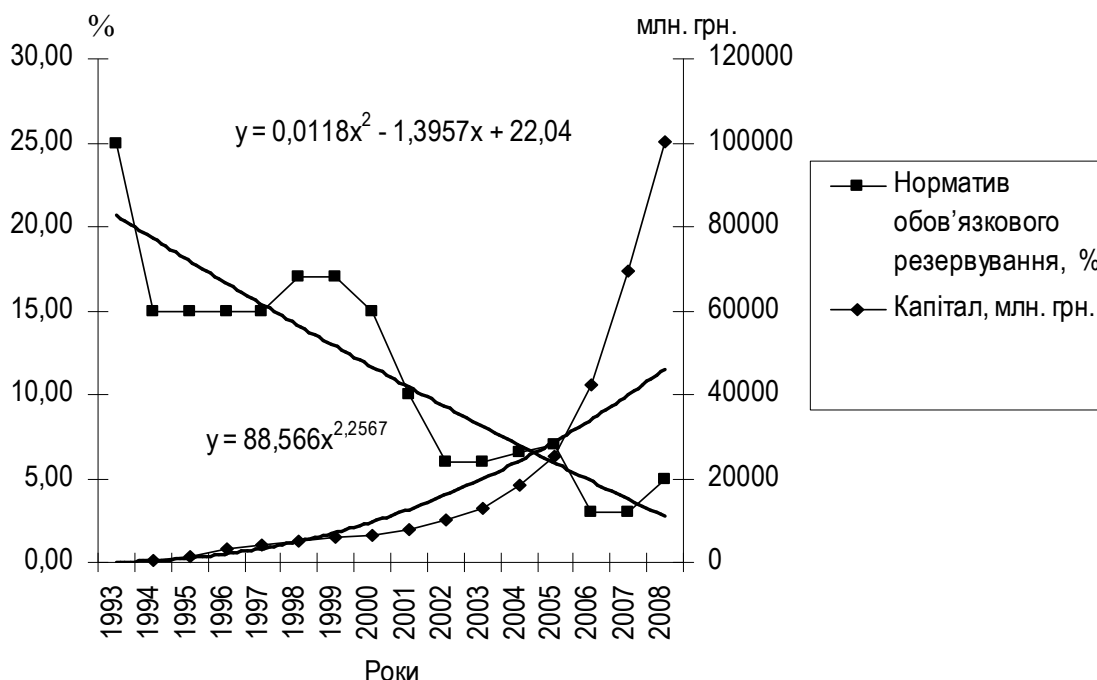

Рис. 2.11. Норматив обов'язкового резервування та капітал банків у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Коефіцієнт кореляції між нормативом обов'язкового резервування та капіталу банків за 1993-2008 рр. дорівнює $-0,702$, що підтверджує наявність зворотного зв'язку між показниками. Такий результат пояснюється коливанням нормативу обов'язкового резервування відносно виду валюти, строковості депозиту, суб'єкта вкладення та іншими факторами. У певних роках для розрахунку було обране середнє значення, що вплинуло на результат.

Для регулювання пропозиції грошей Національний банк України використовує такий інструмент грошово-кредитної політики, як процентну політику, що визначається та регулюється Положенням “Про процентну політику Національного банку України”, яке затверджене Постановою Національного банку України № 389 від 18.08.2004 [106]. Згідно з Положенням Національний банк України встановлює декілька видів таких процентних ставок, як облікова, індикативна, ставка за кредитами “овернайт” та за стабілізаційними кредитами. Однією із ставок, яка впливає не лише на обсяг грошових ресурсів у банківській сфері, але й відображає макроекономічну ситуацію в країні та впливає на неї, є облікова.

Облікова ставка Національного банку України – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк устанавлює для суб’єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на відповідний період. Це основна процентна ставка, яка залежить від процесів, що відбуваються в макроекономічній, бюджетній сферах та на грошово-кредитному ринку [106].

Облікова ставка використовується Національним банком одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики і як орієнтир ціни на гроші. Виходячи з розміру облікової ставки, встановлюються процентні ставки на міжбанківському ринку. Вона є орієнтиром для суб’єктів грошово-кредитного ринку щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на відповідний період [106].

При визначенні облікової ставки Національний банк України враховує фактори, які можуть вплинути на вартість коштів у національній валюті, – інфляційні або девальваційні очікування, процентні ставки рефінансування, які використовуються центральними банками країн, що мають тісні торговельно-економічні зв’язки з Україною [106].

Графічне зображення облікової ставки та капіталу в Україні подано на рис. 2.12.

Коефіцієнт кореляції між обліковою ставкою та розміром банківського капіталу дорівнює $-0,4861$, що свідчить про відсутність зв’язку. Однак, аналізуючи побудовані графіки, можна стверджувати, що існує зворотний зв’язок, тобто при зменшенні облікової ставки збільшується розмір капіталу, крім періодів з 1993 р. по 1994 р. та з 1997 р. по 1998 р., які характеризувалися кризовими явищами в економіці України.

Як вже зазначалося, облікова ставка є орієнтиром для встановлення комерційними банками відсоткових ставок за кредитами та депозитами. Саме тому доцільно розглянути їх вплив на рівень банківського капіталу.

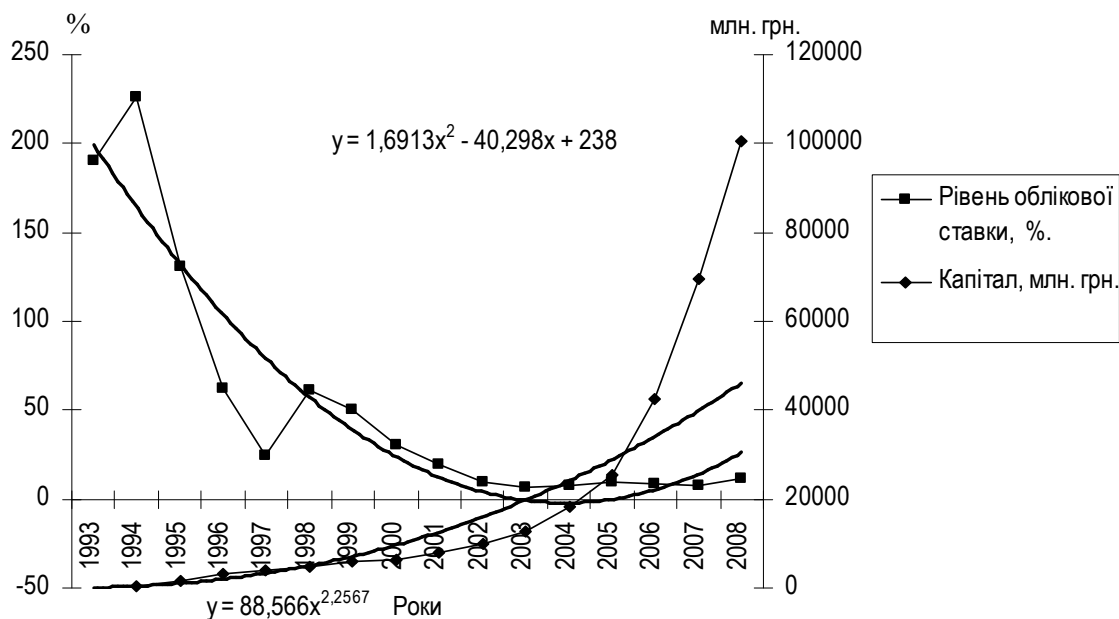

Рис. 2.12. Облікова ставка та розмір банківського капіталу у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Коефіцієнт кореляції між банківським капіталом та процентними ставками за кредитами дорівнює $-0,4942$, що свідчить про відсутність зв'язку. Однак слід зазначити, що при побудові графіків помітний зв'язок між показниками, тобто при зниженні процентних ставок за кредитами збільшується розмір капіталу (рис. 2.13).

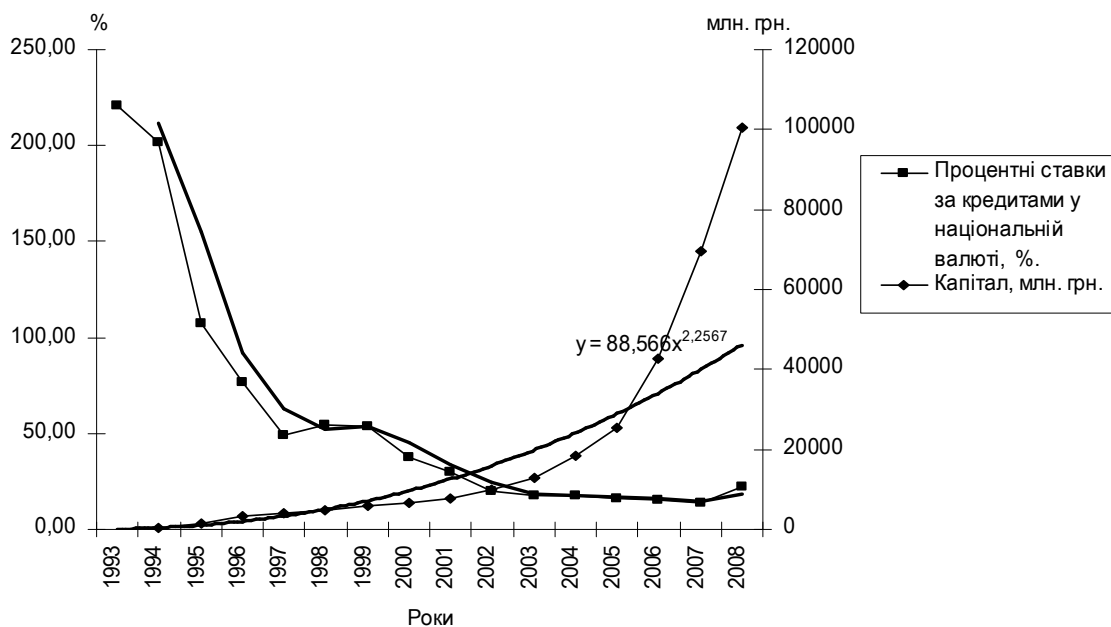

Рис. 2.13. Капітал банків та процентні ставки за кредитами у національній валюті у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Дана ситуація аналогічна тій, що була при визначенні залежності між обліковою ставкою та капіталом. З 1992 р. по 1993 р. та з 1997 р. по 1998 р. графік процентних ставок за кредитами зростає, а в інші роки спостерігається його зниження. Якщо розрахувати коефіцієнт кореляції на основі даних за 1998-2005 рр, отримаємо його на рівні $-0,7537$, що свідчить про існування зворотного зв'язку.

Коефіцієнт кореляції між банківським капіталом та процентними ставками за депозитами дорівнює $-0,4942$, що підтверджує відсутність зв'язку. З одного боку, ставки за депозитами мають таку ж тенденцію, як і ставки за кредитами, тобто за винятком кризових років їх рівень зменшується, тому вони впливають на капітал у зворотному порядку. Але з іншого боку, чим вищий реальний дохід за депозитами, тим вони привабливіші для вкладників. Отже, у банку є можливість залучити більшу кількість грошових ресурсів, які будуть входити до складу банківського капіталу (рис 2.14).

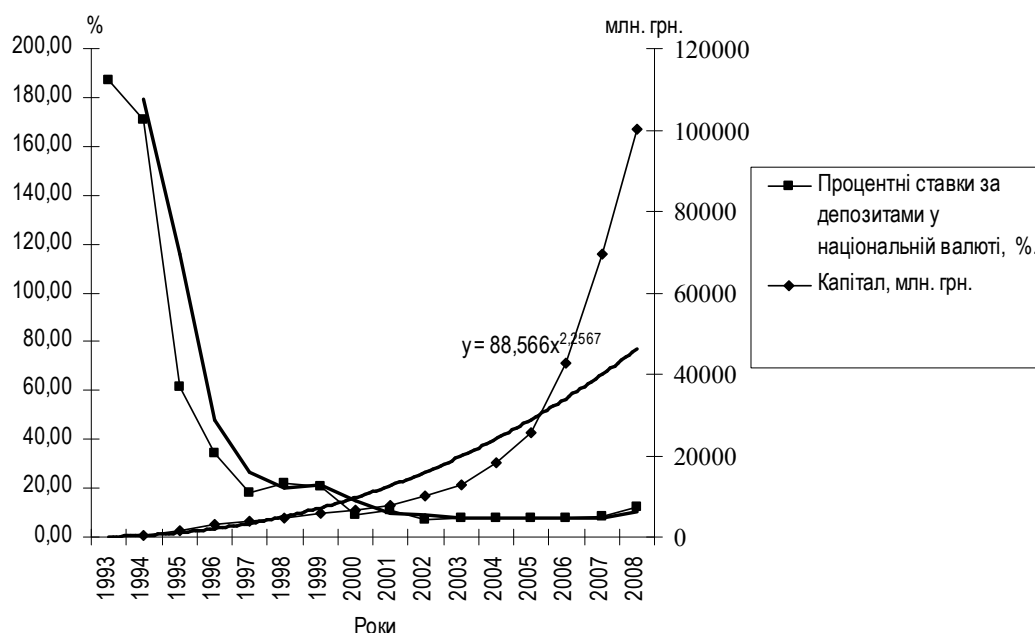

Рис. 2.14. Капітал банків та процентні ставки за депозитами у національній валюті у 1993-2008 рр.

Джерело: [44].

Необхідно зазначити, що аналіз буде достатнім при побудові багатофакторної моделі, за якою вивчається вплив відразу кількох факторів на досліджуваний об'єкт, тобто на капітал. Побудова багатофакторної моделі здійснюється за кількома етапами. На першому етапі будується матриця парних кореляцій, що дає змогу визначити щільність зв'язку між двома показниками з урахуванням взаємозв'язку між факторами, які впливають на результативний показник.

Отже, враховуючи дані матриці парних кореляцій можна стверджувати, що найбільше на капітал впливають грошова маса, прибуток банку, кошти юридичних та фізичних осіб. Водночас вплив облікової ставки, а також ставок за кредитами та депозитами незначний, тому їх можна у моделі не враховувати.

Наступним етапом є побудова матриці часткових кореляцій, яка дозволяє визначити вплив кожного фактора на капітал, не враховуючи взаємний вплив між ними, а також виключити з моделі матриці, рівень кореляції між якими більший ніж 0,85.

Після визначення коефіцієнтів кореляції, а також перевірки їх значущості за критерієм Стюдента було встановлено, що для даної моделі актуальними є грошова маса та прибуток банку, а рівняння регресії має такий вигляд:

$$y = -1863,51 + 0,11x_1 + 3,93x_2, \quad (2.2)$$

де y – результативний показник (капітал);

x_1 – грошова маса;

x_2 – прибуток банку.

Виходячи з вищезазначеного рівняння регресії, можна стверджувати, що капітал зростає на 0,11 % при збільшенні грошової маси і на 3,93 % зі збільшенням прибутку на 1 млн. грн. відповідно.

Отже, визначено вплив на банківський капітал таких основних макроекономічних показників та інструментів грошово-кредитної політики: грошова маса, прибуток банків, норматив обов'язкового резервування, вклади населення та суб'єктів господарської діяльності, облікова ставка, а також процентні ставки за депозитами і кредитами у національній валюті. Найбільш тісний прямиий зв'язок існує між грошовою масою та капіталом, а також між прибутком банків та капіталом. Зворотна залежність існує між нормативом обов'язкового резервування та банківським капіталом. Зв'язок капіталу з відсотковими ставками не виражений, коефіцієнти кореляції коливаються в середньому на рівні $-0,45$.

2.3. ПРИСУТНІСТЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У ВІТЧИЗНЯНОМУ БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

Як вже зазначалося, для світової економіки характерні процеси інтеграції та глобалізації, які, враховуючи відкритість економіки, не могли обійти Україну. Вітчизняна банківська система одна з перших переживає процес прискорення інтеграції через розширення присутності іноземного капіталу. Дані табл. 2.3 свідчать про те, що протягом

останніх років відбувається постійне збільшення кількості банків з іноземним капіталом. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі у 2006 р. збільшилася майже вдвічі, а потім ще на 60 % протягом 2007 р.

Таблиця 2.3

Кількість банків з іноземним капіталом у 2002-2008 рр.

Показник	На 01.01. 2003	На 01.01. 2004	На 01.01. 2005	На 01.01. 2006	На 01.01. 2007	На 01.01. 2008	На 01.12. 2008
Кількість діючих банків, шт.	157	158	160	165	170	175	184
Із них з іноземним капіталом, шт.	20	19	19	23	35	47	50
У тому числі з 100 %-ним іноземним капіталом, шт.	7	7	7	9	13	17	18
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35,0	35,9

Джерело: [96].

За станом на 01.12.2008 в Україні було 50 банків з іноземним капіталом, тобто майже 25 % від загальної кількості діючих. При цьому 18 банків, або 10 % від загальної кількості, – зі 100 %-ним іноземним капіталом. Отже, частка іноземного капіталу у зареєстрованому статутному капіталі банків України у 2008 р. збільшилася з 35 % на початок року до 35,9 % на кінець року, що складає більше третини від обсягу всієї банківської системи.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що в Україні майже кожний четвертий банк з іноземним капіталом, а кожен десятий – зі сто відсотковим. При цьому досить важливо те, що проаналізовані офіційні дані не зовсім достовірно відображають реальну ситуацію, оскільки відповідно до вимог ст. 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банком з іноземним капіталом є той, у якому частка капіталу, що належить принаймні одному нерезиденту, перевищує 10 %. Якщо засновниками банку є кілька юридичних або фізичних осіб, кожен з яких володіє часткою меншою ніж 10 %, але їх частка разом буде перевищувати вказаний поріг, цей банк не вважається іноземним. Крім того, банк, засновником якого є юридичні особи, зареєстровані нерезидентами в Україні, також вважається вітчизняним [103].

Прихильники політики припливу іноземного капіталу вважають, що присутність іноземних банків буде позитивним фактором для розвитку банківської системи, оскільки підвищить рівень конкуренції, забезпечить надходження інвестицій, поліпшить обслуговування економіки України. Однак результати впливу іноземних банків на українську економіку і банківську систему недостатньо досліджені [9].

У Посланні Президента України до Верховної Ради “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 роки” зазначено, що основна увага має зосереджуватися зокрема на активному залученні в банківську сферу іноземного капіталу, зокрема країн – членів ЄС. Цілий ряд опонентів вбачають у цьому більше загроз, ніж позитивних моментів.

Вихід іноземних банків на фінансово-банківську арену України розпочався у 1994 р. Лише за один рік було відкрито 12 банків з іноземними коштами. До 2000 р. їх кількість зросла до 30, а у 2001 р. зменшилася на третину. У ситуації зростання ВВП країни банки отримали можливість розвиватися, кредитуючи реальну економіку. У зв'язку зі зменшенням ринку державних цінних паперів, зниженням рівня інфляції і дохідності банківських операцій іноземні інвестори замість переорієнтації на інвестиційні кредити вирішили залишити ринок.

Важливим є той факт, що ризики та потенційні негативні моменти від проникнення іноземних банків впливають не лише на ефективність, але й на стабільність банківської системи країни-реципієнта, а в результаті на її соціально-економічний розвиток.

Основні напрями оптимізації допуску іноземного банківського капіталу повинні знайти системне вирішення при розробці і реалізації національної стратегії розвитку банківської системи. Враховуючи ситуацію, що склалася у банківському секторі України, а також досвід країн, в яких іноземний капітал становить лівову частку ринку, можна зробити висновки про перспективи функціонування іноземних банків у національній банківській системі.

Збільшення частки іноземного банківського капіталу в банківській системі повинне відбуватися поступово – у міру створення сприятливих внутрішніх умов для розвитку банківського сектора і підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу. Особливу увагу слід приділяти зміцненню та подальшому розвитку банків з державним капіталом, що спеціалізуються на забезпеченні стратегічних соціальних, структурних і зовнішньоекономічних завдань економічного зростання (Ощадбанк, Укрексімбанк, Банк реконструкції і розвитку). Необхідно розробити нормативно-правову базу для регулювання діяльності іноземних банків в Україні, а також чіткі правила продажу банків з національним капіталом зарубіжним власникам.

У більшості випадків присутність іноземного банківського капіталу є важливим фактором при низькому рівні оподаткування та концентрації у банківській сфері. Тому в Україні сьогодні необхідно вживати заходів з підвищення рівня концентрації національного банківського капіталу.

Реалізація таких заходів, на нашу думку, дозволить нейтралізувати або хоча б мінімізувати негативні наслідки збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України, а також повною мірою використати переваги такої присутності для подальшого розвитку національної економіки, зміцнення грошово-кредитного ринку і фінансової системи в цілому. Слід зазначити, що у світовій практиці визнають декілька принципів проникнення іноземного капіталу до національних банківських систем [52].

1. Принцип національного режиму. Відсутність будь-якої дискримінації в порівнянні з національними інституціями. Це означає, що при ліцензуванні банківської діяльності враховується її національна приналежність, а у процесі діяльності банківської установи до неї застосовуються такі ж норми банківського нагляду і регулювання, як і до установ-резидентів.

На практиці принцип національного режиму використовується на підставі міждержавних угод (ОЄСР, ВТО, ЄС). У рамках ЄС принцип національного режиму реалізується через прийняття єдиних стандартів банківського регулювання і нагляду, включаючи впровадження принципу єдиної банківської ліцензії та визначення переліку видів банківських операцій, які підлягають взаємному визнанню на території країн – членів ЄС [52].

2. Принцип взаємності передбачає, що країна дозволяє створення на власній території іноземного банку, діяльність якого контролюється нерезидентом, за правилами, які дозволені для створення банків країни, що приймає, на території країни походження нерезидента. Принцип взаємності діє у законодавстві Канади, Іспанії, Японії, Швейцарії. Федеральне законодавство США де-юре визначає національний режим як на допуск, так і на регулювання, де-факто закони окремих штатів щодо прийняття рішень про ліцензування банків, які контролюються нерезидентом [52].

3. Принцип консолідованого нагляду за діяльністю банків, які функціонують в транснаціональному масштабі, їх структурних підрозділів, що передбачає спільну участь у наглядових заходах як країни, де створюється іноземний банк, так і країни походження. Наглядові заходи реалізуються за трьома напрямками: платоспроможність, ліквідність та конверсійні операції. У межах зазначеної моделі компетентні наглядові органи держав інформують один одного про фінансовий стан або виявлені правопорушення [52].

Проаналізувавши основні обмеження, які застосовуються при функціонуванні іноземного капіталу у різних країнах (табл. 2.4), доречно зробити пропозиції для України.

**Обмеження, які застосовуються до іноземного капіталу
у різних країнах**

Країна	Характеристика обмежень
Бразилія	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення розміру та участі в статутному капіталі банків і приватизації державних установ; – доступ іноземних компаній до фінансової національної системи може бути закритий центральним банком у разі порушення стійкості платіжного балансу; – купівля нерезидентами державних фінансових інститутів дозволена у таких випадках: <ul style="list-style-type: none"> – для придбання використовуються тільки іноземні кошти; – спеціальний дозвіл Міністерства планування і бюджету
Канада	<ul style="list-style-type: none"> – встановлено ліміт сумарного розміру активів дочірніх банків, який контролюється нерезидентом не із США, – 12 % від сукупних активів банківської системи; – для відкриття більш ніж однієї філії неамериканським дочірнім банком вимагається дозвіл відповідних органів
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – національний режим по відношенню до банків, які не є членами ЄС – вони приймаються на умовах взаємності; – у процесі приватизації інвесторам не із ЄС не може бути реалізовано більше ніж 20 % статутного капіталу установи
Ісландія	<ul style="list-style-type: none"> – розмір прямих інвестицій в банки країни обмежений лімітом в 25 % сукупного статутного капіталу усіх банків
Мексика	<ul style="list-style-type: none"> – на період не більше 3 років, починаючи з 2000 р., встановлюється можливість збереження максимальної питомої ваги участі в капіталі банку країни 25 %; – при перевищенні питомої ваги на 25 % участі в банківському капіталі нерезидентів із країн – членів ОЕСР можуть бути проведені консультації з метою аналізу впливу цих банків на економіку країни з можливою часовою фіксацією ліміту цієї участі; – дочірні фінансові установи, які контролюються нерезидентами, не можуть створювати філіали, агентства і дочірні структури за межами країни
Норвегія	<ul style="list-style-type: none"> – дочірні банки нерезидентів створюються на умовах взаємності; – до 1995 року створення філій іноземних банків було заборонено
Туреччина	<ul style="list-style-type: none"> – дозволений порядок створення філії або дочірнього банку нерезидентами; – кількість відкритих філій іноземних банків не може перевищувати п'яти (два в Стамбулі та по одному в інших містах); – для першої філії встановлено мінімальний розмір додаткового капіталу у розмірі 10 млн. дол. США; – діє принцип взаємності
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> – поширюється принцип взаємності
США	<ul style="list-style-type: none"> – федеральна резервна система може відмовити комерційному або інвестиційному банку, який контролюється нерезидентом, у виконанні ним функцій дилера державних цінних паперів, якщо на американські банки у зазначеній сфері не розповсюджується національний режим; – обмеження на рівні окремих штатів

Оскільки частка іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі перевищує 35 %, керівним органам нашої держави слід вжити негайних заходів щодо припинення іноземної експансії. У сучасних умовах доцільно застосувати принцип національного режиму. Однак, враховуючи недосконалість вітчизняного законодавства, а також деякі інші макроекономічні фактори, очевидним є той факт, що це створить значні ризики для іноземних банків та зменшить привабливість фінансового сектора для інвестицій взагалі. Тому, на наш погляд, прийнятними є принципи взаємності та консолідованого нагляду. Принцип взаємності дасть змогу українським банкам, що виходять на зовнішні ринки, мати більш привабливі умови діяльності в країнах-реципієнтах. Завдяки консолідованому нагляду здійснюватиметься контроль за діяльністю іноземних банків. При цьому необхідно чітко визначити граничну межу питомої ваги іноземного капіталу в сукупному капіталі усієї банківської системи або в капіталі окремого банку.

Слід зазначити, що в Україні відсутнє законодавче квотування присутності іноземного капіталу в національній банківській системі. Тому, на наш погляд, слід визначитися з максимально допустимим розміром іноземного капіталу, який не повинен перевищувати третини від загального. Якщо ж у банку розмір іноземного капіталу вищий ніж 25 %, необхідно використати вищезазначені принципи.

Для забезпечення фінансової безпеки банківської системи України від необґрунтованого припливу іноземного капіталу необхідно вирішувати такі питання:

- досягнення європейського рівня монетизації економіки та зменшення частки позабанківського обігу грошей;
- розробка ефективних схем концентрації банківського капіталу;
- запровадження системи управління грошовими потоками в державі, концентрація їх у провідних банках на пріоритетних напрямках розвитку держави;
- законодавчий захист українських банків, які кредитують пріоритетні напрямки економіки;
- розробка механізму захисту інтересів вкладників у банках з іноземним капіталом;
- удосконалення процедури нагляду та регулювання діяльності банків з іноземним капіталом;
- захист національної банківської системи для підвищення її конкурентоспроможності, а саме: розробка державної політики розвитку і підтримки національних банків; розробка банками власних стратегій реформування та змін у менеджменті;

- створення умов для національних інвестицій до капіталу банків через сприяння легалізації некримінальних капіталів і виходу акцій банків на фондовий ринок, законодавчого забезпечення правового захисту міноритарних акціонерів;
- приділення уваги з боку Уряду роботі з підвищення суверенного рейтингу України;
- розробка стратегії певних обмежень діяльності банків з іноземним капіталом на найближчі п'ять років з метою уникнення відтоку капіталу за кордон при кризових явищах;
- використання принципу взаємності присутності іноземного капіталу в банківській системі України.

Розділ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

3.1. ЗБІЛЬШЕННЯ РЕГУЛЯТИВНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВ ЗА РАХУНОК СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ АКТИВІВ

Сек'юритизація активів, на думку банківських аналітиків, визнана найважливішою фінансовою інновацією другої половини ХХ ст. [28]. Це дешевший у порівнянні з іншими методами механізм рефінансування, за допомогою якого емітент отримує можливість випускати цінні папери з підвищеним рейтингом, а отже, із зниженою процентною ставкою порівняно із ставками за довгостроковими кредитами [43]. Сек'юритизація банківських активів допомагає банку покращити нормативи діяльності, ефективніше використовувати капітал, а також диверсифікувати джерела фінансування [43].

Сек'юритизація за певних обставин дозволяє досягти таких цілей [28]:

- забезпечити виконання вимог до достатності власного капіталу;
- залучити дешевші кредитні ресурси через високу забезпеченість позики сек'юритизованими активами;
- диверсифікувати джерела фінансування за рахунок випуску цінних паперів спеціально створеною компанією;
- знизити вартість фінансування за рахунок того, що кредитний рейтинг сек'юритизованих цінних паперів може бути вищий, ніж рейтинг емітента;
- залучати фінансування на триваліший термін у порівнянні із традиційним кредитуванням;
- перевести відповідальність за борговими зобов'язаннями на цільову компанію, яка виступає боржником, і будь-яке невиконання нею зобов'язань буде дефолтом компанії спеціального призначення.

Слід зазначити, що для організації процесу сек'юритизації використовується алгоритм [165]. Спочатку створюється цільова компанія SPV (Special Purpose Vehicle). Її засновниками виступають в основному іноземні юридичні та фізичні особи, не пов'язані з українським банком. Цільова компанія створюється у формі публічної компанії, яка має право здійснювати публічне розміщення цінних паперів. При цьому фактичний контроль над SPV залишається у первинного власника активів. Однак у будь-якому випадку цільова компанія повинна

бути повністю відокремлена від первинного власника активів для того, щоб не допустити її включення в консолідовану групу з українським банком і уникнути можливих наслідків неплатоспроможності первинного власника активів.

Після створення компанії спеціального призначення український банк, який є первинним власником, продає свої активи, отримуючи при цьому повну вартість або вартість з дисконтом [177].

Теоретично будь-які активи можуть бути сек'юритизовані, хоча частіше зустрічається сек'юритизація іпотечних зобов'язань, споживчих кредитів, торгових надходжень, лізингових платежів, боргових цінних паперів [174]. Як правило, будь-які активи із стабільними грошовими надходженнями – це класичні інструменти сек'юритизації. Однак деякі з них можуть мати обмеження, пов'язані з регулюванням передачі зобов'язань в Україні, зокрема з нотифікацією боржника, а тому вони досить проблематичні для проведення сек'юритизації.

Проаналізуємо перспективи сек'юритизації активів в Україні. Перш за все розглянемо динаміку зростання кредитного портфеля банків та довгострокових кредитів, які є основним джерелом сек'юритизації (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка кредитного портфеля банків України у 2002-2009 рр.

Показник	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009
Кредитний портфель, млн. грн.	46 736	73 442	97 197	156 385	269 688	485 507	728 010
Темп приросту кредитного портфеля, %	46	57	32	61	72	80	50
Довгострокові кредити, млн. грн.	10 690	28 136	45 531	86 227	157 224	291 963	457 450
Питома вага довгострокових кредитів, %	23	38	47	55	58	60	63
Темп приросту довгострокових кредитів, %	88	163	62	89	82	86	57

Джерело: [44].

Аналізуючи тенденції, що склалися у кредитному секторі України, можна зробити висновки про те, що, починаючи з 2005 р., питома вага довгострокових кредитів у кредитному портфелі перевищує 50 %. При цьому існує тенденція до збільшення питомої ваги саме довгострокових кредитів. Аналіз даних таблиці дозволяє також зазначити, що темпи приросту довгострокових кредитів значно випереджають

темпи приросту кредитного портфеля. Дана тенденція посилює перспективи сек'юритизації довгострокових кредитів в Україні, оскільки у портфелі банків наявні фінансові активи, які можуть стати основою сек'юритизації. До таких активів в основному належать іпотечні та автокредити, адже вони мають довгостроковий характер і менш ризиковані у порівнянні з іншими. Серед довгострокових кредитів особливої уваги заслуговують кредити українських банків в інвестиційну діяльність (рис. 3.1). Найбільш перспективними серед кредитів в інвестиційну діяльність є іпотечні кредити та фінансовий лізинг.

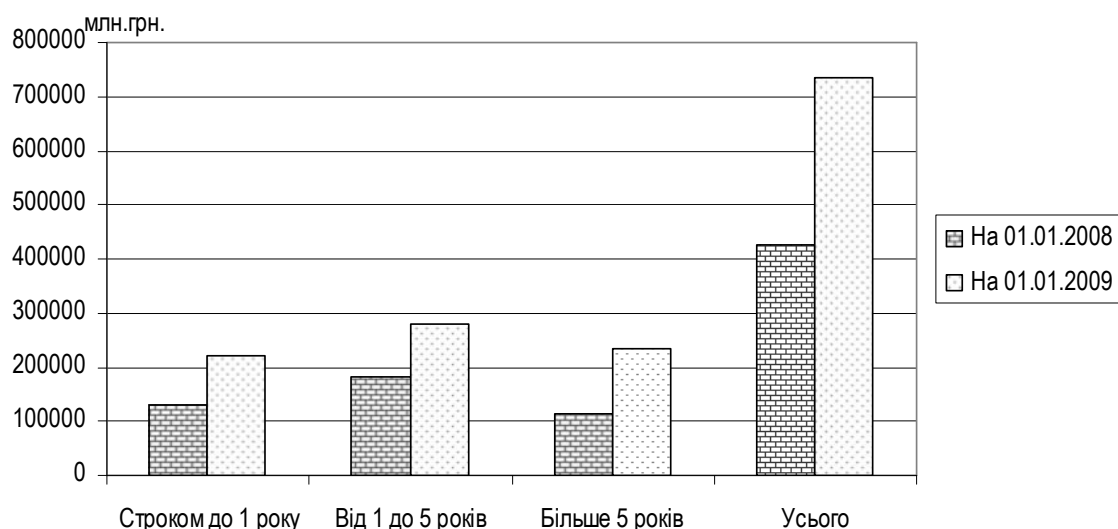

Рис. 3.1. Кредити, надані банками України за строками погашення

Джерело: [44].

Вважаємо за доцільне проаналізувати перспективи використання як сек'юритизованих активів автокредитів. Проведемо порівняльну характеристику автокредитів та іпотечних кредитів.

Обидва види кредитів мають довгостроковий характер, тому залишати їх на балансі банку протягом всього періоду кредитування не доцільно. Так, середній строк іпотечних кредитів становить близько 30 років, автокредитів – 7 років.

Крім того, грошовий потік за даними кредитами досить регулярний і прогнозований за обсягами і термінами, що є однією з основних умов сек'юритизації.

Проаналізувавши дані провідних українських банків щодо середніх ставок за іпотечними кредитами та автокредитами, можна стверджувати, що вони становлять 15,7 % та 19,4 % відповідно [112]. Отже, існує значна маржа, особливо при операціях з автокредитами, зокрема між кредитною ставкою за ними та доходністю цінних паперів, що обертаються на фінансовому ринку. Наприклад, Укрсоцбанк у 2005 р.

випустив в обіг процентні облигації зі ставкою 12 % річних строком на 4 роки, у 2007 р. – на 5 років, а у 2006 р. зі ставкою 10,25 % річних – на 3 роки [112].

Відмічено також суттєве зростання банківського кредитування, особливо довгострокового, до якого належать іпотечне кредитування та автокредитування. Так, на 01.06.2007 вони становили 33,6 млрд. грн. та 12 млрд. грн. відповідно [101].

Отже, можна зробити висновок про те, що в Україні створені умови для розвитку такого виду бізнесу, як сек'юритизація активів. Причому особливої уваги заслуговують іпотечні кредити, адже вони більші за обсягами та строками, а також автокредити, оскільки вони дозволяють отримувати більші прибутки за рахунок маржі.

При класичній сек'юритизації відбувається повне відчуження активів на користь цільової компанії. Передача активів повинна бути структурована так, щоб під час проведення цієї операції не було порушене національне законодавство. Прибутковість при передачі активів цільовій компанії, як правило, вища, ніж платежі із залученого фінансування. У цьому випадку дохід, який утворюється, повинен отримати первинний власник активів. Як зазначалося, цільова компанія має окремий кредитний рейтинг в одному з міжнародних агентств і розміщує боргові інструменти серед професійних інвесторів. Він може бути значно вищим за рейтинг країни, і, як наслідок, активи виявляються на ринку більш конкурентоздатними. Однак у компанії спеціального призначення є власні ризики, які потрібно враховувати. При цьому кожний транш випущених цінних паперів повинен бути опротестований на можливість бездефолтного існування в межах того або іншого економічного стресу, який визначається встановленим рівнем рейтингу.

Слід зазначити, що процес сек'юритизації супроводжується виникненням певних ризиків, а саме:

1. Ризик країни, що передбачає можливість запровадження обмеження на конвертацію національної валюти при досить серйозному економічному стресі, а також ризик прямого втручання держави в операцію. Наприклад, деякі країнах в ситуації економічної кризи, яка не обов'язково пов'язана з дефолтом суверенної держави, вживали заходів, які не дозволяли банкам стягувати заборгованість за іпотечними кредитами [132].

2. Ризик втрати грошових доходів за операціями. Він виникає перш за все при умові, що банк, який обслуговує операцію, має можливість поєднати потоки за даною операцією з іншими грошовими потоками. Ризик виникає також у випадках, якщо банк, який обслуговує транзакцію,

зазнає дефолту. Цей аспект тісно пов'язаний з кредитоспроможністю тих банків, які беруть участь в операції, а також правовим забезпеченням всього, що стосується проходження грошового потоку через посередників, як банків, так і небанківських організацій [132].

3. Ризик заліку взаємних вимог. Він виникає, якщо позичальник має зустрічні вимоги до банку-орігинатора. Тому з пулу активів прагнуть виключити кредити, які видані персоналу банку-орігинатора і позичальникам, які мають депозитні рахунки в цьому банку [132].

Отже, основними критеріями оцінки цільової компанії рейтинговими агентствами при сек'юритизації є такі: незалежність від банкрутства первинного власника активів; кредитне покриття; ризик банкрутства цільової компанії.

Позитивним є те, що при проведенні сек'юритизації Альфа-банком облігаціям класу А агентство Moody's присвоїло рейтинг, що перевищував той, який мала країна. Цьому сприяло надмірне забезпечення, а також позитивна кредитна історія орігинатора [156].

Рейтингове агентство Fitch присвоїло випуску Приватбанку очікуваний рейтинг "BBB-" і "B+" для облігацій класу А і Б відповідно. Отже, папери класу А отримали рейтинг вищий від того, який має Україна [156].

Наступним етапом є продаж інвесторам облігацій, забезпечених активами, які компанія спеціального призначення отримала від українського банку. SPV здійснює випуск облігацій, розподіляючи його, як правило, на три транші: senior, mezzanine і equity (класи А, Б і В) [115].

Найбільш прибутковими є облігації класу equity. Водночас їх держателі першими несуть втрати у разі виникнення дефолту у пулі активів. Інвестори mezzanine несуть втрати тільки у випадку, якщо обсяг дефолтів у пулі активів перевищує розмір траншу equity. Держателі senior наражаються на мінімальний кредитний ризик при адекватній прибутковості.

Отже, якщо частина платежів за кредитами, які виступають забезпеченням, перестає надходити, інвестори класу equity ризикують втратити частину своїх доходів. На противагу їм власники облігацій класу senior мають можливість збільшити дохід. При цьому необхідно зазначити, що розподіл на транші відбувається залежно від ступеня якості і надійності активів, ризику невиконання або невчасного виконання боржниками своїх зобов'язань. Саме за такою схемою була організована перша операція класичної сек'юритизації в Україні, яку здійснив Приватбанк. Він розділив пул кредитів на три облігаційні транші – по 134,1 млн. дол. США, 36,9 млн. дол. США і 9 млн. дол. США

класу А, Б і В [132]. Розподіл облігацій на окремі транші дозволяє не тільки структурувати інвесторів, але й зацікавити широке коло покупців. Однак однією з основних вимог інвесторів до активів є їх прозорість. Інвестори повинні знати, які активи є забезпеченням.

Основними цілями банку при сек'юритизації повинне бути отримання додаткового прибутку за рахунок різниці між прибутковістю базового активу і прибутковістю облігацій, а також передачі третім особам стандартних ризиків. Тому банк не повинен заздалегідь сек'юритизувати прострочені та безнадійні активи. Для іноземних інвесторів більш привабливими є облігації строком більше 5 років, але за умови дотримання всіх законних процедур з випуску цінних паперів. Водночас вітчизняних інвесторів більше цікавлять дохідність та періодичність виплат доходів від облігацій з меншими строком обертання.

Отже, якщо банк бажає залучити додаткові ресурси на тривалий термін, він повинен орієнтуватися на іноземних покупців, дотримуючись при цьому прозорості і законності проведення усіх процедур, враховуючи, що дохідність за цінними паперами в Україні вища у порівнянні з іншими країнами.

Залежно від того, як цільова компанія пов'язує грошові надходження від активів з виплатами інвесторам за своїми борговими зобов'язаннями, ці зобов'язання поділяються на транзитні і платіжні сертифікати. Виплати за транзитними сертифікатами безпосередньо пов'язані з грошовими надходженнями від активів, а цільова компанія виконує роль простого координатора потоків. У другому випадку цільова компанія може проявити ініціативу і реінвестувати надходження від активів у певний проект або інші папери. Отже SPV здійснює виплати інвесторам з доходів від нових операцій.

Банк-власник активів, які є забезпеченням при сек'юритизації, отримує додаткове фінансування від інвесторів. При цьому він продовжує контролювати надходження від таких активів, переводячи ризик невиклати за активами на інвесторів.

Існує також так званий синтетичний тип сек'юритизації, для якого характерним є те, що первинний власник активів не передає активи в цільову компанію, переводячи на неї тільки ризик за вже наявними активами за допомогою кредитного свопу [128]. Кредитний своп – це похідний папір, який продають інвесторам, охочим узяти на себе певний ризик і отримати за це винагороду [128]. При проведенні синтетичної сек'юритизації компанія спеціального призначення випускає кредитні ноти участі. Отримані від цієї операції кошти SPV інвестує у

високоліквідні цінні папери, які будуть приносити дохід. Кредитна нота – це договір про участь в кредитному ризику, що дає можливість банку, який надав кредит, передати третій стороні права на участь у ньому, а також частину ризиків, пов’язаних з його можливим неповерненням.

Послідовність етапів проведення сек’юритизації та зміст кожного з етапів можна подати за схемою бізнес-операцій. Слід зазначити, що процес сек’юритизації складається з двох етапів – підготовчого, який триває близько 3 місяців, та безпосереднього проведення сек’юритизації близько 6 місяців (табл. 3.2) [145].

Таблиця 3.2

Схема бізнес-процесів сек’юритизації

Етапи проведення сек’юритизації		1-й міс.	2-й міс.	3-й міс.	4-й міс.	5-й міс.	6-й міс.	7-й міс.	8-й міс.	9-й міс.
Підготовчий етап для прийняття рішення щодо можливості проведення сек’юритизації										
1	Попередній аналіз кредитного ринку	*								
2	Детальний аналіз кредитного портфеля обраного банку		*	*	*	*				
3	Due diligence review		*	*	*	*				
4	Залучення третіх осіб		*							
5	Презентація для страхових компаній			*						
6	Аналіз перспектив розміщення цінних паперів			*						
7	Рішення про доцільність проведення угоди			*						
Безпосереднє здійснення процесу сек’юритизації										
1	Створення SPV				*					
2	Розробка структури цінних паперів					*				
2.1	Прийняття рішення про кількість траншів					*				
2.2	Розподіл ризиків					*				
2.3	Вибір оптимального портфеля					*				
3	Рейтинговий процес									
3.1	Вибір рейтингових агентств						*			
3.2	Презентація для рейтингових агентств						*	*		

Продовж. табл. 3.2

Етапи проведення сек'юритизації		1-й міс.	2-й міс.	3-й міс.	4-й міс.	5-й міс.	6-й міс.	7-й міс.	8-й міс.	9-й міс.
3.3	Аналіз забезпечення						*	*		
3.4	Аналіз додаткових гарантій						*	*		
3.5	Due diligence review						*	*		
3.6	Присвоєння рейтингів цінним паперам								*	
4	Аудит портфеля								*	
5	Додаткове хеджування угоди				*	*	*	*		
6	Менеджмент інвесторів									
6.1	Розміщення оголошення про емісію цінних паперів							*	*	
6.2	Зустріч з потенційними інвесторами								*	
6.3	Підписання угоди з інвесторами									*
6.4	Виконання розрахунків									*

Отже, можна зробити висновок про те, що для здійснення успішної сек'юритизації активів необхідно дотримуватися таких умов:

1. Обсяг активів повинен бути таким, що забезпечить ефективність проведення сек'юритизації, враховуючи значні витрати для проведення такої операції.
2. Активи повинні мати довгостроковий характер.
3. Для відчуження активів не потрібна згода, а також додаткові формальності.
4. В Україні доцільно прийняти закону "Про сек'юритизацію банківських активів", закріпивши на законодавчому рівні емісію нових видів цінних паперів, юридичне вирішення проблем, пов'язаних з банкрутством емітента таких цінних паперів.
5. Необхідно розширювати права українських банків у сфері емісії цінних паперів, які підтверджують права щодо сек'юритизованих активів.
6. Надавати можливість стороннім інвесторам отримувати право вимоги за кредитними договорами при збереженні за банком обов'язків щодо обслуговування кредиту.
7. Визначити оптимальну систему оподаткування операцій і трансакцій, що здійснюються в процесі сек'юритизації. Передача активів не повинна оподатковуватися додатково.

Як вже зазначалося, перспективним напрямком у сфері сек'юритизації активів є здійснення її на основі автокредитів, оскільки

продаж автомобілів у кредит постійно зростає. Так, за перше півріччя 2007 р. було продано у кредит 400 тис. автомобілів, а за аналогічний період минулого року цей показник становив 200 тис. [132].

Розглянемо можливість здійснення сек'юрітизації автокредитів УкрСиббанком, оскільки саме цьому банку належить найбільша питома вага автокредитів у загальному портфелі, яка становить 16 %, або більше 390 млн. дол. (у гривневому еквіваленті – близько 2 млрд. грн.). Мінімальний обсяг позик, який доцільно пропонувати інвесторам, за різними оцінками складає 100-200 млн. дол. При меншому обсязі витрати на різноманітні комісії та збори зроблять подібні запозичення непривабливими для емітента, якому в розрахунку на одну облігацію доведеться переплачувати за послуги організаторам, рейтинговим агентствам, юридичним консультантам і аудиторам [115].

Аналіз якості кредитного портфеля дозволив встановити, що прострочені кредити становлять близько 0,5 % від усього портфеля автокредитів. Даний факт підтверджує, що автокредити мають незначний ризик неповернення кредиту, оскільки забезпеченням виступає застрахований автомобіль.

Отже, можна стверджувати, що УкрСиббанк зможе продати посередницькій структурі SPV активи у розмірі 300 млн. дол. (1515 млн. грн.), що зумовить зменшення розміру активів з 29 071 587 тис. грн. до 27 556 587 тис. грн., а це у свою чергу позитивно вплине на розмір адекватності регулятивного капіталу.

Далі необхідно прийняти рішення про кількість траншів. Найбільш доцільно розділити пул кредитів на три облігаційні транші, а саме: клас А – 150 млн. дол., клас Б – 100 млн. дол. і клас В – 50 млн. дол., розділивши ризики – відповідно 16,7 %, 33,3 % і 50 %. Розподіл облігацій на окремі транші дозволить не тільки структурувати інвесторів, але й зацікавити широке коло покупців. Отже, інвестори, які бажають ризикувати найменше, будуть купувати облігації класу А. Якщо ж інвестора у першу чергу зацікавить отримання якомога більшого прибутку і він згоден ризикнути, то облігації класу В саме для нього.

Після визначення кількості траншів доцільно встановити оптимальну дохідність за облігаціями, врахувавши такі критерії:

- процентна ставка за облігаціями в Україні на рівні 10-12 % [101];
- відсоткова ставка за автокредитами УкрСиббанку дорівнює 17 % річних [112];
- основні витрати на присвоєння рейтингу, аудиторські послуги та ін. За оцінками експертів, такі витрати становлять близько 0,5-1 % від обсягу.

Ми пропонуємо проводити традиційну сек'юритизацію, коли банк продає свої активи SPV, продовжуючи при цьому отримувати відсотки за кредит та погашення основної суми боргу. Крім того, він перераховує частину платежів до цільової компанії.

Отже, можна визначити основних учасників сек'юритизації автокредитів, а саме:

- банк-оригіратор, який надає кредити на купівлю автомобілів;
- клієнти, які отримали кредит у банку, погашають основну суму боргу та сплачують відсотки за його користування;
- компанія спеціального призначення, яка викупує активи у оригінатора;
- інвестори, які купують цінні папери, випущені SPV під заставу пулу активів. Серед них і банк-оригіратор;
- сервісер, який обслуговує активи;
- аудиторська компанія, яка здійснює аудиторські перевірки;
- хеджер, який здійснює страхування валютних та процентних ризиків;
- рейтингові агентства, які визначають рейтинг цінних паперів, зазвичай більший, ніж рейтинг країни, в якій знаходиться оригінатор;
- компанії, які забезпечують додаткові гарантії якості активів.

Більш докладно функції, права та обов'язки учасників сек'юритизації подані у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Основні учасники процесу сек'юритизації

Учасник	Основні функції	Права	Обов'язки
Оригінатор	Продаж пулу активів компанії спеціального призначення	Отримання грошових коштів від продажу активів та маржі від надходжень від позичальників	Забезпечення стандартизації та якості активів, що є основою сек'юритизації
Компанія спеціального призначення (SPV)	Купівля пулу активів у оригінатора, емісія цінних паперів, а також розрахунки з інвесторами	Право передати сервісеру повноваження щодо отримання, управління та забезпечення стягнення дебіторської заборгованості	Не емітувати будь-які інші боргові цінні папери, не брати участі у об'єднанні компаній, не здійснювати інші дії та угоди, крім необхідних для сек'юритизації
Інвестори	Купівля цінних паперів, які забезпечені активами	Отримання основної суми боргу та відсотків за облігаціями, а також звітності про діяльність SPV, оригінатора	Повна оплата номінальної вартості облігацій

Учасник	Основні функції	Права	Обов'язки
Сервісер	Обслуговування сек'юритизованих активів	Отримання певної винагороди від SPV	Управління, а також при необхідності стягнення дебіторської заборгованості
Позичальники банку	Отримання споживчого кредиту у банку на купівлю автомобіля	Купівля автомобіля на отримані від банку кошти	Своєчасна виплата банку-оригінатору основної суми боргу та відсотків за ним
Рейтингові агентства	Присвоєння рейтингу випущеним облігаціям	Отримання винагороди від оригінатора	Чесність та прозорість при присвоєнні рейтингів
Аудиторські компанії	Здійснення аудиторських перевірок оригінатора та SPV	Отримання винагороди від оригінатора або SPV	Проведення якісних аудиторських перевірок та представлення правдивих звітів
Хеджер	Хеджування процентних та валютних ризиків	Отримання винагороди від SPV	Страховання процентних та валютних ризиків шляхом купівлі останніх
Трастові компанії	Забезпечення підвищення якості активів	Отримання винагороди від оригінатора або SPV	Страховання кредитних ризиків банку

Для обох основних учасників сек'юритизації – банку-оригінатора та інвесторів є позитивні моменти. Для банку сек'юритизація вигідна, якщо:

- він списує зі свого балансу активи, збільшуючи адекватність капіталу та деякі інші показники;
- залучає додаткове фінансування за рахунок продажу активів компанії спеціального призначення;
- знижується кредитний ризик;
- банк має можливість диверсифікувати джерела фінансування, виходячи на фондовий ринок і при цьому знижуючи вартість залучення капіталу;
- підвищується конкурентноздатність банку, з'являється можливість виходу на іноземні ринки капіталу у результаті присвоєння йому рейтингу провідними рейтинговими агентствами світу;
- важлива можливість зарахування сек'юритизованих цінних паперів до капіталу третього рівня, що в свою чергу дозволить підвищити рівень регулятивного капіталу банку.

Для інвесторів купівля сек'юритизованих цінних паперів також приваблива, оскільки:

- облігації – це активи, які мають забезпечення у вигляді застави;
- інвестори мають можливість придбати цінні папери різних класів, що дає змогу диверсифікувати та оптимізувати структуру їх портфелів;

- випущені облігації мають більшу дохідність у порівнянні з корпоративними або державними.

Схематично здійснення сек'юритизації автокредитів комерційними банками України на прикладі АКІБ "УкрСиббанк" подане на рис. 3.2 [140].

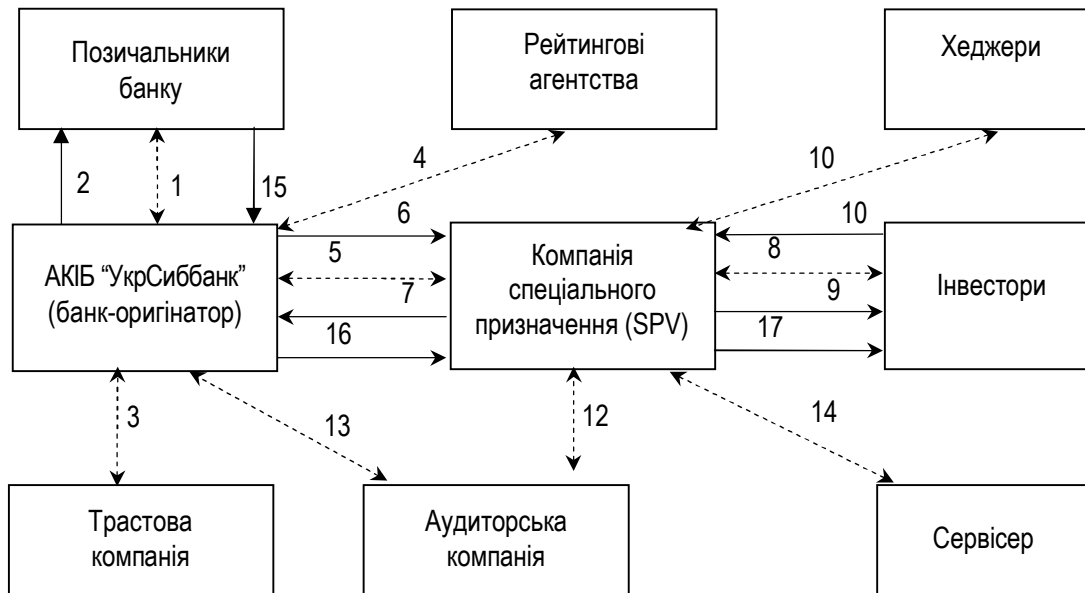

Рис. 3.2. Механізм сек'юритизації автокредитів на прикладі АКІБ "УкрСиббанк"

Джерело: Власна розробка.

Операції при проведенні сек'юритизації автокредитів:

1. Кредитний договір про надання автокредиту.
2. Надання банком клієнту коштів для купівлі автомобіля.
3. Договір з компаніями про страхування кредитного ризику.
4. Надання рейтинговими агентствами рейтингу для цінних паперів кожного класу. При наявності додаткового страхування кредитних ризиків та резервних фондів рейтинг облігацій буде вищим, ніж рейтинг країни.
5. Підписання банком договору з компанією спеціального призначення про продаж останньому активів, забезпечених автокредитами.
6. Продаж активів SPV.
7. Оплата ціни купівлі пулу активів.
8. Договір підписки на цінні папери.
9. Продаж облігацій інвесторам.
10. Оплата інвесторами купонної вартості облігацій.
11. Підписання договору з хеджером про страхування процентних та валютних ризиків.

12. Перевірка та надання звітів аудиторською компанією про діяльність SPV.
13. Перевірка та надання звітів аудиторською компанією про діяльність банку-оригінатора.
14. Договір із сервісером про управління, а також у випадку необхідності стягнення дебіторської заборгованості.
15. Виплати клієнтами заборгованості за кредитом та відсотків за користування ним.
16. Передача банком отриманих коштів від клієнта компанії спеціального призначення.
17. Виплата SPV доходу інвесторам.

Отже, слід зазначити, що в результаті сек'юрітизації автокредитів УкрСиббанку компанія спеціального призначення випустить цінні папери на загальну суму 300 млн. дол. США (1 515 млн. грн.), що призведе до зменшення розміру активів з 29 071 587 тис. грн. до 27 556 587 тис. грн., а це позитивно вплине на розмір адекватності регулятивного капіталу. З іншого боку, банк-емітент може викупити вже сек'юрітизовані цінні папери, які можна віднести до складу регулятивного капіталу, зокрема до його 3-го рівня з коефіцієнтом 0,1-0,2.

Сек'юрітизація автокредитів впливає на показники капіталу банку:

- по-перше, зменшується розмір активів, що сприятиме збільшенню адекватності регулятивного капіталу внаслідок зменшення знаменника у формулі для розрахунку адекватності регулятивного капіталу;
- по-друге, регулятивний капітал збільшиться на суму сек'юрітизованих цінних паперів. Якщо банк викупить у компанії спеціального призначення облігації на суму 200 млн. дол. США (1 010 млн. грн.), у нього з'явиться можливість зарахувати їх до регулятивного капіталу (капіталу 3-го рівня), наприклад, з коефіцієнтом 0,1. Отже, капітал збільшиться на $1\,010\text{ млн. грн.} \cdot 0,1 = 101\text{ млн. грн.}$

3.2. КОНЦЕНТРАЦІЯ КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ БАНКІВ

Як свідчить світова та вітчизняна практика, недостатність забезпечення банківськими ресурсами впливає на рівень стабільності та надійності банківської системи в цілому та на конкурентні позиції кожного банку. Погіршення рівня достатності капіталу впливає на зниження ліквідності та рентабельності банківської установи, а при збереженні даної тенденції може призвести до банкрутства банку. Слід зазначити, що, за підрахунками вчених, на ліквідацію масштабної банківської кризи центральними банками витрачається близько 17 % річного обсягу ВВП [122].

Отже, керівництво банку повинно усвідомлювати, що банкрутство і ліквідація – це набагато гірше вирішення проблеми низької капіталізації у порівнянні з об’єднанням. На підтвердження цього слід розглянути розроблені ФСКД у 80-ті роки ХХ ст. заходи щодо боротьби з банківськими кризами на основі матриці, в рамках якої вирішуються проблеми, пов’язані з банкрутством банку (табл. 3.4) [51].

Таблиця 3.4

Матриця катастроф

Шляхи вирішення проблеми	Банківський статус без змін	Банківський статус змінюється	Банк підлягає ліквідації
Вирішення проблеми в рамках приватного сектора	Банк вирішує проблеми за рахунок коштів акціонерів	Банк поглинається більш вдалим конкурентом	Ні
Вирішення проблеми за допомогою уряду	Банк отримує додаткове фінансування під гарантії уряду	Регулятор допомагає знайти банк, зацікавлений у придбанні невдалого колеги	Ні
Вирішення проблеми урядом	Банк отримує додаткове фінансування від уряду	Банк підлягає націоналізації	Банк ліквідується

Аналізуючи матрицю (див. табл. 3.4), можна зробити висновок про те, що банк повинен підлягати ліквідації тільки на останньому етапі, коли в ситуацію втручається регулятор. Наприклад, у випадку низького рівня капіталу проблему повинен вирішувати банк у рамках приватного сектора. Він може залучати інвесторів для проведення додаткової емісії цінних паперів тощо. Якщо ці дії неможливі або вони не дають позитивного результату, тоді слід звернути увагу на пропозиції інших фінансово-кредитних установ щодо злиття чи поглинання з ними. Слід зазначити, що серед запропонованого пряме втручання держави не обов’язкове, тобто банк вирішує свої проблеми методами, які характерні для ринкових умов. Якщо ж банк не може підвищити рівень капіталу за рахунок коштів акціонерів або шляхом об’єднання, ця проблема вирішується шляхом рефінансування банку під гарантії держави або його націоналізації. Найгіршим виходом не тільки для банку, а й для всієї фінансової системи в цілому є ліквідація банку. Як правило, припинення діяльності фінансової установи певною мірою підриває довіру до банківської системи або навіть може призвести до її кризи.

В Україні цій проблемі приділяється значна увага. Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” основними формами реорганізації банків є злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми [103].

Злиття передбачає припинення діяльності двох або кількох юридичних осіб та передачу всіх майнових прав і зобов'язань цих банків до новоствореного банку [103].

Приєднання передбачає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу всіх майнових прав і зобов'язань до іншого банку на правах філії чи без відкриття філії [103].

Виділення полягає у створенні одного чи більше банків, до яких згідно із розподільчим актом переходить частина майнових прав і зобов'язань банку, який підлягає реорганізації [103].

У результаті поділу припиняється діяльність одного банку як юридичної особи, при цьому відбувається передача усіх його майнових прав і зобов'язань новоствореним банкам [103].

Реорганізація може проводитися за ініціативою зборів акціонерів або за рішенням суду. У світовій практиці залежно від географічного аспекту виділяють такі банківські злиття та поглинання [68]:

1. Національні банки приєднують інші банки всередині країни внаслідок внутрішньої угоди поглинання. Прикладом є поглинання фінансовою групою Chemical Bank банку Chase Manhattan Bank у США, дружнє горизонтальне злиття Mitsubishi Bank з Bank of Tokyo у Японії, а також родинне поглинання швейцарським банком Credit Swiss іншого швейцарського банку Swiss Voikbank.

2. Поглинання закордонного банку у результаті міжнародної угоди (cross-border deal). Прикладом такої угоди є диверсифіковане поглинання Гонконгською і Шанхайською банківськими корпораціями англійського банку Midland Bank.

3. Міжсегментні угоди у межах фінансово-банківського сектора (між банками й страховими компаніями, комерційними банками й інвестиційними банками, інвестиційними банками і страховими компаніями) також поділяються на внутрішні та міжнародні.

Враховуючи становище банківської системи, необхідно розробити механізм і форми реорганізації банків, передбачити ступінь втручання в цей процес держави та центрального банку.

Для світової практики характерним є створення певних органів та організацій, на які покладені функції з вирішення проблем реорганізації банків, надання у цей період допомоги банкам, а також ухвалення нормативних документів, що регулюють процеси реструктуризації. Проілюструємо методи регулювання процесів реорганізації банків у різних країнах [90]:

- США – Антитрестівський закон Германа 1890 р., Закон Клейтона 1914 р., Директиви Міністерства юстиції США 1968 р., Закон про банківські злиття 1960 р.;

- Швеція – Відомство з питань підтримки банків;
- Індонезія – Агенція з банківської реструктуризації;
- Таїланд – Фонд розвитку фінансових інститутів та Корпорація з управління активами;
- Росія – Агентство з реструктуризації кредитних установ, Закон РФ “Про реструктуризацію кредитних установ”, Положення “Про особливості реорганізації банків у формі злиття та приєднання”.

Як вже зазначалося, в Україні процеси реорганізації банків регулюються Законом України “Про банки і банківську діяльність”. Звісно, одного закону, який би регулював процеси такого рівня, недостатньо, тому існує необхідність прийняття відповідних нормативних документів та створення органів, які б здійснювали реорганізацію у банківській сфері.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України для вирішення актуальних проблем найбільш прийнятними формами реорганізації є злиття та поглинання банків.

Основними причинами злиття та поглинання банків є такі:

- підвищення рівня капіталізації банківської системи;
- розширення спектра банківських послуг;
- освоєння нових ринків;
- поліпшення репутації банків;
- уникнення банкрутства окремого банку, що дискредитує банківську систему країни в цілому;
- збільшення частки банку на ринку окремих послуг;
- можливість залучення кваліфікованих кадрів;
- захист від недобросовісної конкуренції;
- зниження витрат і собівартості банківських послуг та ін.

Отже, злиття та поглинання, на нашу думку, дозволять українським банкам вирішити найбільш актуальну проблему низької капіталізації банківської системи України. Водночас існують й інші шляхи вирішення проблеми капіталізації, зокрема додаткова емісія акцій та збільшення капіталу за рахунок прибутку.

Емісія нових акцій зумовлює зростання капіталу першого рівня за умови, що емітовані акції викуповуються за вищою ціною, ніж їх номінал. Додатковий випуск акцій призводить до зменшення впливу окремих акціонерів. Однак при цьому існує ймовірність виникнення асиметрії інформації між акціонерами та керівництвом банку, що у свою чергу може призвести до зниження цін на акції банку, а звідси – до зниження вартості банку. Щоб уникнути асиметрії інформації, менеджмент банку повинен провести збори акціонерів, на яких слід

охарактеризувати сучасний стан банку, проблеми, що виникли, а також мету здійснення випуску акцій. При цьому необхідно запропонувати викупити акції спочатку існуючим акціонерам, а також передбачити варіант виплати дивідендів не у грошовій формі, а у вигляді акцій.

Аналіз злиттів та поглинань свідчить про збільшення курсу акцій банку, який збираються приєднати. Дж. Сінкі (мол.) проаналізував досвід США у сфері злиттів та поглинань і виявив, що протягом тижня після оголошення про поглинання ціна акцій банків, що приєднуються, зростає на 11,5 %, а ціна акцій банків-покупців знижується на 1,5 %. У разі відмови регулюючих органів від поглинання ціна акцій банку, який приєднують, знижується на 7,3 %, але виграш все одно становить 4,2 %, що є позитивним моментом для банку [122].

Як вже зазначалося, збільшити капітал банку можна шляхом внутрішньої капіталізації за рахунок прибутку, який отриманий в результаті активних операцій банку. Водночас однією з основних характеристик надійного та стійкого банку є ліквідність. Однак чим вищий рівень ліквідності банку, тим менше у нього можливостей для отримання більшого прибутку, тобто збільшення капіталу і реалізації потенціалу із залучення ресурсів. Зазвичай високий рівень ліквідності можуть дозволити собі тільки великі банки. Середні та невеликі банки намагаються мінімізувати обсяг ліквідних активів для того, щоб отримати прибуток для підтримання капітальної бази. Враховуючи протиріччя між показниками ліквідності та прибутковості банку, використання даного способу неприйнятне в умовах, що склалися в Україні.

Доцільність проведення процесу злиття чи поглинання визначається після аналізу майбутніх доходів та витрат. Необхідно визначити, чи зросте при цьому ринкова вартість об'єднання та наскільки збільшиться прибуток акціонерів банку.

Після здійснення реорганізації банку потрібно оцінити її результат. Стратегія злиття та поглинання як стимулюючий фактор передбачає досягнення ефекту синергії, який виникає у випадку, коли витрати на дві або більше банківські послуги менші, ніж їх окрема вартість. Якщо для виробництва двох продуктів використовують один і той самий ресурс, ефект масштабу відображається формулою $2 + 2 = 3$ з точки зору витрат, однак $2 + 2 = 5$ – на виході продукції. У цьому суть ефекту синергії [58].

Проведемо аналіз злиттів та поглинань, які відбулися в Україні протягом 1999-2005 р. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Перша хвиля найбільш відомих злиттів і поглинань
у банківському секторі України**

Назви банків, що об'єднувалися	Рік проведення злиття/поглинання
Євроцентр – Вікторія	1999
Автокразбанк – Універсалбанк	1999
Столичний – Арманд	1999
Укргазбанк – Укрнафтогазбанк	1999
Укргазбанк – Сервіс	1999
Надра – Києво-Печерський – Слобожанщина	2000
Аваль – Еталон	2002
Укргазбанк – Філія Західбудгазбанку – 2 філії Енергобанку	2002
Український банк торгового співробітництва – Інпромбанк	2003
Дністер – Західбудгазбанк	2004
Австрійська група "Райффайзен" – Аваль	2005

Джерело: [125].

Проведений аналіз ефекту синергії злиттів та поглинань в Україні. Проаналізовані суми розмірів капіталу, активів та зобов'язань до і після об'єднання банків за такою формулою:

$$S = \sum K_n^1 - \sum K_n^0, \quad (3.1)$$

де n – кількість банків;

S – синергетичний ефект;

K_n^1 – сумарний капітал (активи, зобов'язання) об'єднаного банку;

K_n^0 – сумарний капітал (активи, зобов'язання) кожного банку до об'єднання

Отримані результати подані у табл. 3.6, 3.7, 3.8.

Таблиця 3.6

Капітал банків до та після злиття чи поглинання, тис. грн.

Банки	Капітал банків до злиття	Капітал банків у перший місяць після злиття	Капітал банків після вирішальних 100 днів
Євроцентр – Вікторія	5 683	5 349	5 707
Автокразбанк – Універсалбанк	9 410	7 270	10 677
Столичний – Арманд	6 150	6 180	6 689

Продовж. табл. 3.6

Банки	Капітал банків до злиття	Капітал банків у перший місяць після злиття	Капітал банків після вирішальних 100 днів
Укргазбанк – Укрнафтогазбанк	46 794	24 973	Через 1 рік – 48 900
Укргазбанк – Сервіс	12 493	8 855	Через 9 місяців – 17 688
Надра – Києво-Печерський – Слобожанщина	111 570	104 790	112 360
Аваль – Еталон	440 210	421 480	597 710
Укргазбанк – Філія Західбудгазбанку – 2 філії Енергобанку	123 420	121 690	124 270
Дністер – Західбудгазбанк	60 930	54 320	61 230
Австрійська група “Райффайзен” – Аваль	1 966 990	2 935 860	3 345 900

Аналіз показав, що розмір активів банків до і після об’єднання був подібний до результатів, що характеризували зміни капіталу.

Таблиця 3.7

Активи банків до і після злиття чи поглинання, тис. грн.

Банки	Активи банків до злиття	Активи банків у перший місяць після злиття	Активи банків після вирішальних 100 днів
Євроцентр – Вікторія	9 403	10 082	12 691
Автокразбанк – Універсалбанк	21 985	21 009	24 584
Столичний – Арманд	7 092	6 952	8 120
Укргазбанк – Укрнафтогазбанк	108 980	98 176	193 110
Укргазбанк – Сервіс	28 729	49 724	63 522
Надра – Києво-Печерський – Слобожанщина	639 350	538 360	635 850
Аваль – Еталон	6 286 330	6 568 600	6 720 740
Укргазбанк – Філія Західбудгазбанку – 2 філії Енергобанку	750 070	815 880	823 920
Дністер – Західбудгазбанк	359 540	447 700	454 910
Австрійська група “Райффайзен” – Аваль	25 970 550	22 662 870	25 554 910

Аналіз зобов’язань банків до та після злиття чи поглинання підтверджує ситуацію, яка характерна для капіталу та активів (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Зобов'язання банків до та після злиття чи поглинання, тис. грн.

Банки	Зобов'язання банків до злиття	Зобов'язання банків у перший місяць після злиття	Зобов'язання банків після вирішальних 100 днів
Євроцентр – Вікторія	3 720	6 985	7 455
Автокразбанк – Універсалбанк	12 575	13 907	14 080
Столичний – Арманд	942	4 257	4 823
Укргазбанк – Укрнафтогазбанк	108 980	73 202	143 170
Укргазбанк – Сервіс	38 996	46 370	46 383
Надра – Києво-Печерський – Слобожанщина	546 850	455 490	545 660
Аваль – Еталон	5 844 050	6 127 560	6 280 470
Укргазбанк – Філія Західбудгазбанку – 2 філії Енергобанку	627 290	694 470	698 520
Дністер – Західбудгазбанк	303 410	332 730	398 280
Австрійська група “Райффайзен” – Аваль	23 558 350	20 957 410	23 144 980

За даними таблиць можна зробити висновок про те, що в результаті майже всіх об'єднань (виняток – Австрійська група “Райффайзен” та банк “Аваль”) сума капіталів банків до об'єднання є більшою, ніж після нього. Позитивний ефект настає лише після трьох місяців, так званих вирішальних ста днів. Аналогічна ситуація склалася із зобов'язаннями та активами банків.

Злиття чи поглинання вважається успішним, якщо виконуються такі умови:

1. Правильно поставлені цілі, які необхідно досягти в результаті злиття чи поглинання.
2. Завдання, які необхідно виконати, відповідають поставленим цілям та конкретній ситуації.
3. Правильно вибраний об'єкт для об'єднання.
4. Кожний етап досконало спланований та розроблений висококваліфікованим спеціалістом.
5. Здійснюється ефективний менеджмент у перші сто днів після злиття чи поглинання.

Оскільки основною метою злиття та поглинання банків є збільшення капіталу банку, то у цій ситуації доцільно обрати банк зі значним розміром капіталу. Водночас в Україні для злиття і поглинання обиралися банки з незначним розміром капіталу. Проаналізувавши капітали банків, які об'єднувалися, можна зробити висновок про те, що

банки “Євроцентр”, “Вікторія”, “Автокразбанк”, “Універсалбанк”, “Столичний”, “Арманд”, “Укргазбанк”, “Сервіс”, “Києво-Печерський” та “Слобожанщина” на момент об’єднання мали капітал від 2268 тис. грн. (банк “Сервіс”) до 9 350 тис. грн. (банк “Слобожанщина”).

До наступної групи банків, яку ми виділили під час дослідження, належать банки з розміром капіталу від 10 млн. грн. до 100 млн. грн. Серед них – банки “Надра”, “Еталон”, “Дністер”, “Західбудгазбанк”. І третя група – це банки, розмір капіталу яких перевищує 100 млн. грн. До неї входять банки “Аваль” та “Райффайзенбанк”. Проведений аналіз свідчить, що позитивний результат (у нашому випадку ефект синергії) отриманий в результаті об’єднання банків, які ми віднесли до третьої групи. Їх сумарний капітал до злиття становив 1 966 990 тис. грн., а після об’єднання – 2 935 860 тис. грн. Жодне інше злиття не дало позитивного результату [95].

Аналіз злиттів та поглинань свідчить про початок процесу об’єднання банківського капіталу в Україні. Однак у 2006-2007 рр. цей процес мав дещо інший характер. Загальний обсяг злиттів та поглинань на українському ринку у 2006 р. становив 110 угод на загальну суму 4,9 млрд. дол. США, що становило близько 5,5 % ВВП.

Лідером за обсягом угод став фінансовий сектор України – 17 угод на загальну суму 2,88 млрд. дол. США. 12 банків перейшли у власність фінансових груп Європи, власниками двох банків стали росіяни [125].

Отже, можна зробити висновок про те, що 2006 р. характеризувався підвищеним інтересом іноземних інвесторів до банківського сектора України, що суттєво відрізняє його від 1999-2005 рр., для яких характерним було об’єднання вітчизняних банків.

У лютому 2006 р. був підписаний договір про викуп 85,42 % акцій АКБ “Укрсоцбанк” італійським Banca Intesa. Ціна угоди становила 1,16 млрд. дол. США, індекс ціни до капіталу – 5,8 [95].

У 2006 р. у банківському секторі відбулися важливі події, а саме:

- французький Credit Agricole підписав угоду про купівлю 98 % акцій українського АТ “Індустріально-Експортний Банк”. Ціна угоди становила 260 млн. дол. США, індекс відношення ціни до капіталу – 6,45;
- завершено злиття українського банку “Мрія” з російським “Внешторгбанком” шляхом купівлі останнім 98 % акцій банку-мішені за ціною 70 млн. дол. США [95];
- 18 квітня європейський лідер ринку фінансових послуг – французький BNP Paribas завершив угоду про купівлю 51 % акцій УкрСиббанку за 150 млн. дол. США [95];
- фінансовий холдинг з Чехії PPF Group у травні підписав угоду про купівлю невеликого українського банку “Приватінвест”, який

займав 135 місце за активами і входив до групи “Приват”. Експерти оцінили вартість цієї угоди приблизно у 10 млн. дол. США [95];

- у травні ісландський ТОВ “Нью Прогрес Холдинг” купив 95 % акцій ЗАТ “АКБ Львів” за ціною 5 млн. дол. США [95];
- після невдалого злиття “Райффайзенбанк Україна” та банку “Аваль” у червні був підписаний договір про продаж “Райффайзенбанк Україна” угорському OTP Bank. За оцінками експертів, ціна становила приблизно 812 млн. дол. США [95];
- у липні була підписана угода про купівлю 99,34 % акцій ВАТ “Банк Універсальний” за ціною 49 млн. дол. США грецьким EFG Eurobank [95]. У цьому ж місяці австрійський Erste Bank купив 100 % акцій створеного у січні 2006 р. українського банку “Престиж” [95];
- у серпні ЗАТ “Банк “Руський стандарт” придбав українське товариство з обмеженою відповідальністю “АІС-банк” за ціною 12 млн. дол. США [95]. У цьому ж місяці українська страхова компанія “Альфа-Гарант”, яка є власністю Укрпромбанку, викупила 35 % акцій вірменського ЗАТ “Армбізнесбанк” за ціною 4 млн. дол. США [95];
- у жовтні Латвійський Ogres Komercbank викупив близько 20 % пакетів акцій декількох українських компаній, що дозволило йому придбати за спрощеним порядком 69 % акцій АКБ “Легбанк” 2006 р. за ціною 25 млн. дол. США [95];
- у кінці року були підписані угоди на купівлю: польським Getin Holding 81,8 % акцій ВАТ “АКБ “Прикарпаття” (орієнтовна ціна – 35 млн. дол. США) та австрійським Volksbank AG 98 % акцій ВАТ “Електрон Банк” (ціна угоди – 71 млн. дол. США).

7 лютого 2007 р. шведський банк “Swedbank” підписав угоду, а в липні відбувся продаж 100 % акцій ТАС-Комерцбанку та ТАС-Інвестбанку за ціною 735 млн. дол. США [95].

У травні 2007 р. грецький Piraeus Bank підписав договір про купівлю 78 % українського Міжнародного комерційного банку. Орієнтовна ціна була визначена на рівні 58,56 млн. дол. США [95].

У наступному місяці Ощадбанк Росії підписав угоду про купівлю 100 % акцій ЗАТ “Банк НРБ” за ціною 100-140 млн. дол. США [95].

Отже, можна зробити висновок про те, що в Україні швидкими темпами розвивалися процеси злиття та поглинання банків, які умовно можна поділити на два етапи:

1. Об’єднання відбуваються в основному між вітчизняними банками (1999-2005 рр.).
2. Купівля іноземними інвесторами українських банків (2006-2007 рр.).
Так, у 2005 р. кількість банків з іноземним капіталом становила 23, у червні 2007 р. – 42 банки. Питома вага 17 банків зі 100 %-ним

іноземним капіталом становила близько 30 % усього банківського сектора України.

Аналіз злиттів та поглинань у фінансовому секторі України свідчить про відсутність позитивного синергетичного ефекту, який проявляється концентрацією банківського капіталу. Це зумовлює розробку механізму проведення процесу злиття чи поглинання, який повинен складатися з послідовних етапів, що сприятиме досягненню поставленої мети. Отже, першим етапом у цьому процесі є визначення оптимальних цілей.

Другий етап передбачає збір й обробку інформації про історію банку, спектр послуг, які він пропонує. Особливо слід звернути увагу на найбільш перспективні – кількість філій, місця розташування банку та його філій, основних акціонерів, імідж банку та вітчизняному і світовому ринках та ін.

Третім етапом є визначення території діяльності кожного з банків. Для цього необхідно встановити, яку частку ринку займає кожен банк у певному регіоні України. Велику увагу слід приділити тому банку, який займає найбільшу частку фінансового ринку області.

На четвертому етапі необхідно визначитися з банками, які займають лідируючі позиції у наданні тієї чи іншої послуги. Для цього необхідно визначити частку ринку, яку займає кожен банк у наданні певного виду послуг, зокрема з кредитування, депозитної діяльності, операцій з цінними паперами, валютних операцій, інвестиційної діяльності, розрахунково-касового обслуговування, Інтернет-банкінгу, факторингу, форфейтингу, консультаційних послуг, лізингу.

Якщо банк, що поглинає інший, зацікавиться певним видом послуг, у цьому випадку доречним є детальний аналіз такої послуги. Ми пропонуємо приділити більше уваги аналізу такої сфери діяльності банків, як депозитна, оскільки вона є джерелом залучення коштів. Ці кошти використовуватимуться для проведення активних операцій банку, які принесуть прибуток, а той у свою чергу капіталізується банком. На пильну увагу заслуговують такі перспективні послуги, як трастові, Інтернет-банкінг, факторинг, сек'юритизація та ін., що дозволить банку отримувати більші прибутки, які в подальшому також будуть капіталізовані.

П'ятий етап – вибір потенційного об'єкта для укладення угоди. Виходячи з того, що метою злиття є збільшення капіталу банку, було визначено десять основних характеристик потенційних банків-мішеней, які в подальшому сприятимуть отриманню позитивного синергетичного ефекту. Ми пропонуємо методику визначення найбільш оптимального об'єкта для об'єднання, яка використовуватиметься для збільшення розміру капіталу за рахунок злиття чи поглинання. Слід зазначити, що у такому випадку кожен банк свідомо, без тиску з боку регулятора може

приймати рішення про вибір банку для можливого об'єднання. З урахуванням вищезазначеного для кожного банку слід заповнити таблицю (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Показники вибору найбільш привабливого об'єкта
для злиття чи поглинання**

Показник	Кількість балів				
	5	4	3	2	1
Капіталізація банківської установи	Належить до 1-ї групи	Належить до 2-ї групи	Належить до 3-ї групи	Належить до 4-ї групи	Належить до 5-ї групи
Темп зростання прибутку	Мають тенденцію до збільшення	Стабільне зростання прибутку	Зниження зростання прибутку	Прибуток відсутній	Характерна збиткова діяльність
Клієнтська база	Постійно зростає, зорієнтована на широке коло	Зростає лише окремий сегмент	Не змінюється	Зменшується лише за окремими сегментами	Зменшується
Якість активів	Стандартні активи	Субстандартні	Сумнівні	Безнадійні	
Діапазон послуг	Банк пропонує всі види послуг	Коло послуг обмежене	Коло клієнтів обмежене	Коло послуг та клієнтів обмежені	Спеціалізація на одному виді послуг
Якість менеджменту	Менеджмент банку на всіх рівнях прозорий та високо-ефективний	Менеджмент банку є достатньо ефективним, але недостатньо прозорим	Недостатня ефективність менеджменту середньої ланки	Керівництво та стратегія банку часто змінюються	Неможливо визначити реальних власників
Імідж банку	Банк має позитивний імідж як на території країни походження, так і за її межами	Банк має позитивну репутацію на території країни походження	Банк відомий лише обмеженому колу учасників	Існують передумови до виникнення сумнівів у надійності банку	Банк має негативний імідж
Питома вага на ринку	$d \geq 10\%$	$5\% \leq d < 10\%$	$2\% \leq d < 5\%$	$1\% \leq d < 2\%$	$d < 1\%$
Географія банку	Розгалужена мережа філій та відділень	Філії та представництва функціонують лише у деяких регіонах	Філії та відділення лише у регіоні розташування головного банку	Банк має лише відділення	Відсутні філії та відділення
Цінова політика банку	Постійно переглядається та регулюється з урахуванням ринкових умов	Банк працює за середньоринковими цінами	Зміни відбуваються досить повільно	Не гнучка, майже незмінна	Ціни вищі, ніж у конкурентів

Джерело: Власна розробка.

Кожному з показників було присвоєно від 1 до 5 балів, тобто банк, який має найкраще значення даного показника, отримує п'ять балів. Чим більше відхилення за кожним з показників від оптимального значення, тим менше балів він отримає.

Важливе місце при розрахунку інтегрального показника вибору оптимального банку-мішені для проведення злиття чи поглинання займає визначення значущості кожного з десяти запропонованих показників.

Для вирішення цього завдання було використано метод ієрархій Т. Сааті, оскільки вищеперераховані показники утворюють нечітку множину [116]. Для визначення пріоритетності показників необхідно побудувати матрицю, яка є квадратною, діагональною та зворотно-симетричною:

$$A = a_{ij}, \quad (3.2)$$

де A – матриця попарних порівнянь;

a_{ij} – показує у скільки разів більший ступінь переваги елемента u_i над елементом u_j ;

i, j – від 1 до n ;

n – кількість елементів.

Рівень пріоритетності визначається за шкалою Сааті, відповідно до якої:

1 – перевага u_i над u_j відсутня;

3 – незначна перевага u_i над u_j ;

5 – значна перевага u_i над u_j ;

7 – явна перевага u_i над u_j ;

9 – абсолютна перевага u_i над u_j ;

2, 4, 6, 8 – проміжні порівняльні оцінки.

Власний вектор знаходиться з такої системи рівнянь [116]:

$$\begin{cases} A \cdot W = \lambda_{\max} \cdot W \\ W_1 + W_2 + \dots + W_n = 1 \end{cases} \quad (3.3)$$

де A – матриця попарних порівнянь;

λ_{\max} – максимальне власне значення матриці A ;

W – координати власного вектора.

Виходячи з того, що основна мета об'єднання банків визначена як збільшення капіталізації банківської установи, за допомогою експертного методу встановлено, що основним базовим показником

є капіталізація банківської установи. Власний вектор у такому випадку має такий вигляд:

$$\begin{cases} u_1, u_2, u_3, u_4, u_5, u_6, u_7, u_8, u_9, u_{10} \\ 5, 5, 5, 5, 5, 4, 3, 2, 1, 1 \end{cases} \quad (3.4)$$

де u_1 – географія банку;
 u_2 – питома вага на ринку;
 u_3 – імідж банку;
 u_4 – діапазон послуг;
 u_5 – клієнтська база;
 u_6 – якість менеджменту;
 u_7 – цінова політика;
 u_8 – якість активів;
 u_9 – темп зростання прибутку;
 u_{10} – капіталізації банківської установи.

За допомогою програмного пакета Matlab було побудовано матрицю попарних порівнянь та отримано такі ступені значущості:

- для капіталізації банківської установи та темпів зростання прибутку – 0,2500;
- якість активів – 0,1250;
- цінова політика та якість менеджменту – на рівні 0,0625 кожний;
- клієнтська база, діапазон послуг, імідж банку, питома вага на ринку та географія банку – 0,0500 відповідно.

Виходячи з цього, інтегральний показник оптимального вибору банку-мішені матиме такий вигляд:

$$I_k = 0,2500 \cdot C + 0,2500 \cdot P_r + 0,0500 \cdot K + 0,1250 \cdot A_q + 0,0500 \cdot S + 0,0625 \cdot M_q + 0,0500 \cdot I + 0,0500 \cdot M_v + 0,0500 \cdot G + 0,0625 \cdot P_p \quad (3.5)$$

де I_k – інтегральний показник оптимального вибору банку-мішені;
 C – капіталізація банківської установи, розрахована за нашою методикою;
 P_r – темп зростання прибутку;
 K – клієнтська база;
 A_q – якість активів;
 S – діапазон послуг;
 M_q – якість менеджменту;
 I – імідж банку;

- M_v – питома вага банку на ринку;
 G – географія діяльності;
 P_p – цінова політика банку.

Для отримання позитивного синергетичного ефекту потрібно вибрати банк, для якого значення інтегрального показника визначення банку-мішені максимальне.

Запропонована методика використовується для визначення найбільш привабливого банку для об'єднання. У результаті діагностики рівня капіталізації банківської установи встановлено, що кожен з трьох потенційних банків належить до п'ятої групи і має проблеми з капіталізацією, які потребують негайного вирішення. Діяльність першого банку зорієнтована на надання такого виду послуги, як надання кредитів населенню України в основному за середньоринковими цінами. Однак для нього мережа філій недостатньо розгалужена, обсяг ринку незначний (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Основні показники діяльності банку, який спеціалізується на наданні кредитів населенню

Показник	Характеристика	Кількість балів
Капіталізація банківської установи	Належить до 5-ї групи	1
Темп зростання прибутку	Має стабільне зростання прибутку	4
Клієнтська база	Клієнтська база стабільна, але при цьому не збільшується	3
Якість активів	Більшість активів належить до категорії субстандартних	4
Діапазон послуг	Спеціалізація на одному виді послуг	1
Якість менеджменту	Менеджмент банку достатньо ефективний, але не досить прозорий, тому дуже важко визначити реальних власників банку	4
Імідж банку	Має позитивну репутацію на території країни походження	4
Питома вага на ринку	Близько 3 %	3
Географія діяльності банку	Філії та представництва існують не у всіх регіонах	4
Цінова політика банку	Банк працює за середньоринковими цінами	4

Джерело: Власна розробка.

Використовуючи дані табл. 3.10 та формулу 3.5, знайдемо інтегрований показник для банку, який спеціалізується на наданні кредитів населенню і дорівнює 5,25.

Проаналізуємо діяльність універсального банку, який постійно розширює спектр своїх послуг, збільшуючи при цьому свою присутність на ринку за допомогою відкриття нових філій, що в свою чергу призводить до зниження темпів зростання прибутку (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Основні показники діяльності універсального банку,
який активно відкриває свої філії у різних регіонах**

Показник	Характеристика	Кількість балів
Капіталізація банківської установи	Належить до 5-ї групи	1
Темп зростання прибутку	Зниження темпів зростання прибутку	3
Клієнтська база	Постійно зростає, зорієнтована на широке коло клієнтів	5
Якість активів	Більшість активів належить до категорії субстандартних	4
Діапазон послуг	Банк пропонує всі види послуг	5
Якість менеджменту	Недостатня ефективність менеджменту середньої ланки	3
Імідж банку	Має позитивну репутацію	5
Питома вага на ринку	Близько 7 %	4
Географія банку	Розгалужена мережа філій та представництв	5
Цінова політика банку	Банк працює за середньоринковими цінами	4

Джерело: Власна розробка.

Використовуючи дані таблиці 3.11 та формулу 3.5, отримаємо інтегральний показник для банку на рівні 4,825.

Проаналізуємо діяльність універсального банку, який пропонує обмежене коло послуг, орієнтуючись на обслуговування великих клієнтів. Процентну політику він переглядає досить часто залежно від ринкових умов і при цьому має бездоганну репутацію (табл. 3.12).

Використовуючи дані таблиці 3.12 та формулу 3.5, визначимо інтегральний показник для банку, який спеціалізується на наданні кредитів населенню. Він дорівнює 6,2375.

Порівнюючи інтегральні показники визначення банку-мішені для трьох проаналізованих банків, можна зробити висновок про те, що

найбільш привабливим об'єктом для об'єднання є третій банк, у якого наявні тенденції до збільшення темпів прибутку за рахунок ефективного та прозорого менеджменту на всіх ланках, а також гнучкої процентної політики відповідно до ринкових умов.

Таблиця 3.12

**Основні показники діяльності банку,
який обслуговує великих клієнтів**

Показник	Характеристика	Кількість балів
Капіталізація банківської установи	Належить до 5-ї групи	1
Темп зростання прибутку	Стабільний	4
Клієнтська база	Зростає лише окремих сегмент	4
Якість активів	Більшість активів належить до категорії субстандартних	4
Діапазон послуг	Діапазон послуг обмежений	4
Якість менеджменту	Ефективний на всіх рівнях	5
Імідж банку	Має позитивну репутацію	5
Питома вага на ринку	Близько 2 %	3
Географія банку	Розгалужена мережа філій та представництв	5
Цінова політика банку	Постійно переглядається та регулюється з урахуванням ринкових умов	5

Джерело: Власна розробка.

Якщо злиття чи поглинання сплановане та організоване кваліфікованими спеціалістами на високому рівні, то завдяки цьому збільшиться конкурентноздатність банків.

Як вже зазначалося, вирішальними для банку є перші 100 днів після об'єднання. На цьому етапі необхідно зберегти ті позитивні якості, які мав кожний банк до об'єднання, а також, враховуючи відмінності двох різних корпоративних культур, не допустити назрівання конфлікту і ускладнення ситуації. Після того як ситуація стабілізується і не існуватиме прямої загрози, слід використовувати позитивні сторони обох банків, проаналізувати нові можливості, які з'явилися в результаті злиття. Після детального аналізу можна приступати до реалізації нових можливостей.

Існує ряд причин, через які банки не бажають об'єднуватися. Власники вважають, що краще мати власний недокапіталізований банк, ніж бути акціонером більшого. Наявність певної частини акцій дозволяє лише брати участь в управлінні банком та ухваленні основних

рішень, тоді як своїм банком можна розпоряджатися на власний розсуд. В умовах непрозорості, що склалася в Україні, досить важко провести якісний аудит. Результатом цього може бути приєднання банку, у якому є проблемні кредити, значна заборгованість з боку банку та ін.

Виявлені тенденції свідчать про експансію іноземного капіталу у банківський сектор України та низьку конкурентноздатність українських банків. Одним з можливих шляхів виходу з такої ситуації є укрупнення вітчизняних банків шляхом їх злиття та поглинання. Стимулювати ці процеси повинні Національний банк України та законодавча влада шляхом вдосконалення законодавства, яке регулює процеси об'єднання. При цьому слід зазначити, що банки повинні зрозуміти, що злиття та поглинання більш привабливіший шлях вирішення проблеми, ніж банкрутство та ліквідація, при яких втрачається довіра не лише до конкретного банку, але й до банківської системи в цілому, що у свою чергу не може не вплинути на стан економіки країни.

Ще одним важливим моментом, на який слід звернути увагу, є вибір об'єкта для об'єднання. Приймати таке рішення потрібно, враховуючи, злиття з яким банком допоможе вирішити проблему низької капіталізації, а не просто викупити будь-який проблемний банк, який продається за низькою ціною. Для того, щоб правильно вибрати об'єкт для злиття чи поглинання, нами запропонована методика, користувачами якої в першу чергу є банки, які бажають, щоб об'єднання принесло позитивний синергетичний ефект. Проведений аналіз злиттів та поглинань між українськими банками свідчить про низьку ефективність останніх, тому що більшість об'єднань відбуваються між незначними за розмірами капіталу банками. Водночас іноземні банки намагаються купити банки, які за основними показниками входять до першої двадцятки. Така ситуація обумовлена і тим, що крупні банки не бажають зливатися, а поглинути один одного не можуть.

3.3. ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТНОЗДАТНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ СТВОРЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Однією із світових тенденцій у банківській сфері є подальший розвиток процесів концентрації та централізації банківського капіталу. В основі цих процесів є концентрація та централізація промислового капіталу. Адже чим масштабнішими стають промислові підприємства, тим більші у них обсяги тимчасово вільних коштів, які

є одним із джерел банків. Водночас великі клієнти потребують більших обсягів кредитних ресурсів, які повинні надаватися банками.

Однією з найбільш розповсюджених форм концентрації та централізації у світі є процеси злиття та поглинання. Класифікація основних міжбанківських об'єднань за різними критеріями представлена на рис. 3.3.

У результаті злиття самостійних банків та поглинання одним банком своїх конкурентів на основі об'єднання власності банків створюються банківські монополії, які мають назву банки-трести. Банки, що входять до їх складу, втрачають юридичну та комерційну самостійність. Трест базується на пайовій формі власності.

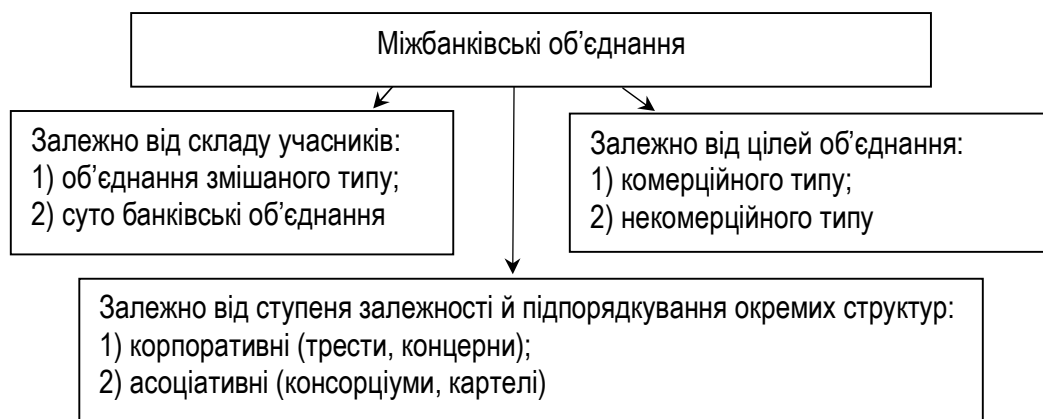

Рис. 3.3. Основні типи міжбанківських об'єднань у світі

Вищою формою монополістичного об'єднання є створення банківського концерну, в якому головне акціонерне товариство (материнська компанія) стає власником контрольного пакета акцій юридично самостійних банків, що створюють систему дочірніх банків, а через них – банків-онуків. До складу банківського концерну, крім банків, можуть входити також акціонерні товариства з різною специфікою діяльності, незалежні одне від одного, але під керівництвом контролюючого акціонерного товариства. Йому належать контрольні пакети акцій усіх акціонерних товариств концерну. Таке об'єднання отримало назву банківська холдинг-компанія. Організації такого типу найбільш розповсюджені у світі.

Банківські холдинг-компанії – це об'єднання змішаного типу, основною метою яких є концентрація ресурсів, спрямування, контроль усього об'єднання і кожної його складової частини, а також оптимізація прибуткової діяльності. До складу холдинг-компанії, крім банків, можуть входити різноманітні фінансово-кредитні установи.

Залежно від кількості банківських установ, що входять до складу холдингу, холдингові компанії можуть бути однобанківськими та мультибанківськими. Якщо до складу холдингу входить один банк та кілька небанківських установ, мова йде про однобанківський холдинг.

У мультибанківський холдинг входять два і більше банків. У США майже всі банки перебувають під контролем холдингових компаній (у 2000 р. – 94 % сумарних активів галузі).

Банківські трести, концерни, холдинги часто укладають між собою угоди, на базі яких формуються об'єднання на зразок банківських картелів та консорціумів (синдикатів).

Банківський картель – це група банків, між якими досягнуто угоди про здійснення єдиної кредитної політики щодо процентних ставок, умов кредитування, виплати дивідендів та ін. Банки при цьому зберігають юридичну незалежність.

Банківський консорціум або синдикат – тимчасове об'єднання банків на договірній основі з метою спільного проведення окремих операцій: розміщення цінних паперів, кредитування та гарантування великих проектів тощо. При цьому юридична самостійність банків, що входять до складу консорціуму, не втрачається. Однак відбувається концентрація ресурсів, а також розподіл ризиків між учасниками.

У банківській практиці синдикатами називають тимчасові банківські об'єднання, створені для розміщення великих випусків цінних паперів, обслуговування емісійно-засновницької діяльності клієнтів.

Наприклад, у 1973 р. Рабобанк (Нідерланди) та Бенк оф Америка утворили консорціум “Рабоамерика інтернешенел бенк” для фінансування різних проектів.

Процеси концентрації та централізації капіталів, інтернаціоналізації фінансових ринків зумовлюють появу транснаціональних банків.

Слід зазначити, що Україна взяла курс на євроінтеграцію, тому для неї також характерні процеси концентрації та консолідації капіталу на основі злиття, поглинання, а також створення банківських об'єднань. Особливостям проведення процесів злиття та поглинання був присвячений попередній підрозділ, отже, розглянемо можливості щодо створення банківських об'єднань в Україні.

Згідно зі 9 ст. Закону України “Про банки і банківську діяльність” банки мають право створювати такі банківські об'єднання: банківська корпорація, банківська холдингова група, а також фінансова холдингова група. Вони також можуть бути учасниками промислово-фінансових груп при умові дотримання всіх вимог українського анти-монопольного законодавства.

Банківське об'єднання створюється за попередньої згоди Національного банку України та підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків згідно з встановленим порядком. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання.

Розглянемо основні види банківських об'єднань в Україні. Так, згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” банківська корпорація – це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків – учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю.

Банківська корпорація підлягає реєстрації у Національному банку України і заноситься до Державного реєстру банків. Статутний капітал банківської корпорації повинен відповідати загальним вимогам Національного банку України до статутного капіталу новостворюваного комерційного банку.

Слід зазначити, що банки, які стали членами банківської корпорації, повинні передати їй повноваження на здійснення окремих операцій, а також забезпечити централізацію виконання окремих функцій, а саме: виконання розрахунків як серед членів корпорації, так і за її межами, операцій на ринках грошей та капіталів; встановлення та ведення кореспондентських рахунків у національній та іноземних валютах; моніторинг кредитних ризиків; розробка та прийняття загальних для членів банківської корпорації правил і процедур виконання операцій та внутрішньої звітності; формування зовнішньої звітності; внутрішній аудит. Вищеперерахований перелік функцій за згодою банків – членів корпорації може бути розширений.

На банківську корпорацію покладене виконання функцій розрахункового центру для банків – членів корпорації. При цьому банківська корпорація не займається безпосереднім обслуговуванням клієнтів (фізичних та юридичних осіб, крім банків та інших фінансових установ). Усі банки, які увійшли до банківської корпорації, проводять розрахунки та платежі як у національній, так і в іноземних валютах тільки через свої кореспондентські рахунки, відкриті в Національному банку України або безпосередньо у банківській корпорації.

Банки – члени корпорації зберігають свою юридичну самостійність у межах, обумовлених їхніми статутами і статутом банківської корпорації. Вони не можуть входити до інших банківських об'єднань без згоди корпорації, за винятком участі у професійних асоціаціях, створених на некомерційних засадах.

Банківська холдингова група – це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Вона складається з материнського банку та дочірніх банків. Материнському банку банківської холдингової групи повинно належати не менше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного учасника групи, які є його дочірніми банками. У свою чергу дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. Якщо ж дочірній банк набув право власності на акції материнського банку, він зобов'язаний у місячний термін провести операцію відчуження їх.

Банківські холдингові групи можуть бути створені лише за умови, якщо на головний материнський банк покладені додаткові організаційні функції щодо дочірніх банків, а також створення системи управління спільною діяльністю.

Материнський банк банківської холдингової групи у свою чергу відповідає за зобов'язаннями дочірніх банків у межах свого внеску в капіталі кожного з них. Банківський нагляд за діяльністю банківської холдингової групи здійснюється на індивідуальній та консолідованій основі.

Одним з перших банківських холдингів в Україні був ТАС-Комерцбанк, до складу якого як дочірні банки ввійшли ТАС-Інвестбанк та банк “Муніципальний”. Спочатку учасники групи ТАС планували розширити свій бізнес шляхом злиття і поглинання. Зокрема, ТАС-Комерцбанк мав наміри приєднати банк “Муніципальний” і створити на його базі власну запорізьку філію. Слід зазначити, що при об'єднанні активів середніх за класифікацією Національного банку України ТАС-Комерцбанку і ТАС-Інвестбанку, а також малого Муніципального утворився б достатньо значний за розмірами банк із сумарними чистими активами близько 1,3 млрд. грн. Але акціонери групи вирішили, що краще залишити за кожним з банків статус юридичної особи. Позитивним моментом такого рішення було те, що збережена спеціалізація кожного з банків. Отже, ТАС-Комерцбанк відомий як корпоративний банк, а діяльність ТАС-Інвестбанку спрямована на обслуговування фізичних осіб, особливо у сфері іпотечного кредитування. Ідеї банківських холдингів розглядалися і в планах групи “Приват”.

Фінансова холдингова група повинна складатися переважно або виключно з установ, які надають фінансові послуги. Серед них повинен бути щонайменше один банк, а материнською компанією – фінансова установа.

Материнській компанії фінансової холдингової групи повинно належати більше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу кожного

з учасників фінансової холдингової групи. Вона відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах внеску в капітал кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними.

З метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового, інформаційного обміну та професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності банки мають право створювати неприбуткові спілки чи асоціації. Вони не можуть бути створені з метою отримання прибутку і не мають права займатися підприємницькою або банківською діяльністю. Асоціації та спілки – це договірні об'єднання банків, які не мають права втручатися у діяльність банків-членів.

Прикладом таких організацій в Україні є Асоціація українських банків, створена у 1990 р. як всеукраїнська недержавна, незалежна, добровільна, некомерційна організація. Членами її є 125 із 170 діючих в Україні комерційних банків, а також 6 регіональних банківських союзів: Асоціація банків Львівщини, Дніпропетровський банківський союз, Київський банківський союз, Кримський банківський союз, Одеський банківський союз та Харківський банківський союз. До складу Асоціації українських банків входять також Міжнародний інститут фінансів, Українська міжбанківська валютна біржа, Українська фінансово-банківська школа.

Асоціація українських банків представляє інтереси комерційних банків у відносинах з Адміністрацією Президента, Верховним Судом України, Верховною Радою, Державною податковою адміністрацією, Кабінетом Міністрів, Національним банком України, а також з іншими державними і недержавними установами та організаціями. Основною метою діяльності Асоціації українських банків є сприяння розвитку банківської системи України.

Аналіз іноземної експансії українських банків виявив негативну тенденцію до втрати банківською системою свого суверенітету. У таких умовах іноземні банки отримуватимуть надприбутки на вітчизняному просторі, а українські будуть або ліквідовані, або поглинутися іноземними. Враховуючи це, можна стверджувати, що такі перспективи загрозові для вітчизняних банків. Вони повинні розуміти, що виходом з цієї ситуації є злиття чи поглинання з вітчизняними банками або ж створення більш крупних банківських об'єднань, наприклад, холдингів.

Одним із шляхів вирішення проблеми реформування банківської системи еволюційним шляхом без тиску зверху, тобто без нав'язування рішень з боку законодавчої та виконавчої влади, є створення банківського холдингу. З цією метою доречно проаналізувати переваги та недоліки створення банківського холдингу на базі українських банків (табл. 3.13).

Переваги та недоліки створення банківських холдингів

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - зростає конкурентоспроможність вітчизняних комерційних банків; - відбувається концентрація та консолідація банківського капіталу; - банки – учасники холдингу не втрачають своєї юридичної незалежності на відміну від інших форм об'єднання; - значно збільшується ресурсна база, що дозволяє видавати великі кредити без погіршення виконання нормативів; - кошти кількох банків можуть бути в найкоротші терміни вкладені в один важливий інвестиційний проект; - банківський холдинг створює серйозну конкуренцію іноземним банкам, які активно виходять на український фінансовий ринок; - відбувається диверсифікація ризиків, що є найкращою з можливих гарантій надійності і стійкості фінансової структури 	<ul style="list-style-type: none"> - зміна та ускладнення організаційної структури створеного об'єднання; - виникає проблема прозорості діяльності банківського холдингу; - складна система управління потребує нових підходів до менеджменту об'єднання; - збільшується кількість ризиків, зокрема відсоткове покриття заборгованості материнської компанії; - існує загроза поділу холдингу на окремі складові частини; - створення монополії на ринку фінансових послуг

Джерело: Власна розробка.

Враховуючи аналіз переваг та недоліків створення банківського холдингу, слід чітко усвідомлювати, що будь-який процес або явище має позитивні та негативні моменти, але при цьому пам'ятати, що рішення про доцільність необхідно ухвалювати лише після їх ретельного зіставлення.

Отже, ми пропонуємо проаналізувати доцільність створення банківського холдингу на базі українських банків з метою підвищення конкурентоздатності вітчизняної банківської системи. При цьому необхідно виробити стратегію аналізу можливих сценаріїв створення банківського холдингу. У другому розділі дисертаційного дослідження за допомогою індексу концентрації Херфіндаля-Хіршмана розраховано індекс концентрації банківського капіталу (розмір – на рівні 342,4), що підтверджує низьку концентрацію капіталу серед банківських установ України. При цьому монополізованим ринок вважається, якщо $I_{hh} \geq 1\ 800$. Отже, в нашій державі існує значний потенціал для концентрації та консолідації банківського капіталу. Далі проаналізуємо можливі варіанти створення банківського холдингу в Україні, визначивши їх позитивні та негативні моменти.

Перший гіпотетичний варіант, який фактично неможливий, але ми його розглянемо, – це створення єдиного банківського холдингу в Україні, в який би входили всі банки України. Загальна сума капіталу у даному випадку буде дорівнювати 50 637 млн. грн, індекс концентрації –

10 000, що свідчить про повну монополію банківської справи в країні. Така монополія у банківському секторі у свою чергу має такі недоліки:

- відсутність будь-якої конкуренції між банками у боротьбі за клієнта;
- монопольне встановлення цін на банківські продукти та послуги;
- відсутність у банків стимулу до впровадження інновацій;
- досвід Радянського Союзу свідчить, що ефективне функціонування банківської системи неможливе за наявності навіть двох банків, а в нашому випадку – це лише один банківський холдинг.

Однак необхідно зазначити і ряд переваг:

- створення конкурентноздатного вітчизняного холдингу у порівнянні з іноземними банками;
- концентрація та консолідація банківського капіталу;
- можливість вкладення значних інвестицій у розробку новітніх технологій та ін.

Розглянемо можливість створення банківського холдингу на базі банків, питома вага капіталу яких становить більше 1 %. Серед таких банків на червень 2007 р. слід виділити Приватбанк (8,681 %), УкрСиббанк (7,016 %), Райффайзен банк Аваль (6,814 %), Укрексімбанк (5,353 %), Укрсоцбанк (4,315 %), Надра (3,227 %), Ощадбанк (2,886 %), ПУМБ (2,821 %), ОТП Банк (2,622 %), Брокбізнесбанк (2,378 %), Альфа банк (2,363 %), Форум (2,020 %), Фінанси і кредит (1,946 %), Кредитпромбанк (1,922 %), Укрпромбанк (1,898 %), Укргазбанк (1,341 %), Хрещатик (1,289 %), Правекс-банк (1,284 %), Фінансова ініціатива (1,264 %), Південний (1,222 %), ТАС-Комерцбанк (1,182 %), ВТБ Банк (1,153 %), Інг Банк Україна (1,108 %), ВіЕйБі Банк (1,103 %), Родовід банк (1,048 %) [101]. Розрахуємо за формулою 2.1 індекс концентрації Херфіндаля-Хіршмана, який буде дорівнювати 4 671,905, що свідчить про монопольну владу такого банківського холдингу. Проаналізуємо наслідки цього процесу для банківської системи.

По-перше, розмір капіталу новоствореного холдингу дорівнюватиме 34 753,62 млн. грн., або 4964,80 млн. євро. Такий розмір капіталу дозволить холдингу видавати великі кредити, вкладати значні інвестиції, незважаючи при цьому на інші нормативи, встановлені Національним банком України. Слід також зауважити, що ризики при цьому диверсифікуються, розподіляються на декілька банків, знижуючи загрозу банкрутства та дефолту.

По-друге, банківський холдинг буде більш конкурентноздатним у порівнянні з іноземними банками, що забезпечить довіру з боку потенційних інвесторів, а також акціонерів. Це дозволить залучати додаткові кошти шляхом емісії акцій та облігацій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, відкриє перспективи сек'юритизації активів.

До недоліків слід віднести те, що ринок буде монополізованим, тому інші банки, яких більше 100, не витримають такої конкуренції і будуть змушені або приєднуватися до банківського холдингу, або ліквідуватися, або шукати нові шляхи конкурентної боротьби. До недоліків слід також віднести і складне визначення материнського банку, оскільки кожен з банків хоче взяти на себе такі повноваження.

Розглянемо ситуацію, коли у банківський холдинг об'єднуються невеликі за розміром капіталу банки, тобто ті, питома вага яких менше одиниці (на червень 2007 р. їх було близько 130). Отже, на ринку банківських послуг діятимуть 25 банків, розмір капіталу яких більший у порівнянні з банками, які будуть об'єднані у банківський холдинг. Розрахуємо за формулою 2.1 індекс концентрації Херфіндала-Хіршмана. Він дорівнюватиме 1 300,289.

Цей індекс характеризує конкурентний ринок, тому можна стверджувати, що в даному випадку банки України здійснюватимуть свою діяльність в умовах конкуренції. Конкурентне середовище у фінансовій сфері досить розповсюджене та позитивне явище у країнах з ринковою економікою, але слід звернути увагу на те, чи матиме створений банківський холдинг достатній рівень капіталу. Розрахунки показують, що в результаті об'єднання банківський холдинг матиме у своєму розпорядженні капітал на рівні 16 158,768 млн. грн., або 2 308,395 млн. євро. Такий обсяг капіталу майже вдвічі менший від того, який матиме банківський холдинг, створений з двадцяти найбільших за розміром капіталу банків. Однак це значно менше у порівнянні з капіталом західних європейських банків. Але обсяг капіталу буде досить значним у порівнянні з капіталом кожного з банків до об'єднання у холдинг.

За таким сценарієм на ринку діятимуть 25 банків та один банківський холдинг. Співвідношення банківського капіталу при цьому буде 34 753,62 млн. грн. до 16 158,768 млн. грн. Питома вага найбільшого становитиме 4 419,811 млн. грн.

Отже, можна зробити висновок про те, що на фінансовому ринку з'явиться банківський холдинг з капіталом, що майже у чотири рази перевищує той, який має у своєму розпорядженні найбільший банк України в сучасних умовах. Тому новоствореному холдингу належатиме переважна частина капіталу банківської системи. При цьому слід зазначити, що об'єднані банки будуть незначними за розміром, саме тому дуже важко буде визначити материнський банк.

Розглянемо ситуацію, при якій до складу банківського холдингу увійдуть майже всі банки, крім державних Ощадбанку, Укресімбанку та комерційного Приватбанку, який за розміром капіталу найбільший в Україні.

У цьому випадку індекс концентрації Херфіндаля-Хіршмана дорівнюватиме 7 014,63, а розмір капіталу становитиме 42 297,79 млн. грн., або 6 042,54 млн. євро. Таким чином буде створена монопольна конкуренція, тобто на ринку діятимуть два державні банки, один великий комерційний банк та банківський холдинг. Така ситуація характерна для ринкових відносин, оскільки на ринку вже існує конкуренція. Водночас холдинг володітиме банківським капіталом, хоча і не досить значним у порівнянні з розвиненими європейськими країнами, що дозволить видавати більші кредити та робити значні за обсягом інвестиції. Ризик при цьому буде диверсифікований. Слід зазначити, що банківський холдинг буде більш конкурентноздатним у порівнянні з іноземними банками і користуватиметься довірою у потенційних інвесторів. Це дозволить успішно проводити випуск акцій та облігацій, а також збільшувати капітал банків швидшими темпами.

Отже, ми розглянули варіанти створення на базі українських банків одного банківського холдингу. Далі проаналізуємо можливість та наслідки створення двох банківських холдингів: перший – на базі 33 банків, розмір капіталу яких становить менше 100 млн. грн., але більше 70 млн. грн. Питома вага капіталу цих банків у сукупному обсязі становить від 0,139 до 0,196 %. У цей холдинг також увійде один з десяти найбільших банків за розміром капіталу банк “Надра”, розмір капіталу якого становить 1 643,183 млн. грн., питома вага – 3,227 %. До другого холдингу увійдуть банки з капіталом до 70 млн. грн., питома вагою меншою, ніж 0,139 %, а також Укрсоцбанк, розмір капіталу якого становить 2 197,118 млн. грн., питома вага – 4,315 %.

У результаті таких реорганізацій на фінансовому ринку здійснюватимуть діяльність 74 банки та два холдинги. При цьому індекс концентрації Херфіндаля-Хіршмана дорівнюватиме 438,107, що свідчить про наявність конкуренції і не створює жодних передумов для монополізації банківського сектора України. Капітал новостворених холдингів становитиме 4 429,615 млн. грн. та 4 667,719 млн. грн. відповідно. При цьому капітал ПриватБанку складатиме 4 419,811 млн. грн., що майже дорівнює капіталу кожного холдингу.

Враховуючи це, можна стверджувати, що у результаті об’єднання банків з найменшим рівнем капіталу у два холдинги на банківському ринку України буде створено конкурентне середовище. У результаті зникнуть неконкурентноздатні банки з низьким рівнем капіталу, що дозволить захистити українську банківську систему від іноземної експансії, яка останнім часом набирає значних обертів. Крім того, обидва холдинги увійдуть до першої п’ятірки банків.

Необхідно зауважити, що нами запропоноване механічне віднесення банків до холдингів залежно від розміру їх капіталу. У більшості банків надання банківських послуг – це не мета, деякі з них створені під конкретні проекти. Однак слід зауважити, що всі українські банки повинні розуміти, що в умовах жорсткої конкуренції у фінансовому секторі, а також необхідності виконання нормативів, встановлених регулятором, вони мають лише три шляхи для продовження своєї діяльності: перший – бути поглинутим іноземним банком, другий – бути ліквідованим, третій, який, на нашу думку, є найбільш оптимальним, – приєднатися до банківського холдингу. Може бути така ситуація, що деякі з банків не захочуть приєднуватися до банківського холдингу, а виберуть інший шлях розвитку. Однак створювати два банківські холдинги потрібно. Вони дозволять вирішити низку проблем, починаючи з підвищення рівня капіталізації і завершуючи збільшенням конкурентоздатності вітчизняного фінансового сектора.

Підсумовуючи вищезазначене, порівнюємо різні варіанти створення банківських холдингів на базі українських банків (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Варіанти створення банківського холдингу на базі українських банків

Кількість банків та холдингів	Сума капіталу у найбільшого учасника фінансового ринку, млн. грн.	Індекс концентрації	Рівень монополізації
Один холдинг	50 637,00	10 000,00	Абсолютна монополія
Один холдинг та більше 100 невеликих банків (питома вага капіталу менша ніж 1 %)	34 753,62	4 671,91	Достатньо монополізований
Один холдинг та 25 банків, питома вага капіталу яких більша ніж 1 %	16 158,77	1 300,29	Ринок конкурентний
Один холдинг, два державні банки та один комерційний (ПриватБанк)	4 419,81	7 014,63	Монопольна конкуренція
Два холдинги та 74 банки	4 667,72	438,11	Конкурентний ринок

Джерело: Власна розробка.

Отже, можна зробити висновок про те, що створення двох банківських холдингів дозволяє відпрацювати на практиці всі нюанси нової державної стратегії перетворення фінансової системи, а також вирішити питання низької концентрації та капіталізації банківської системи України. При цьому слід зазначити, що банки потрібно

заохочувати, стимулювати їх до об'єднання у холдинги. Для цього з боку держави, на наш погляд, доцільно вжити таких заходів:

- затвердити на законодавчому рівні процедури злиття та поглинання, зробити їх простішими;
- послабити податковий тягар та забезпечити дотримання нормативів для банків на період об'єднання та на деякий час після нього;
- банкам необхідно розуміти, що процедури злиття та поглинання кращі, ніж ліквідація або банкрутство;
- розробити стратегічну програму реструктуризації банківського сектора та довести її до відома банків.

Крім того, необхідно провести консультаційно-роз'яснювальну роботу, яка допоможе банкам проаналізувати економічну доцільність та ефективність об'єднання у порівнянні з втратою конкурентноздатності, яка є однією з причин банкрутства.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, доцільно підкреслити, що проблему низької капіталізації банків можна вирішити різними шляхами, але при цьому потрібно обирати той, який більш ймовірний та найменш витратний як для самої банківської установи, так і для системи в цілому, тобто шлях, який не призведе до виникнення криз та інших катаклізмів.

Розділ 4

ЗБІЛЬШЕННЯ КАПІТАЛЬНОЇ БАЗИ ЗА РАХУНОК ЗНИЖЕННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

4.1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

Ризик у банківській діяльності означає невизначеність, яка пов'язана з певними випадками. Заздалегідь невідомо, чи вчасно клієнт буде вносити платежі за кредитом, чи він буде пролонгований. Важко визначити, у якому напрямі та наскільки зміняться відсоткові ставки у найближчому майбутньому і як це вплине на розмір прибутку банку. Ризик присутній в будь-якій операції, однак він може бути різний за масштабами.

Отже, для банківської діяльності важливе не уникнення ризику взагалі, а передбачення і зниження його до мінімального рівня. Ризиком прийнято вважати ймовірність, а точніше загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або створення додаткових витрат в результаті здійснення певних фінансових операцій.

Економічну сутність та класифікацію банківських ризиків можна розглядати з позицій внутрішньодержавних та міжнародних стандартів. Міжнародні стандарти оцінки та визначення банківських ризиків характеризуються за "Принципами ефективного банківського нагляду" [102] та Базельською угодою про капітал [78].

Головними завданнями впровадження нової угоди Базель II є [78]:

- створення рівних конкурентних умов для операцій кредитних інститутів на міжнародних ринках;
- забезпечення повної відповідності обсягів власного капіталу банків усій сукупності ризиків, які супроводжують їх діяльність;
- універсалізація можливостей застосування коефіцієнта Кука.

Новий коефіцієнт на консолідованій основі застосовуватиметься одночасно до холдингових фінансових груп з домінуючим банківським напрямом діяльності і до великих транснаціональних банків. У ширшому розумінні він може бути застосований до усіх банківських установ незалежно від їхніх розмірів, ступеня диверсифікації діяльності чи країни походження, здійснення зовнішнього і внутрішнього контролю за ризиками, а також можливості використання кількісних та якісних нормативів управління ними; створення у подальшому ефективного механізму пруденційного нагляду за банками.

Доцільно виділити три рівні впливу Базеля II на економіку – внутрішньобанківський, галузевий та макроекономічний (рис. 4.1).

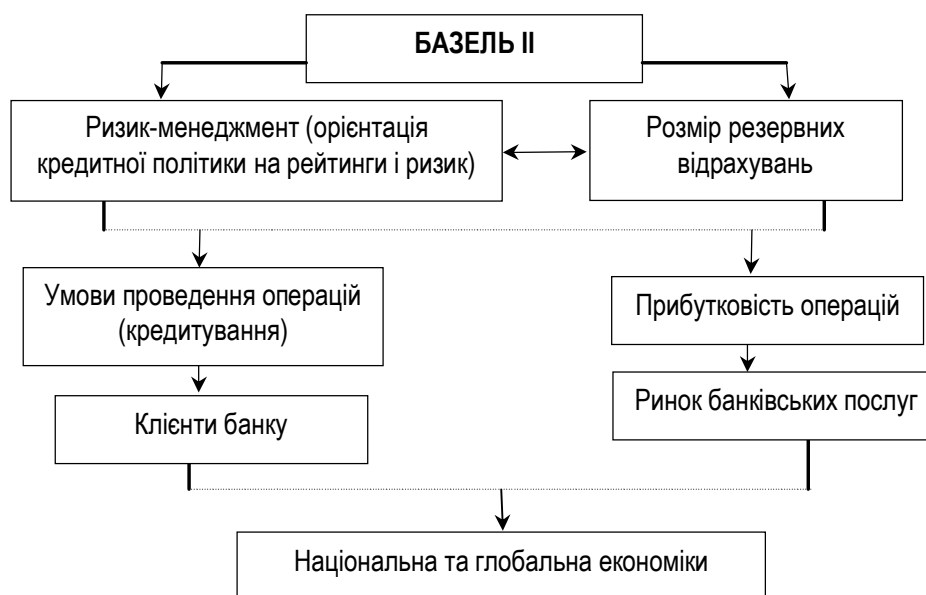

Рис. 4.1. Рівні впливу Базеля II [78]

Перший рівень впливу охоплює внутрішньобанківські чинники. Насамперед тут очікуються зміни в системі ризик-менеджменту, зумовлені переорієнтацією кредитної політики банків залежно від ризиків позичальників. Даному процесу сприятиме також зміна резервних відрахувань, що, з одного боку, позначиться на умовах операцій для клієнтів банків, а з другого – на прибутковості операцій для банку.

Другий рівень впливу стосується банківської галузі, зокрема клієнтів банку та конкуренції у певних сегментах ринку фінансових послуг. За новими кредитними умовами перевага надається позичальникам із високим рейтингом, а другорядним позичальникам ускладнюється доступ до кредитних ресурсів. Оскільки конкуренція за позичальників із високим рейтингом посилиться, це може спричинити зменшення прибутковості операцій. Зміна прибутковості окремих операцій спонукає банки оптимізувати структуру активів, що призведе до змін сфери їх діяльності та, можливо, збільшить тенденцію до консолідації в банківській системі.

Зазначені фактори впливу другого рівня загалом позитивно позначатимуться на економіці країни. Однак наявність ефекту циклічності, який підсилює економічні кризи, може свідчити про можливі негативні наслідки запровадження Базеля II (третій рівень впливу). Масштаб макроекономічних змін у кожній конкретній країні залежатиме від регулятивної політики держави і її прагнення втілити в життя стандарти Базеля II.

Можна стверджувати, що основна мета запровадження Базеля II парадбачає оцінку ризиковості діяльності на кожному циклі функціонування банку (рис. 4.2).

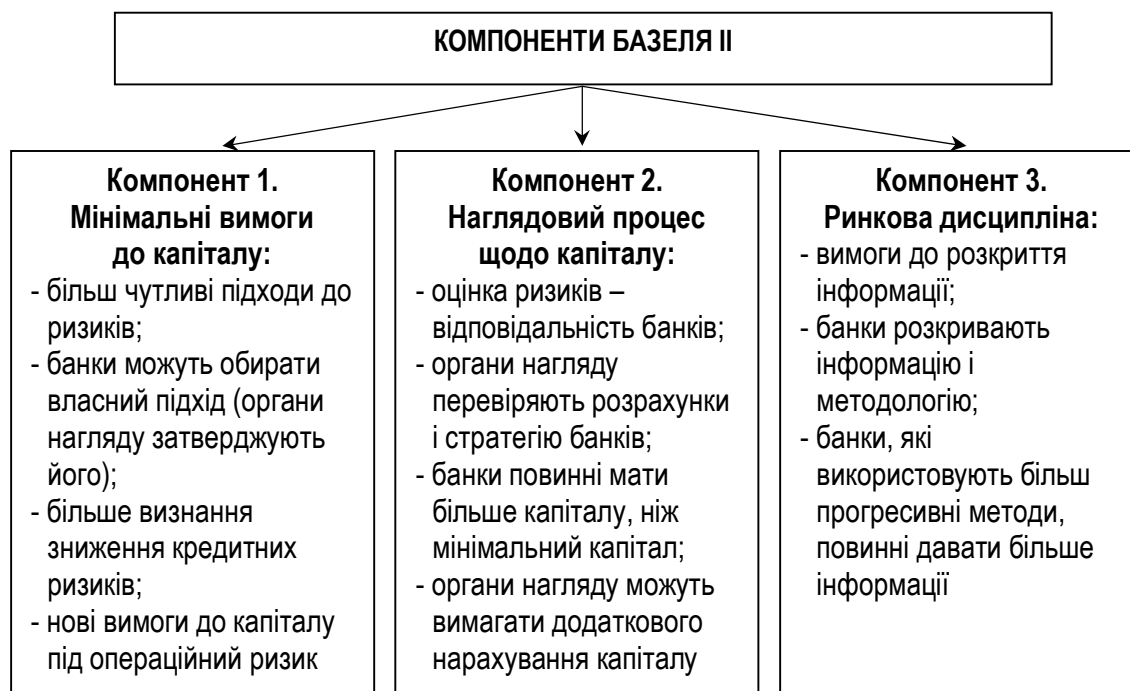

Рис. 4.2. Основні компоненти Базеля II [78]

Компонент I – для розрахунку мінімальних вимог до капіталу (рис. 4.3). Основна особливість [78] полягає в тому, що банки можуть самостійно обирати підходи до розрахунку свого кредитного ризику, а саме:

- стандартизований (SA);
- фундаментальний на підставі внутрішніх рейтингів (F-IRB);
- удосконалений на підставі внутрішніх рейтингів (A-IRB).

Операційний ризик (OR) влючається у загальний розрахунок ризику. Він визначається як збитки, зумовлені недоліками і проблемами у внутрішніх системах банку, людським фактором або зовнішніми потрясіннями.

Інтенсивність змін у системі ризик-менеджменту банку та розмір резервних відрахувань залежить від підходу до розрахунку кредитного ризику. У Базелі II запропоновані нові підходи до оцінки кредитного ризику, які поділяються на стандартизований, базовий та вдосконалений IRB-підходи (від англ. “Internal ratings-based approach” – підхід, який ґрунтується на внутрішніх рейтингах). Загальні резерви капіталу зменшуються при застосовуванні банком досконалішого підходу.

Найбільш прогресивним вважається вдосконалений IRB-підхід (найменші відрахування), а найменш прогресивним – стандартизований підхід (найбільші відрахування). Базовий IRB-підхід за рівнем досконалості і розміром резервних відрахувань знаходиться посередині. Розмір та напрям змін резервного капіталу залежатиме також від якості та виду активів банку. Отже, низький рівень ризиків призводитиме до зменшення загального розміру резервів і навпаки.

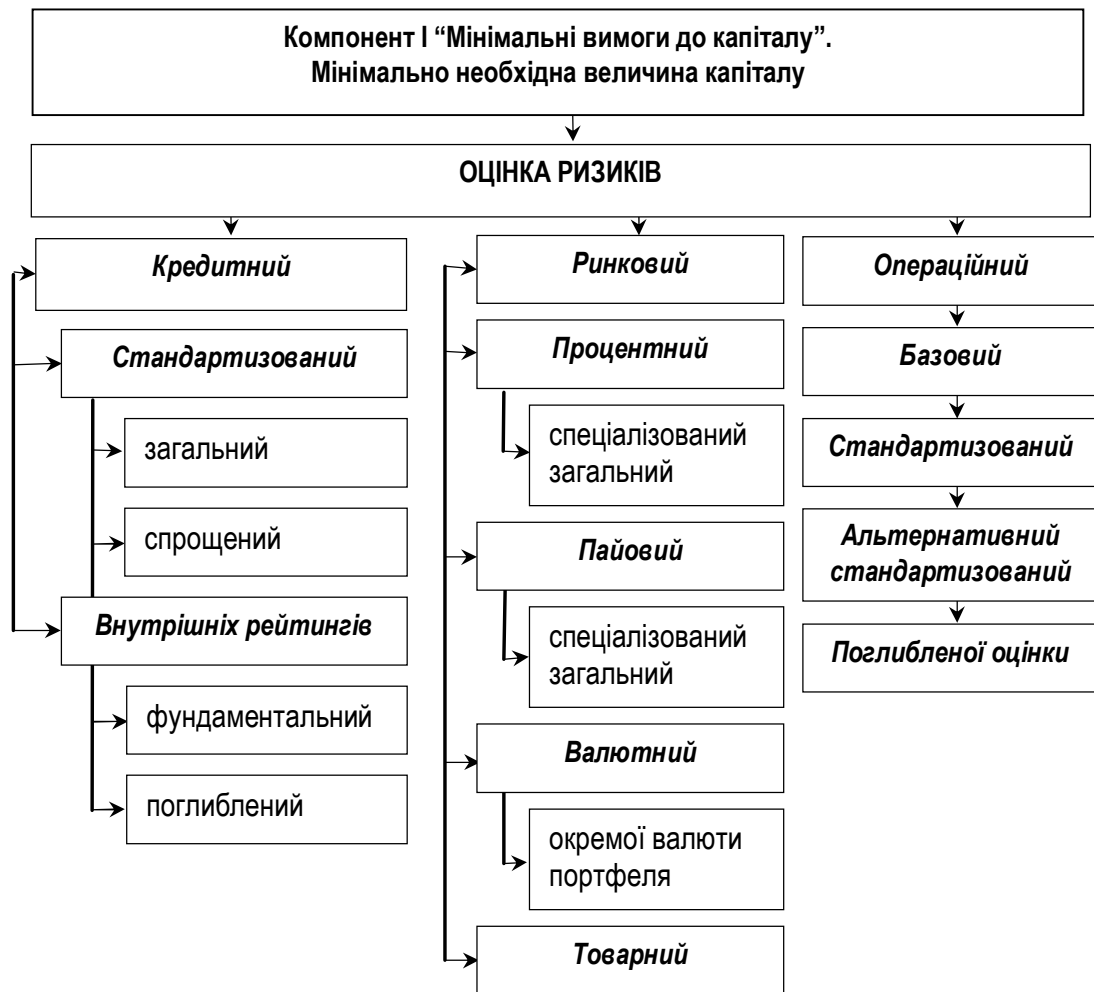

Рис. 4.3. Мінімальні вимоги до капіталу банку [78]

Компонент II – наглядовий процес (рис. 4.4). Відповідно до Базеля II встановлено чотири принципи нагляду [78]. У Базелі II наголошується на взаємодії банків і регулюючих органів, яка повинна здійснюватися не тільки в ході формальних перевірок, але і у формі діалогу. Отже, третя частина Базеля II включає чотири принципи [78].

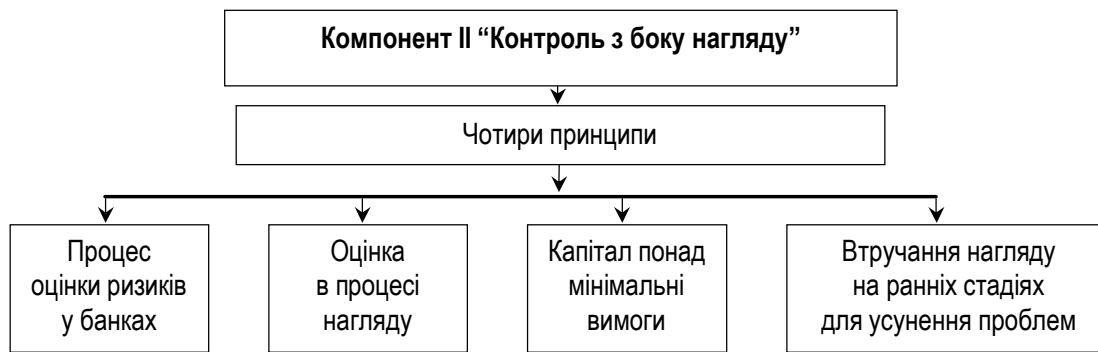

Рис. 4.4. Контроль з боку органів нагляду

За першим принципом банк повинен дотримуватися процедури оцінки достатності капіталу відносно загального рівня ризиків, а також розробити стратегію підтримки капіталу на достатньому рівні. Причому передбачається ширший набір ризиків, ніж у другій частині Угоди, а саме: ризики географічної і галузевої концентрації кредитів; ризики процентної ставки; ризики недостатньої ліквідності; стратегічні ризики; ризики, пов'язані з репутацією. Зовнішні чинники щодо банку, наприклад, ділові цикли, також повинні враховуватися. Конкретні методики, які застосовуються для реалізації цього принципу, залежать від розміру банку і складності його операцій.

Згідно з другим принципом регулюючий орган повинен переконатися в адекватності оцінки банком достатності капіталу, а також прийнятої стратегії з підтримки капіталу на потрібному рівні. Необхідно перевірити здатність банку забезпечувати виконання пруденційних вимог. При цьому з'ясовується, чи дійсно враховані всі істотні ризики, чи відповідає структура капіталу умовам, які існують в економіці, чи відстежує керівництво банку показники забезпеченості власним капіталом та ін.

Третій принцип полягає в тому, що органи нагляду повинні чекати, коли банки підтримуватимуть рівень власного капіталу вищим від мінімально необхідного. Регулюючий орган може встановити особливі, тобто вищі норми забезпеченості капіталом для всієї банківської системи або окремих категорій банків залежно від ризиків, які властиві їх діяльності.

За четвертим принципом органи нагляду повинні завчасно вживати заходів, які необхідні для запобігання недостатньої забезпеченості банку капіталом. У науковій літературі зустрічаються пропозиції про визначення додаткового порогового значення для коефіцієнта достатності власних коштів. Якщо коефіцієнт нижчий порогового значення, банк стає об'єктом пильної уваги регулюючих органів, ретельніше проводяться перевірки та ін.

Компонент II також передбачає офіційні інструкції у сфері міжнародної координації між органами нагляду країни походження і країни перебування. Відповідно до Базеля II регулюючий орган країни походження відповідає за здійснення нагляду за банківською групою на консолідованій основі і здійснює координацію з органами нагляду країни перебування. На практиці це викликає занепокоєння країн перебування, у банківських системах яких велику питому вагу становлять дочірні підприємства іноземних банків. Ця проблема особливо загострилася у Центрально-Східній Європі, де, за винятком Словенії, контрольні пакети акцій у банках належать іноземним інвесторам.

Компонент III – розкриття ринкової інформації (рис. 4.5).

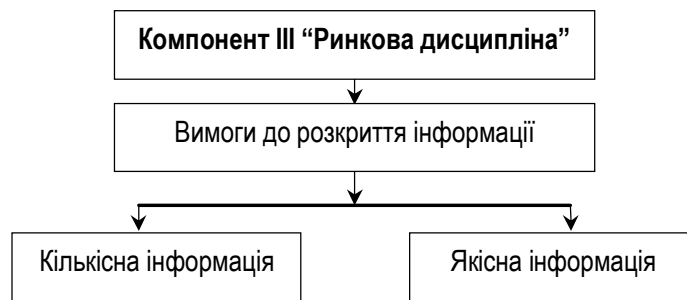

Рис. 4.5. Ринкова дисципліна [78]

Ринкова дисципліна передбачає чіткий перелік інформації, яка обов'язкова для оголошення. Банки повинні публікувати кількісну і якісну інформацію про ризики, капітал, принципи і процедури управління ризиком.

До основних сфер розкриття інформації належать [78]:

- вимоги до капіталу банку за основними критеріями ризику;
- субкомпоненти зважених за ризиком активів;
- політика банку щодо управління ризиками – кредитним, процентним, ринковим, операційним, торгового портфеля;
- структура кредитного портфеля;
- кредитний ризик, покритий заставними зобов'язаннями;
- сумнівні та прострочені кредити;
- інформація про оцінку забезпечення;
- нереалізовані збитки та дохід з інвестиційного портфеля;
- результати стрет-тестінгу торгового портфеля;

Банки, які використовують IRB, додатково надають опис систем внутрішніх рейтингів і процедур за кожним портфелем.

У контексті нагляду на основі оцінки ризиків Національний банк України визначає банківський ризик за його впливом на капітал і надходження. Ризик – це ймовірність того, що події, очікувані

або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку [103].

Ризики виправдані, якщо вони зрозумілі і вплив їх можна оцінити кількісно і проконтролювати, а також, якщо установи, які наражаються на такий ризик, готові протистояти негативному впливу, який чинитимуть ці ризики на їх діяльність. У цьому полягає концепція визначення, контролю, моніторингу та кількісної оцінки ризиків.

Для здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик; ризик зміни процентної ставки; ризик ліквідності; ринковий ризик; валютний ризик; операційно-технологічний ризик; стратегічний ризик; ризик репутації; юридичний ризик [79]. Ці категорії не взаємовиключні, адже будь-який продукт або послуга може наражати установу на кілька ризиків. Однак для зручності аналізу НБУ виявляє і оцінює ці ризики окремо.

Кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банківською установою або виконати взяті на себе зобов'язання в інший спосіб [79]. Кредитний ризик присутній в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до реальних умов чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом.

При оцінці кредитного ризику доцільно розрізняти індивідуальний та портфельний кредитні ризики. Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий конкретний контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності такого контрагента, тобто його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за взятими зобов'язаннями.

Кредитний ризик країни, відомий як трансферний ризик, виникає в тому випадку, коли заборгованість позичальника не номінована в національній валюті. Незважаючи на фінансовий стан позичальника, валюта заборгованості може виявитися недоступною для нього.

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат [79]. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Виділяють також ризик ліквідності ринку, який визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат. Ризик ліквідності ринку виникає через нездатність банку визначати або враховувати зміни ринкових умов, які впливають на спроможність залучати кошти в необхідних обсягах і за прийнятними ставками та/або реалізовувати активи швидко і з мінімальними втратами вартості.

Ризик зміни процентної ставки – наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок [79]. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів. Основними типами ризику зміни процентної ставки, на які зазвичай наражається банк, є:

- 1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різні строки погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою), та переоцінки величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;
- 2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни у нахилі та формі кривої дохідності;
- 3) базисний ризик, який виникає через відсутність тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, всі характеристики яких щодо переоцінки є однаковими;
- 4) ризик права вибору, який виникає із наявності права відмови від виконання угоди, тобто реалізації права вибору, яке безпосередньо чи опосередковано присутнє в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях.

Ринковий ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курси іноземних валют за тими інструментами, які знаходяться у торговельному портфелі [79]. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийнятих позицій щодо боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів). Ризики, що виникають за аналогічних обставин до аналогічних інструментів, які знаходяться в банківському портфелі, розглядаються в інших відповідних категоріях системи оцінки ризиків.

Валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів

іноземних валют та цін на банківські метали [79]. Валютний ризик можна розділити на:

- ризик трансакції;
- ризик перерахунку з однієї валюти на іншу (трансляційний ризик);
- економічний валютний ризик.

Ризик трансакції полягає в тому, що несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій [79]. Оскільки цей ризик, як правило, впливає з операцій маркетингу, дилінгу і прийнятих позицій в іноземних валютах, він розглядається у рекомендаціях щодо ринкового ризику.

Ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний) полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах на базову (національну) валюту [79].

Економічний валютний ризик полягає у змінах конкурентоспроможності фінансової установи або її структур на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Операційно-технологічний ризик – потенційний ризик для довгострокового існування банківської установи, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контролюваності і безперервності роботи [79].

Такі недоліки можуть призвести до фінансових збитків через помилку, невчасне виконання робіт або шахрайство, в результаті чого постраждають інтереси банку, наприклад, дилери, кредитні працівники або інші працівники банку перевищать свої повноваження або здійснюватимуть операції в порушення етичних норм чи із занадто високим ризиком. Операційно-технологічний ризик виникає також через неадекватність стратегії, політики і використання інформаційних технологій. До інших аспектів операційно-технологічного ризику належить ймовірність непередбачених подій на зразок пожежі або стихійного лиха.

Ризик репутації – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду [79]. Це впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати існуючі відносини. Цей ризик може призвести банківську установу або її керівників до фінансових втрат або зменшення клієнтської бази, зокрема до притягнення до адміністративної,

цивільної або кримінальної відповідальності. Ризик репутації має місце на всіх рівнях організації, і тому банки повинні відповідально ставитися до своїх відносин із клієнтами та суспільством.

Публічне сприйняття іміджу банку можна поділити на дві категорії:

- 1) сприйняття ринком, наприклад, нинішніми або потенційними клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками);
- 2) прийняття органами державного регулювання, наприклад, Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Державною податковою адміністрацією, іншими уповноваженими органами.

Юридичний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, підзаконних нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного тлумачення встановлених законів або правил [79]. Банківські установи наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з великою кількістю зацікавлених сторін, наприклад, з клієнтами, контрагентами, посередниками, органами нагляду, податковими та іншими уповноваженими органами. Юридичний ризик може призвести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, необхідності грошового відшкодування збитків, погіршення репутації і позицій банку на ринку, зменшення можливостей для розвитку і правового забезпечення виконання угод.

Стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни у бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності стратегічних цілей банку, бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей, ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей, та якості їх реалізації [79].

Отже, можна стверджувати, що існує безліч різноманітних класифікацій банківських ризиків, які у загальному вигляді подані у табл. 4.1. Залежно від сфери впливу або виникнення банківського ризику вони розподіляються на зовнішні і внутрішні [114].

Першу групу становлять зовнішні ризики, які прямо не пов'язані з діяльністю банку або конкретного клієнта. Вони виникають незалежно від діяльності окремого банку, а саме: політичні, економічні, демографічні та ін. До цієї групи слід віднести також втрати, що виникають в результаті економічних та фінансових криз, уведення ембарго, відміни імпортової ліцензії, а також різноманітних стихійних лих.

Класифікація банківських ризиків [114]

Ознака ризику	Види ризику
Залежно від сфери впливу	Зовнішні та внутрішні
Залежно від виду діяльності	Від основної діяльності (кредитний, процентний, валютний та ринковий); від допоміжної діяльності (ризик з формування депозитів, ризик структури капіталу, ризик незбалансованої ліквідності, ризик, пов'язаний з нововведеннями у банківському бізнесі, ризик банківських зловживань)
За характером обліку	Ризики по балансових і позабалансових операціях
Залежно від можливості та методів регулювання	Відкриті і закриті
Залежно від методів розрахунку	Ризики можуть мати комплексний (загальний) і приватний характер

До другої групи належать внутрішні ризики, які у свою чергу діляться на втрати за основною та допоміжною діяльністю банку. Втрати за основною діяльністю включають найпоширенішу групу ризиків, а саме: кредитний, процентний, валютний та ринковий. Ризики, які пов'язані з допоміжною діяльністю банку, включають втрати з формування депозитів, ризик структури капіталу, ризик незбалансованої ліквідності, ризик, пов'язаний з нововведеннями у банківському бізнесі, ризик банківських зловживань.

За характером обліку банківські ризики діляться на ризики по балансових і позабалансових операціях [114]. Дуже часто кредитний ризик, що виникає по балансових операціях, поширюються і на позабалансові операції, наприклад, при банкрутстві підприємства. Важливо, щоб був правильним облік ступеня можливих втрат від однієї і тієї ж діяльності, що проводиться одночасно як по балансових, так і по позабалансових рахунках.

Залежно від можливостей та методів регулювання ризику бувають відкриті і закриті [114]. Відкриті ризики не підлягають регулюванню. Закриті ризики регулюються шляхом проведення політики диверсифікації, тобто шляхом видачі кредитів незначними сумами значній кількості клієнтів при збереженні загального обсягу операцій банку або страхуванні кредитів та депозитів.

Залежно від методів розрахунку ризику можуть мати комплексний (загальний) і приватний характер. Комплексний ризик включає оцінку і прогнозування величини ризику банку залежно від його доходу. Приватний ризик ґрунтується на створенні шкали коефіцієнтів ризику з кожної окремої банківської операції або групи.

Проаналізувавши основні групи ризику, слід звернути увагу на вплив різних ризиків на окремі елементи (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Групи та елементи ризику

Група ризику	Елемент ризику	Складові частини
Фінансова міцність та капітал	Адекватність капіталу	Структура та якість. Адекватність капіталу. Адекватність резервів. Доступ до капіталу
	Ліквідність	Механізм управління ліквідністю. Структура ліквідності. Доступ до ліквідних коштів
	Доходи (надходження)	Результати за доходами та прибутковістю. Прогноз прибутковості
Середовище (оточення)	Кредитний ризик	Апетит до ризику. Характеристики продуктів. Характеристики портфеля. Зниження ризику
	Ризик страхового андеррайтингу	Апетит до ризику. Характеристики продуктів та ринку. Характеристики портфеля. Програма перестраховання
	Ринковий ризик	Апетит до ризику. Характеристики продуктів. Характеристики портфеля
	Операційний ризик	Апетит до ризику. Ризики людського фактора. Ризики процесів та систем. Ризик змін. Ризики структури компанії. Зниження ризику
	Правовий ризик	Джерела – загальні. Джерела, прив'язані до інших типів ризиків. Історія і тенденції. Зниження ризику
Бізнес-план	Характер (природа) бізнесу	Цільові клієнти за бізнес-планом. Цільові продукти і послуги за бізнес-планом
	Стратегія	Можливість досягнення, реалістичність стратегії. Наслідки стратегії для ключових сфер. Реалізація бізнес-плану
	Типи клієнтури	Типи клієнтів. Характеристики клієнтів
	Джерела бізнесу та розподілу	Прямі. Посередники
	Типи продуктів та послуг	Складність. Строки та результати. Активи клієнтів. Послуги
Контроль	Людські ресурси	Найом. Навчання. Політика винагороди. Дисципліна
	Інформаційні технології	Структура та організація. Управління проектами. Впровадження інформаційних технологій. Інформаційна безпека
	Системи управлінської інформації	Загальні властивості. Своєчасність, точність та розподіл. Якість контролю
	Відновлення бізнесу на випадок аварій	Розробка стратегії. Якість плану. Тестування плану
	Внутрішній аудит	Права, завдання. Структура, підзвітність та ресурси. Звіти аудитора. Простежування проблем

Група ризику	Елемент ризику	Складові частини
Контроль	Делегування функцій (аутсорсинг)	Підзвітність. Угоди з постачальниками
	Прийнятність клієнтів та поради клієнтам	Плани на випадок надзвичайних обставин. Консультації
	Проведення операцій та керування	Керування. Ділінг
	Безпека коштів клієнтів та їх активів	Безпека зберігання. Кошти клієнтів
	Звітність перед клієнтами	Доведення інформації про торги, оцінки, заяви тощо. Робота із скаргами
	Дотримання вимог	Права та завдання. Структура, підзвітність та ресурси. Методологія. Відстеження проблемних питань. Регуляторна звітність
	Контроль протидії відмиванню грошей	Політика. Звітність про відмивання грошей. Посадова особа. Навчання. Процедури "Знати свого клієнта". Ідентифікація підозрілих операцій. Ведення записів
	Управління ризиками	Політика високого рівня ризиків. Ідентифікація ризику. Оцінка та вимірювання ризику. Моніторинг ризику. Контроль ризиків та управління ризиками як процес
Організація	Власність	Юридична структура. Близькі зв'язки та акціонери-контролери. Лінії підзвітності
Менеджмент	Якість менеджменту	Відповідність на порядність та належність. "Чотири ока". Культура корпорації
	Корпоративне управління (врядування)	Структура ради, її роль та ефективність. Невиконавчі директори. Процес стратегічного планування

Отже, як вже зазначалося, ризик являє собою невизначеність, яка пов'язана з певним випадком або наслідком від нього. При цьому втрати можна умовно поділити на очікувані та неочікувані. Виходячи з цього, можна стверджувати, що існує певний інструментарій щодо зниження негативних втрат у результаті настання таких ризиків. Основними методами управління ризиками є опціони, ф'ючерсні операції, свопи, страхування, а також створення резервів.

4.2. СТВОРЕННЯ РЕЗЕРВУ ДЛЯ ПОКРИТТЯ ОПЕРАЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО РИЗИКУ

Проаналізувавши основні види банківських ризиків, слід звернути увагу на те, що найменш прогнозованим та передбачуваним є операційний ризик.

Операційний ризик відрізняється від кредитного і ринкового тим, що у порівнянні з ними банк може більш надійно оцінити свої майбутні

потреби в капіталі, а отже, своєчасно подбати про забезпечення дотримання мінімального рівня адекватності. Запровадження вимоги до капіталу на покриття операційного ризику створить для банків України додаткове навантаження на регулятивний капітал. Воно буде більш істотним, ніж навантаження, що виникає внаслідок запровадження вимоги до капіталу під ринковий ризик. Враховуючи, що рівень валового доходу банку залежить не лише від дій його керівництва, а й від конкурентної позиції банку, планування необхідної суми капіталу є складним процесом.

Операційний ризик визначається Базельським комітетом як ризик збитків, спричинених збоєм внутрішніх систем, процесів, неадекватністю дій персоналу, а також впливом зовнішніх подій [78].

Операційний ризик призводить до виникнення збитків внаслідок невідповідності характеру і масштабам діяльності банку та/або вимогам чинного законодавства внутрішніх порядків і процедур проведення банківських операцій, порушення їх службовцями банку та/або іншими особами (ненавмисні або умисні дії або бездіяльність, невідповідність чи недостатність функціональних можливостей інформаційних, технологічних та інших систем та/або порушення їх функціонування), а також в результаті впливу зовнішніх подій технологічного характеру.

Основними типами операційного ризику є такі:

- внутрішнє шахрайство;
- зовнішнє шахрайство;
- клієнти, продукти та практична діяльність;
- пошкодження фізичних активів;
- порушення бізнесу та відмова систем;
- виконання, поставка, управління процесом.

Виходячи з цього, внутрішніми і зовнішніми чинниками операційного ризику є:

- 1) випадкові або навмисні дії технологічного характеру фізичних та/або юридичних осіб, що суперечать інтересам банку;
- 2) недосконалість організаційної структури банку щодо розподілу повноважень підрозділів і службовців, технології здійснення банківських операцій та інших операцій, їх документування і відображення в обліку, недотримання службовцями встановлених порядків і процедур, неефективність внутрішнього контролю;
- 3) збої у функціонуванні систем і обладнання;
- 4) несприятливі зовнішні обставини, що знаходяться поза контролем банку.

Вищезазначені чинники можуть зумовити такі негативні наслідки:

- 1) зловживання або протиправні дії, що здійснюються службовцями або за участю службовців банку, наприклад, несанкціоноване використання інформаційних систем і ресурсів;
- 2) протиправні дії сторонніх (третьох) осіб щодо банку, наприклад, несанкціоноване проникнення (втручання) в інформаційні системи;
- 3) пошкодження або втрати основних засобів та інших матеріальних активів у результаті актів тероризму, стихійних лих, пожеж тощо;
- 4) вихід з ладу обладнання устаткування і систем, наприклад, збій (відмова) в роботі автоматизованої банківської системи, систем зв'язку, поломка устаткування;
- 5) неналежна організація діяльності, помилки при управлінні і виконанні, наприклад, в результаті неадекватної організації внутрішніх процесів і процедур, відсутності (недосконалості) системи захисту та/або порядку доступу до інформації, неправильна організація інформаційних потоків усередині банку, невиконання зобов'язань перед банком постачальниками послуг (виконавцями робіт), помилки при введенні і обробці даних по операціях, втрата документів тощо.

При цьому операційно-технологічні збитки можуть призвести до таких негативних наслідків:

- 1) зниження вартості активів;
- 2) дострокового списання (вибуття) матеріальних активів;
- 3) грошових відшкодувань на підставі ухвал судів, рішень уповноважених органів відповідно до законодавства України;
- 4) грошових відшкодувань клієнтам і контрагентам, а також службовцям банку за понесеними ними збитками з вини банку;
- 5) витрат на відновлення господарської діяльності і усунення наслідків помилок, аварій, стихійних лих тощо;
- 6) інших збитків.

Враховуючи вищеперераховане, слід розробити систему управління операційним ризиком, яка полягає в ідентифікації, оцінці, моніторингу та/або мінімізації операційного ризику.

Для виявлення операційного ризику необхідний аналіз усіх умов функціонування банку з метою ідентифікації існуючих та потенційно можливих чинників операційного ризику, який можна проводити на таких рівнях:

- 1) аналіз змін у фінансовій сфері в цілому, наприклад, впровадження нових технологій або фінансових інновацій, які можуть вплинути на ефективність діяльності банку;

- 2) аналіз схильності банку наражатися на операційний ризик з урахуванням напрямів його діяльності та пріоритетів – складання так званого “ризик-профілю” банку;
- 3) аналіз окремих банківських операцій та інших операцій;
- 4) аналіз внутрішніх процедур, зокрема системи звітності і обміну інформацією.

Оскільки існування операційного ризику – це незаперечний факт, ми вважаємо за доречне розробити систему управління ним, яка повинна складатися з шести послідовних етапів (рис. 4.6).

На першому етапі управління операційним ризиком визначаються фактори, які спричиняють його появу. Як вже зазначалося, ці фактори доцільно поділити на дві групи. До першої групи належать фактори внутрішнього середовища: недостатня кваліфікація керівництва, неадекватні дії персоналу, збій інформаційних систем, зловживання з боку співробітників. Ці фактори контролюються банком, крім того, існує можливість їх попередження.

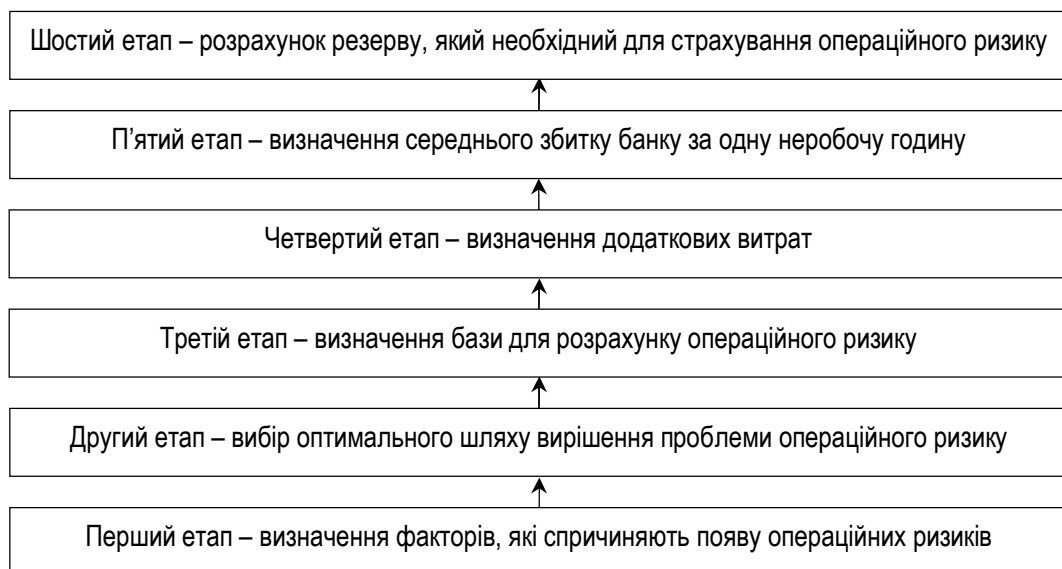

Рис. 4.6. Система управління операційним ризиком

Джерело: Власна розробка

До другої групи слід віднести неконтрольовані банком фактори зовнішнього середовища, а саме: комерційні (невиконання контрагентами своїх зобов'язань, зміна кон'юнктури ринку); науково-технічний прогрес, що зумовлює неможливість використання старих методів обслуговування; суспільно-політичні (війна, зміна політичної влади); поява конкурентів, які пропонують більш вигідні умови; різноманітні стихійні лиха та надзвичайні ситуації. Слід зазначити, що непередбачених та неконтрольованих факторів набагато більше,

тому банк повинен вживати відповідних заходів щодо їх нейтралізації шляхом створення певного резерву або ж страхування, економічний зміст якого полягає в тому, що банк страхує недоотримання свого прибутку.

Другим етапом запропонованої системи управління операційним ризиком є вибір оптимального шляху для вирішення проблеми операційного ризику, який можна подати у вигляді такої схеми (рис. 4.7).

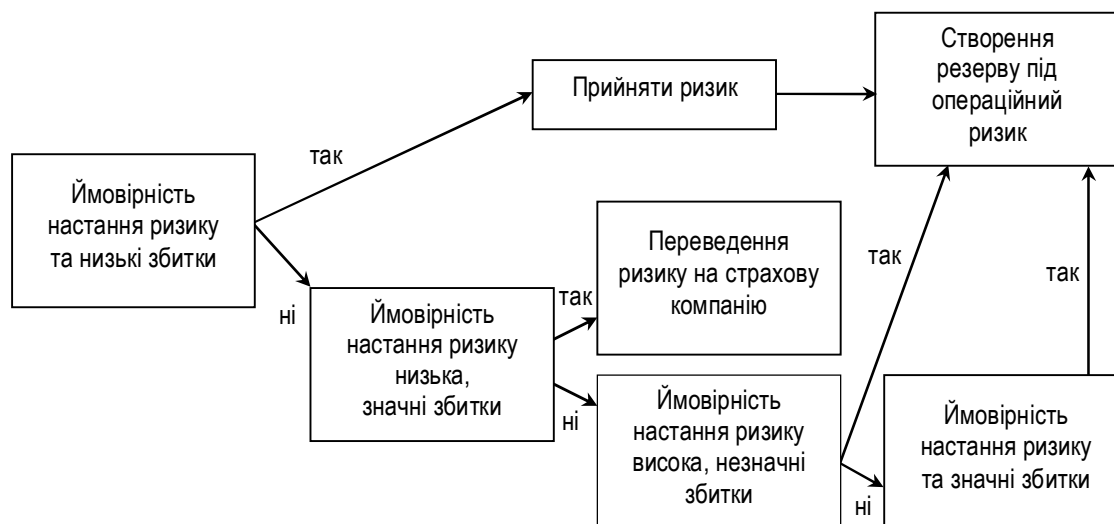

Рис. 4.7. Варіанти управління операційним ризиком залежно від ймовірності його настання і розміру втрат
Джерело: Власна розробка.

Отже, можна стверджувати, що залежно від ймовірності настання ризику та розміру збитків банк повинен вживати відповідних заходів. Як показує попередній аналіз, основним з таких методів є створення резерву та підтримання на достатньому рівні капіталу на покриття операційних ризиків, оскільки у трьох з чотирьох можливих варіантів управління операційним ризиком зводиться саме до створення відповідного резерву.

Найбільша проблема операційного ризику – це неможливість його достовірно кількісно оцінити, а також точно визначити, що може бути базою для розрахунку величини ризику.

Враховуючи це, третім етапом системи управління операційним ризиком є визначення бази для його розрахунку, тобто чистого прибутку банку, який може бути розрахований такими способами:

- припустити, що чистий прибуток дорівнюватиме тому прибутку, який банк отримав за аналогічний період у минулому році або у минулих роках, взявши середнє арифметичне;

- підрахувати прибутковість операцій та послуг, які банк міг би запропонувати у разі невиникнення вимушеного простою;
- оцінити втрачений прибуток на основі аналізу конкурентів, які працювали в період, коли у банку були проблеми.

Четвертим етапом є визначення додаткових витрат, які зазнає банківська установа у разі вирішення проблеми, що виникла у результаті несприятливих факторів.

П'ятий етап полягає у визначенні середнього збитку банку за одну неробочу годину, оскільки, як свідчить практика, банк знаходиться у неробочому стані лише кілька годин, протягом яких причина збою усувається. У такому випадку середній збиток банку за одну годину розраховується за формулою:

$$AL = \frac{\sum P_L + C_A}{N_{WH}}, \quad (4.1)$$

- де AL – середній збиток банку за одну годину;
 $\sum P_L$ – сума втраченого прибутку;
 C_A – додаткові витрати;
 N_{WH} – кількість неробочих годин за рік.

Шостим (останнім) етапом є розрахунок резерву, який необхідний для страхування операційного ризику залежно від прибутку за попередній період, за формулою:

$$R_{OR} = \overline{FL} \cdot \overline{P_{NH}} \cdot \overline{AL}, \quad (4.2)$$

- де R_{OR} – резерв під операційний ризик;
 \overline{FL} – середня частота збитків;
 $\overline{P_{NH}}$ – середній період неробочих годин;
 \overline{AL} – середній збиток банку за одну годину.

Проведемо розрахунки необхідної суми страхового резерву під покриття операційного ризику на прикладі двох банків з різним рівнем чистого прибутку з метою аналізу впливу останнього на розмір відрахування (табл. 4.3).

Аналізуючи розрахунки (див. табл. 4.3), можна зробити висновок про те, що резерв під страхування операційного ризику незначний. При цьому банк, у якого чистий прибуток менший, повинен зарезервувати суму, яка у відсотках до прибутку є більшою. У цьому випадку регулятивний капітал банку також збільшиться на суму резерву під операційний ризик.

Таблиця 4.3

Розрахунок резерву для страхування операційного ризику

Назва банку	ПриватБанк	УкрСиббанк
Чистий прибуток за попередній період, тис. грн.	506 208	68 585
Середній прибуток за одну год., тис. грн.	57,79	7,83
Додаткові витрати, тис. грн.	362,21	127,15
Кількість неробочих годин за один рік, год.	24	24
Середній збиток банку за одну год., тис. грн.	72,88	13,13
Середня частота збитків, разів на одну год.	0,016	0,016
Середня кількість неробочих год.	4	4
Сума резерву під покриття операційного ризику, тис. грн.	4,66	0,84
Відсоток страхування під операційний ризик, %	0,0009	0,0012

Джерело: Власна розробка.

Отже, підсумовуючи вищезазначене слід підкреслити, що операційний ризик виникає через потенційну можливість того, що неадекватність інформаційних систем, відмова технологій, порушення заходів внутрішнього контролю, шахрайство, непередбачені катастрофи та інші операційні проблеми призведуть до неочікуваних витрат або проблем з репутацією. Крім того, існує потреба у створенні певного резерву для страхування даного виду ризику, оскільки від нього залежить успішне функціонування банку в цілому.

4.3. ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ

Як вже зазначалося у попередніх розділах, залучені кошти є одним з основних джерел для проведення активних операцій банку. Тому для банків позитивною тенденцією є збільшення депозитів як фізичних, так і юридичних осіб. Попередній аналіз також дає підстави стверджувати, що саме процентним доходам належить найбільша питома вага серед усіх доходів банку. Отже, ефективна діяльність банку, отримання прибутків дозволить збільшити розмір капіталу банку за рахунок прибутку.

Для подолання значного темпу інфляції, який є характерний для 2008 р., Національний банк України вирішив проводити жорстку монетарну політику, скоротивши пропозицію грошей. Це призвело до того, що юридичні особи почали забирати свої гроші з рахунків у банках. Вперше за останні п'ять років Національний банк зафіксував

нехарактерне для весняного сезону зменшення обсягу депозитів вітчизняної банківської системи на 2,6 млрд. грн. При цьому зменшилися як валютні вклади (на 1,5 млрд. грн.), так і гривневі (на 1,1 млрд. грн.). Зменшення депозитних ресурсів призвело до зниження обсягу ресурсної бази, відбилося на зростанні активів банківської системи, темпи якого вже у травні 2008 р. становили лише 1 % у порівнянні з 4,1 % відповідного періоду минулого року [101].

Перешкодою для зростання депозитних джерел банку є ризик неповернення коштів вкладникам. Починаючи з 1992 р., в Україні припинили свою діяльність 10 банків – Слов'янський, Україна, Прем'єрбанк, ОЛБанк, ІнтерКонтинентБанк, Росток-банк, Наш банк, Алонж, КУБ, Гарант. Слід зазначити, що лише перші два банки належали до групи найбільших. За даними Національного банку України, близько 3 % усіх вкладників, або 29 327 чол., втратили свої вклади. Отже, можна стверджувати, що більшість депозитів збанкрутілих банків були компенсовані їх вкладникам і вирішальна роль у цьому процесі належала Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, який було створено у 1998 р. Аналіз виплат відшкодувань з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за роки його існування представлений в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

**Виплати відшкодувань з Фонду гарантування
вкладів фізичних осіб**

Назва банку	Гарантовану суму отримали		Загальна сума відшкодування		Термін закінчення виплат
	осіб	питома вага від загальної кількості осіб, %	тис. грн.	питома вага від загальної суми відшкодування, %	
ВАТ "Європейський банк розвитку та заощаджень"	13 103	40,2	260 732,0	98,0	25.02.2011р
ТОВ "Київський універсальний банк"	5 290	95,2	80 512,2	99,6	29.05.2009р
АКБ "Інтерконтинентбанк"	4 445	97,4	77 931,0	99,6	04.04.2009р
ВАТ АКБ "Гарант"	2 761	98,2	44 967,8	99,6	28.02.2009р
АКБ "Прем'єрбанк"	4 128	72,5	46 796,3	96,7	11.03.2008р
АБ "Аллонж"	395	92,7	7 194,5	98,3	31.12.2007р
АКБ "Росток Банк"	325	42,3	4 016,3	98,8	31.12.2007р
АТ "Наш Банк"	4 245	77,1	27 488,9	98,7	20.11.2007р
АКБ "ОЛБанк"	220	5,5	1 364,8	93,9	31.12.2007р
АК АПБ "Україна"	217 435	22,2	32 100,0	87,0	16.07.2004р
КАБ "Слов'янський"	7882	97,2	3 900,0	98,7	11.01.2004р

Слід зазначити, що в більшості розвинутих країн ця проблема вже давно вирішена за допомогою різноманітних фондів страхування депозитів (ФСД) [136].

Серед національних ФСД немає єдності в тому, які саме види депозитів у банку підлягають страховому покриттю [129]. Лише 10 з національних ФСД у світі страхують всі види депозитів. Сучасні ФСД страхують депозити як фізичних, так і юридичних осіб, оскільки економічна суть вкладу не залежить від особи вкладника. В Україні страхуванню підлягають лише вклади фізичних осіб.

Враховуючи це, вважаємо, що в Україні потрібно гарантувати повернення депозитів незалежно від особи вкладника, тобто як фізичним, так і юридичним особам. Такий крок дасть змогу залучати більшу суму коштів за рахунок вкладів юридичних осіб, які в даному випадку стануть більш захищеними, що викличе довіру з боку суб'єктів господарювання. Висновок про доцільність гарантування вкладів юридичних осіб зроблений після аналізу динаміки вкладів фізичних осіб та суб'єктів господарювання (рис. 4.3).

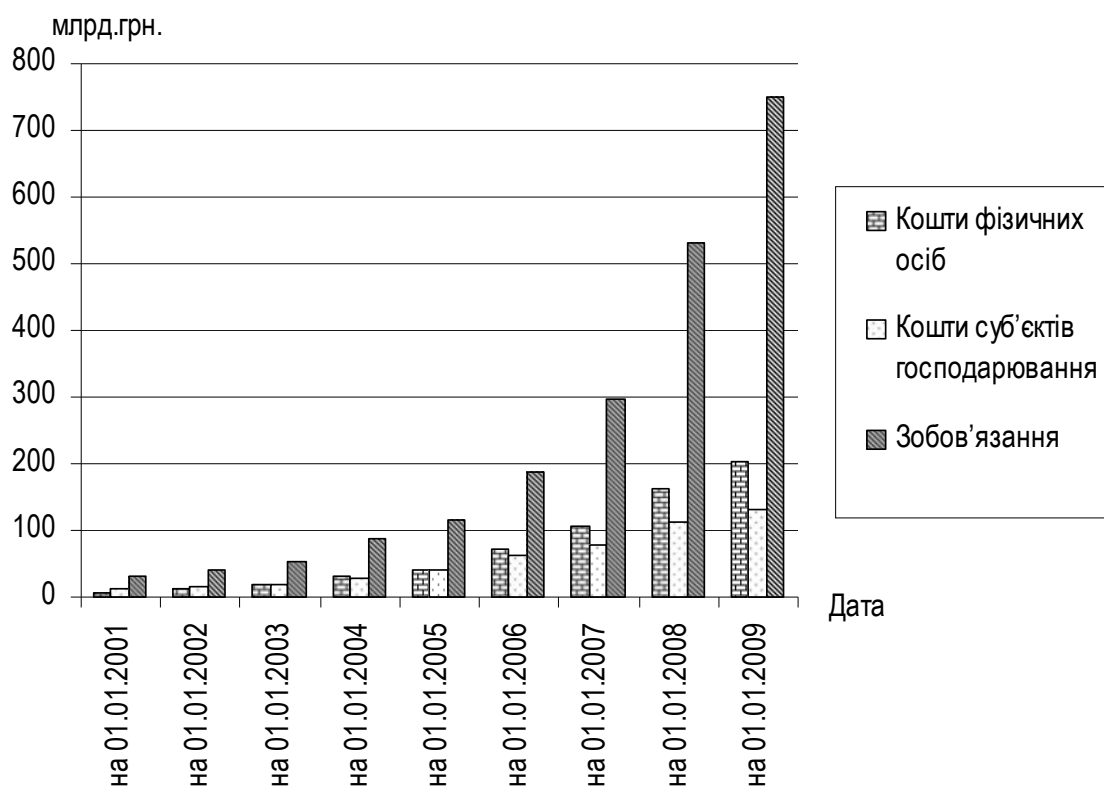

Рис. 4.8. Динаміка структури зобов'язань банків України
Джерело: [96].

Аналізуючи структуру зобов'язань банків України, слід зазначити, що найбільшу питому вагу складають кошти фізичних осіб та суб'єктів господарювання. При цьому питома вага суб'єктів господарювання була

більшою до 2004 р., коли відбулося збільшення вкладів населення. Така тенденція свідчить, з одного боку, про підвищення довіри населення до банків, що є позитивним моментом. Водночас зменшуються кошти суб'єктів господарювання, що є досить негативним явищем і вимагає вжиття певних заходів щодо залучення їх у банківську систему, оскільки обсяг цих коштів в економіці значний. З цією метою пропонуємо Фонд гарантування вкладів фізичних осіб перейменувати на Фонд гарантування депозитів (ФГД), який повинен також гарантувати повернення вкладів суб'єктам господарювання нарівні з коштами фізичних осіб.

Такий захід дозволить підвищити довіру до банківської системи з боку як фізичних, так і юридичних осіб, що у свою чергу сприятиме збільшенню ресурсної бази банківської системи України.

Необхідно також гарантувати повернення депозитів незалежно від валюти вкладу, оскільки страхування депозитів лише у національній валюті може призвести до низької пропозиції іноземної валюти, а також сприяти відтоку капіталу за кордон.

З огляду на реальний вплив ФСД на стан банківського сектора економіки, одним з найістотніших заходів регулювання є встановлений законодавством чи договором ліміт страхового покриття. Існують два способи встановлення суми страхового покриття – на один депозит чи на одного вкладника [129].

При встановленні ліміту тільки на один депозит принцип обмеженого покриття діє не повністю, тому що його можна проігнорувати, відкривши декілька рахунків у різних банках.

Отже, встановлення ліміту страхового покриття на один депозит за банківськими рахунками вкладника – найпоширеніший і найоптимальніший підхід. Подібний спосіб вимагає чіткої системи моніторингу з боку страховика депозитів за всіма рахунками конкретного вкладника. Розмір страхового покриття в кожній країні залежить безпосередньо від рівня розвитку національної банківської системи та політики держави щодо сприяння залученню вкладів у банки.

В Україні існує практика встановлення ліміту страхового покриття на одного вкладника за його банківськими рахунками у розмірі 50 тис. грн., починаючи з 2007 р. При цьому слід зазначити, що спочатку сума страхового покриття дорівнювала 1200 грн. У 2003 р. спочатку її було збільшено до 1500 грн., а потім до 2000 грн.; у 2004 р. – до 3000 грн.; у 2005 р. – до 5000 грн., у 2006 р. – до 8000 грн., а потім – до 15000 грн. відповідно [136].

У результаті порівняння динаміки збільшення виплат із Фонду гарантування вкладів фізичних осіб і розмірів вкладів фізичних осіб було визначено коефіцієнт кореляції між цими показниками на рівні 0,97, що свідчить про наявність прямого зв'язку між ними. Графічно цей зв'язок відображений на рис. 4.9.

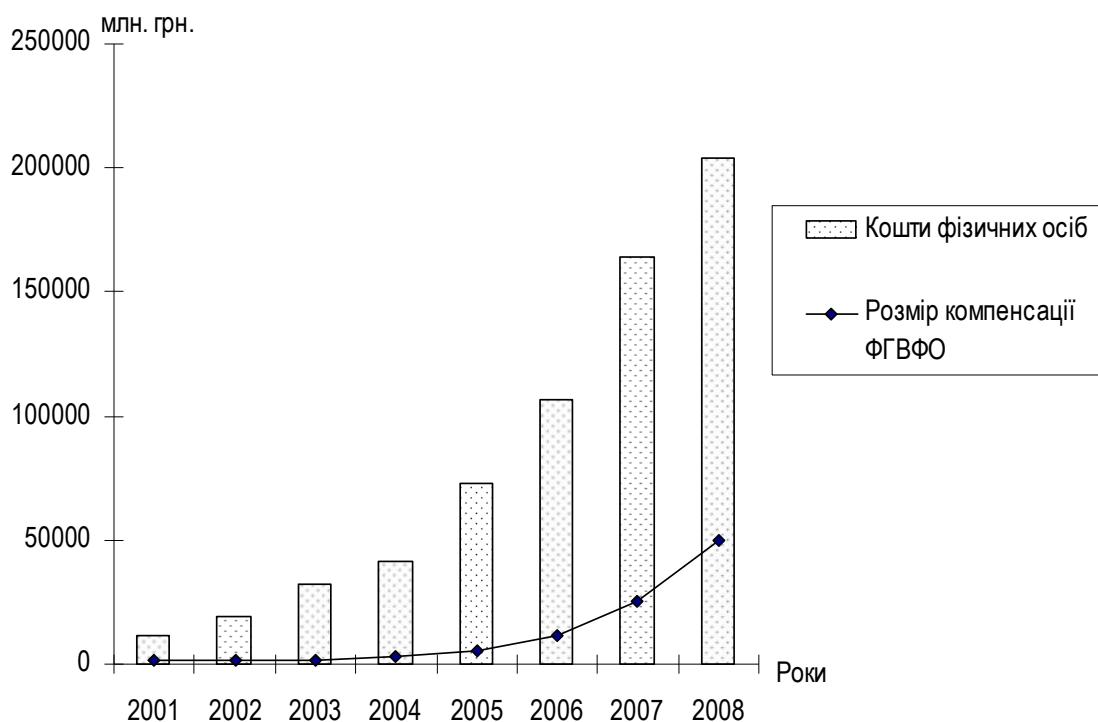

Рис. 4.9. Динаміка вкладів фізичних осіб та розміру компенсації ФГВФО в Україні за 2001-2008 рр.

Джерело: [136].

Слід зазначити, що не всі вклади менші від максимальної суми страхового покриття, тому клієнти, які мають депозити на суму, яка більша, ніж 50 тис. грн., прагнуть повернути всі свої кошти. Однак це залежить від суми та ліквідності активів банку-банкрута.

Крім компенсації вкладів фізичних осіб, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб виконує функції ліквідатора, тобто допомагає банку вживати превентивні заходи щодо попередження банкрутства. При цьому слід зазначити, що в Україні функції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб значно обмежені у порівнянні з деякими економічно розвиненими країнами.

Особливістю Федеральної компанії страхування депозитів (ФКСД) США є те, що вона виконує не тільки функції страхування депозитів, але й наглядові та регулятивні повноваження з контролю за платоспроможністю депозитних установ. Тому для ФКСД притаманні ознаки не лише страховика депозитів, а й органу банківського нагляду [129].

ФКСД також виконує функції ліквідатора банків та ощадних асоціацій. У разі неплатоспроможності реорганізовує їх, продає активи, надає кредити для фінансового оздоровлення проблемних банків тощо.

Отже, можна стверджувати, що Федеральна компанія страхування депозитів США допомагає банкам вирішити низку проблем у випадку банкрутства, використовуючи такі процедури [51]:

- 1) ліквідація банку – ФКСД бере на себе всі активи та пасиви банку-банкрута, здійснює виплати застрахованим вкладникам, продаючи після цього активи і таким чином покриває свої витрати;
- 2) злиття з банком-покупцем – ФКСД знаходить банк, який згоден взяти на себе активи та пасиви банку-банкрута за умови, що ФКСД відшкодує втрати;
- 3) надання відкритої допомоги – купівля “поганих” активів у випадку неплатоспроможності;
- 4) створення “мостових банків” – створення банку, який протягом певного часу закінчує процедуру ліквідації банку з використанням процедур виплат та розпродажу;
- 5) утримання від вимог до капіталу банку – запровадження тимчасових пільг щодо капіталу, якщо проблеми банку пов’язані з вкладеннями в суспільно важливі галузі господарства.

В Україні Фонд гарантування вкладів фізичних осіб здійснює такі функції [136]:

- відшкодовує кожному вкладнику банку, який є учасником або тимчасовим учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, втрати у розмірі, визначеному відповідно до Закону України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”. З лютого 2007 р. розмір відшкодування становить 50 тис. грн.;
- здійснює перевірку правильності розрахунків і контроль за своєчасним та повним перерахуванням зборів банками. У випадку недотримання певних норм та строків, зокрема норм Закону України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”, порушує перед Національним банком питання про застосування до банків – учасників Фонду (тимчасових учасників) заходів впливу та приводить їх у дію;
- публікує в офіційних засобах масової інформації звіт про свою діяльність, реєстр банків – учасників Фонду (тимчасових учасників), а також інформацію про зміни в реєстрі;
- встановлює для банків – учасників Фонду (тимчасових учасників) у визначеному ним порядку обов’язкові стандарти – вимоги щодо їх членства у Фонді;
- набуває право кредитора щодо банку – учасника Фонду (тимчасового учасника) на всю суму, що підлягає відшкодуванню з дня настання недоступності вкладів.

Аналізуючи вітчизняний досвід діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, слід зазначити, що виплати вкладникам банку починаються після оголошення банку банкрутом не пізніше, ніж через два місяці після початку ліквідації, протягом трьох місяців. При цьому, як свідчить вітчизняна практика, більшість банків, які мають фінансові труднощі, не бажають визнавати себе банкрутом, намагаються знайти нового інвестора, звертаються за допомогою до Національного банку України. Такий процес може тривати більше року, при цьому банк не виплачує своїм вкладникам кошти, а його фінансовий стан суттєво не покращується. З метою уникнення таких ситуацій доречно було б частину функцій щодо введення тимчасової адміністрації, пошуку потенційних інвесторів, а також банків, які бажають злитися або поглинути банк, що має фінансові труднощі, перекласти на Фонд гарантування депозитів.

Проаналізувавши основні переваги та недоліки вищезазначених процедур банкрутства банків (табл. 4.5) можна стверджувати, що оптимальним інструментом для України є злиття з банком-покупцем. У сучасних умовах також доцільно надати Фонду гарантування депозитів повноваження щодо вибору найбільш правильного банку для проведення процедури злиття чи поглинання.

Таблиця 4.5

Переваги та недоліки процедур банкрутства з участю ФГД

Процедура банкрутства	Переваги	Недоліки
Ліквідація банку	<ul style="list-style-type: none"> - швидкість відшкодування застрахованих депозитів; - вибір альтернативних шляхів продажу активів; - стимулює незастрахованих клієнтів слідкувати за фінансовим станом банку 	<ul style="list-style-type: none"> - значні витрати ФГВФО; - не завжди оптимальний вибір форм продажу та ціни активів; - значні строки відшкодування втрат незастрахованим вкладникам; - ліквідація банку несприятливо впливає на імідж усієї банківської системи, що знижує конкурентноздатність її на світовому ринку і набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та інтеграції
Злиття з банком-покупцем	<ul style="list-style-type: none"> - рівні умови для всіх вкладників; - ліквідація "поганих" активів банком-покупцем; - не знижується обсяг пропозиції банківських послуг; - не підірвана довіра до банківської системи з боку вкладників; - підтримується імідж банківської системи 	<ul style="list-style-type: none"> - можливі труднощі щодо вибору банку-покупця в конкурентних умовах; - значні строки у зв'язку з необхідністю точної оцінки активів та пасивів як ФГВФО, так і банком-покупцем; - переоцінка або, навпаки, недооцінювання банку-мішені

Процедура банкрутства	Переваги	Недоліки
Надання відкритої допомоги	<ul style="list-style-type: none"> - відносно недорогий спосіб для ФГВФО; - якщо регулювання оперативне, то можна попередити банкрутство; - дуже сприятливий спосіб для всіх вкладників 	<ul style="list-style-type: none"> - порушує ринкову дисципліну та відповідальність керівництва банку; - можливість зловживань з боку співробітників ФГВФО
Створення "мостових банків"	<ul style="list-style-type: none"> - швидкість відшкодування застрахованих депозитів; - вибір альтернативних шляхів продажу активів; - стимулює незастрахованих клієнтів слідкувати за фінансовим станом банку 	<ul style="list-style-type: none"> - додаткові витрати на створення тимчасового банку, а також висока вартість для ФГВФО; - процес банкрутства затягується у часі, особливо для незастрахованих вкладників; - не завжди оптимальний вибір форм продажу та ціни активів; - несприятливо впливає на імідж усієї банківської системи, що знижує конкурентоздатність її на світовому ринку, що особливо актуально в умовах глобалізації та інтеграції
Утримання від вимог щодо капіталу банку	<ul style="list-style-type: none"> - допомагає стимулювати деякі пріоритетні і водночас найбільш ризиковані види кредитування 	<ul style="list-style-type: none"> - труднощі щодо критеріїв надання пільг; - підвищений ризик; - створення умов для дискримінації; - вирішення проблем, які належать до компетенції центрального банку

Ліквідація банку досить часто буває розтягнутою у часі. Так, згідно з чинним законодавством вона на повинна перевищувати три роки, хоча банк "Україна" ліквідують вже протягом семи років. Зазвичай процедура банкрутства не тільки шкодить іміджу усієї банківської системи, але й при цьому не завжди досягаються поставлені цілі. Запровадження тимчасової адміністрації досить часто українські банки оскаржують у суді, що в свою чергу затягує процес відшкодування вкладів [136].

Важливим є також питання визначення умов, за яких повинне здійснюватися відшкодування вкладів, а саме: визнання вкладів недоступними або їх заморожування; відкликання центральним банком ліцензії у разі визнання неспроможності банку виплатити розміщені у ньому вклади; оголошення банку банкрутом та початок процедури його ліквідації. На нашу думку, найбільш доцільною в Україні буде політика швидкого реагування, тобто Фонд гарантування депозитів повинен бути не лише загальною касою, але й надавати певну допомогу банку.

Водночас у світових системах страхування депозитів (ССД) не існує прецеденту наділення страховика депозитів таким широким спектром повноважень, як було в США. Слід відзначити таку характерну ознаку європейських ССД, як зближення стандартів та правил функціонування національних ФСД у контексті інтеграційних економічних процесів. Цей процес був започаткований Директивою Ради ЄС № 94 / 19 / ЄС від 30 травня 1994 р. про схеми гарантування депозитів. Згідно з Директивою були запроваджені уніфіковані правила функціонування схеми страхування депозитів у країнах – членах ЄС, які ґрунтуються на таких засадах [129]:

1. Страхуванню підлягають всі депозити за винятком міжбанківських депозитів, інструментів, на які поширюється визначення власних коштів кредитної установи, а також депозитів, щодо яких існує підозра про їх кримінальне походження. Депозитом вважається будь-яке кредитове сальдо на рахунку фізичної чи юридичної особи, яке підлягає сплаті кредитною установою відповідно до вимог законодавства або договору, а також будь-який борг, який підтверджений свідоцтвом кредитної установи.

2. За винятком окремих випадків жодна кредитна установа не має права приймати вклади, якщо вона не бере участі в ССД.

3. Національні схеми страхування депозитів поширюються на вкладників у філіях, які засновані кредитними установами в інших країнах – членах ЄС. Філії кредитних установ поза межами ЄС повинні мати систему відшкодування за вкладками, яка еквівалентна тій, що існує в ЄС.

4. Ліміт страхового відшкодування повинен бути не нижчим, ніж 20 000 євро. Цей ліміт розраховується за сукупністю вкладів на одного вкладника.

5. Кредитні установи зобов'язані надавати вкладникам вичерпну інформацію про схему гарантування, що застосовується до їхніх вкладів.

6. Виплату страхового відшкодування повинен здійснювати страховик депозитів у термін, який не перевищує трьох місяців від моменту настання недоступності вкладу.

7. Національні страховики депозитів мають пріоритетне право на відшкодування фактично сплаченого страхового покриття за вимогами вкладників до кредитної установи у межах процедури її ліквідації згідно з нормами національного законодавства.

Незважаючи на індивідуальні особливості ССД кожної країни, європейський досвід уніфікації правил страхування депозитів свідчить про тенденцію гармонізації національних ССД, яка зумовлена глобальним транскордонним поширенням банківського бізнесу в усьому світі. Слід зазначити, що Україна також бере активну участь у процесах

інтеграції, тому повинна чітко визначити основні пріоритети діяльності вітчизняного Фонду гарантування депозитів.

Досить дискусійним є питання визначення джерел формування коштів Фонду гарантування депозитів та розмір внесків банків-учасників. Досвід зарубіжних країн свідчить, що держава повинна брати участь у діяльності системи страхування депозитів, особливо в період банківських криз.

Враховуючи вищезазначене, а також той факт, що банківська система України недостатньо фінансово стійка, слід зазначити, що держава повинна брати на себе певні зобов'язання зі страхування депозитів, хоча однозначно визначити їх розмір і форми дуже складно. Саме тому Фонд гарантування депозитів повинен функціонувати як самостійна державна організація, основною метою якої є не отримання прибутку, а підвищення довіри до банківської системи України і, як наслідок, – зростання її стійкості та надійності. Основними джерелами формування коштів Фонду гарантування депозитів повинні бути кошти фінансово-кредитних організацій, які є учасниками Фонду. При цьому слід зазначити, що лише вони мають право залучати депозити від фізичних та юридичних осіб.

На сьогодні розмір внеску до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні уніфікований для всіх банків, а саме: первинний внесок – один відсоток від статутного фонду, а також кожні півроку – 0,25 % від загальної суми вкладів фізичних осіб та відсотків за ними. Ми вважаємо, що у такій ситуації не враховується ступінь ризику конкретного банку, оскільки чим ризиковіша діяльність конкретного банку, тим більша ймовірність появи у нього проблем із виконанням зобов'язань перед вкладниками.

Виходячи з цього, банки, які здійснюють більш ризикові операції, повинні сплачувати вищі страхові внески, ніж банки, що проводять зважену ризикову політику. На практиці диференціацію внесків здійснити досить важко у зв'язку зі складністю об'єктивного визначення ступеня ризику діяльності конкретного банку.

Вирішити дану проблему, на наш погляд, можна шляхом визначення ризиковості діяльності банку на основі розрахунку певних економічних показників, а саме: нормативу адекватності регулятивного капіталу (нормативу платоспроможності банку); відношення залученого капіталу до власного; питомої ваги проблемних кредитів у загальному обсязі; співвідношення між депозитами та капіталом; відношення депозитів та активів банку; рентабельності капіталу та активів; співвідношення темпів приросту прибутку; активів та депозитів. Розглянемо економічний зміст кожного показника та формулу для їх розрахунку (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

**Основні економічні показники,
що характеризують ризиковість діяльності**

Показник	Формула	Економічний зміст	Порогове значення
Адекватність регулятивного капіталу	$H_2 = \frac{K}{E_{RWA}},$ Де K – капітал; E_{RWA} – еквівалент зважених за ризиком активів	Визначає необхідний розмір капіталу для покриття кредитного, операційного та ринкового ризиків	Мінімальне значення дорівнює 8 %
Коефіцієнт залежності	$\frac{З_k}{B_k},$ де $З_k$ – залучений капітал; B_k – власний капітал	Показує, наскільки банк залежить від зовнішніх джерел фінансування	Залучений капітал не повинен перевищувати власний більш ніж у 7 разів
Якість кредитів	$\frac{П_k}{С_k},$ де $П_k$ – проблемні кредити; $С_k$ – загальна сума кредитів	Визначає частку проблемних кредитів у загальній сумі кредитів. Значний їх розмір сигналізує про проблеми	Критичне значення дорівнює 1,5 %
Коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом	$\frac{Д}{K},$ де $Д$ – депозити; K – капітал	Вказує на співвідношення між депозитами та капіталом, тобто яка частина депозитів забезпечена капіталом банку	Відношення не повинно бути більшим ніж у 6 разів
Коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку	$\frac{Д}{A},$ де $Д$ – депозити; A – активи банку	Показує, наскільки активні операції банків забезпечені депозитними ресурсами	Граничне значення дорівнює 80 %
Рентабельність капіталу	$\frac{Ч_n}{K},$ де $Ч_n$ – чистий прибуток; K – капітал	Показує співвідношення між чистим прибутком та капіталом	Граничне значення 12,3 %
Рентабельність активів	$\frac{Ч_n}{A},$ де $Ч_n$ – чистий прибуток; A – активи	Показує співвідношення між прибутком та активами банку	Граничне значення дорівнює 1,5 %
Співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозитів	$\frac{Ч_{n1} \cdot A_1 \cdot Д_1}{Ч_{n0} \cdot A_0 \cdot Д_0},$ де $Ч_{n1}$ та $Ч_{n0}$ – чистий прибуток поточного та попереднього років; A_1 та A_0 – відповідно активи поточного та попереднього років; $Д_1$ та $Д_0$ – депозити поточного та попереднього років	Показує співвідношення між приростом чистого прибутку, активів та депозитів, визначає, який з них має найбільший приріст	Більше 1

Джерело: Власна розробка.

Питання визначення розміру відрахувань до Фонду гарантування депозитів досить дискусійне, тому ми пропонуємо розраховувати корегуючий коефіцієнт, який враховуватиме ступінь значення кожного з восьми запропонованих коефіцієнтів, а також напрямок відхилення кожного з них.

Враховуючи це, наступним етапом алгоритму визначення ризиковості діяльності банку буде присвоєння коефіцієнта значущості кожному з восьми запропонованих показників за допомогою методу Т. Сааті. Основні положення даного методу висвітлені у підрозділі 3.3. Для побудови власного вектора як базовий показник була використана адекватність регулятивного капіталу, оскільки саме він визначає здатність капіталу банку покривати основні ризики, які притаманні фінансовій сфері. Враховуючи це, власний вектор матиме такий вигляд:

$$\begin{cases} u_1, u_2, u_3, u_4, u_5, u_6, u_7, u_8 \\ 1, 3, 3, 5, 7, 3, 5, 7, \end{cases} \quad (4.3)$$

де u_1 – адекватність регулятивного капіталу;
 u_2 – коефіцієнт залежності;
 u_3 – якість кредитів;
 u_4 – коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом;
 u_5 – коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку;
 u_6 – рентабельність капіталу;
 u_7 – рентабельність активів;
 u_8 – співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозитів.

За допомогою програмного пакета Matlab отримаємо згідно з методом Т. Сааті такі коефіцієнти значущості: адекватність регулятивного капіталу – 0,3722; коефіцієнт залежності – 0,1241; якість кредитів – 0,1242; коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом – 0,0745; коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку – 0,0532; рентабельність капіталу – 0,1241; рентабельність активів – 0,0745; співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозитів – 0,0532.

Отже, корегуючий коефіцієнт матиме такий вигляд:

$$K = \sum_{i=1}^n W_i * \left(\frac{\varepsilon_i}{\varepsilon_{oi}} \right) + \sum_{j=n+1}^m W_j * \left(\frac{\varepsilon_{0j}}{\varepsilon_j} \right), \quad (4.4)$$

де K – корегуючий коефіцієнт;

- W_i – ступінь значущості показників, які повинні бути рівними або нижчими за порогове значення;
- ε_i – значення коефіцієнта, для якого визначено максимальний розмір;
- ε_{0i} – максимальне порогове значення коефіцієнтів;
- W_j – ступінь значущості показників, які повинні бути рівними або перевищувати порогове значення;
- ε_{0j} – мінімальне порогове значення коефіцієнтів;
- ε_j – значення коефіцієнта, для якого визначено мінімальний розмір.

Отже, для розрахунку корегуючого коефіцієнта необхідно запропоновані показники поділити на дві групи. До першої належать ті, для яких визначено максимальний розмір, а саме: коефіцієнт залежності, якість кредитів, коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом, коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку. Друга група містить показники, для яких визначено мінімальний розмір, а саме: адекватність регулятивного капіталу, рентабельність капіталу та активів, співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозиту.

Слід зазначити, що у випадку, коли корегуючий коефіцієнт менший або дорівнює 1, до банку не буде застосовуватися підвищуючий коефіцієнт виплат до Фонду гарантування депозитів. Якщо корегуючий коефіцієнт більший від одиниці, це свідчить про те, що діяльність банку пов'язана з підвищеним ризиком і він повинен вносити до Фонду гарантування депозитів більшу суму.

Протягом значного періоду тривають дискусії про збільшення виплат до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Його розмір пропонують збільшити до 0,6 % на рік у порівнянні з існуючим 0,5 %, але таке збільшення не затверджується на законодавчому рівні, оскільки вважається, що це створить додаткове навантаження для банків.

Успішно вирішити це питання, враховуючи інтереси банків, які дотримуються встановлених нормативів, а також не збільшують ризиковість своєї діяльності, можна шляхом прийняття диференційованих ставок виплат до Фонду гарантування депозитів. Тому експертним шляхом було визначено, що при збільшенні корегуючого коефіцієнта на 0,10 слід збільшувати виплати до Фонду гарантування депозитів на 0,1 % за рік. Такий крок дозволить вирішити відразу два основні питання: збільшити розмір коштів Фонду гарантування депозитів, а також значно зменшити моральний ризик, який виникає у банку.

На основі аналізу даних про діяльність трьох банків за допомогою формули 4.5 визначено корегуючий коефіцієнт для кожного з них (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Визначення корегуючого коефіцієнта для банків України

Показник	Банк, який дотримується оптимального співвідношення між активними та пасивними операціями	Банк, діяльність якого спрямована на надання кредитів	Банк, діяльність якого спрямована на залучення депозитів
Адекватність регулятивного капіталу	0,110	0,090	0,070
Коефіцієнт залежності	7,000	10,000	6,000
Якість кредитів	0,013	0,015	0,022
Коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом	3,000	7,000	5,000
Коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку	0,200	0,600	0,700
Рентабельність капіталу	0,125	0,111	0,131
Рентабельність активів	0,014	0,008	0,016
Співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозитів	1,100	0,750	1,300
Корегуючий коефіцієнт	0,803	1,108	1,050

Джерело: Власна розробка.

Аналізуючи дані табл. 4.8, можна зробити висновок про те, що банк, який дотримується оптимального співвідношення між активними та пасивними операціями, має допустимий розмір корегуючого коефіцієнта. Водночас для інших двох банків характерне його перевищення.

Враховуючи це, для банку, діяльність якого спрямована на надання кредитів, перевищення корегуючого коефіцієнта становить 0,1075. Необхідно збільшити виплати до Фонду гарантування депозитів на 0,1 %, тобто річний внесок банку становитиме 0,6 % від загального обсягу депозитів. Перевищення корегуючого коефіцієнта для банку, діяльність якого спрямована на залучення депозитів, становить 0,5. Тому для нього потрібно підвищити розмір щорічного відрахування на 0,05 %, в результаті чого загальний розмір за рік становитиме 0,55 %.

Диференціація розміру страхового внеску залежно від рівня ризиковості банку дозволяє зменшити розміри субсидювання проблемних банків за рахунок фінансово стійких, а також не підтримувати прагнення банків до проведення занадто ризикових операцій, оскільки банку при цьому доведеться робити більші відрахування. Другим позитивним ефектом від диференціації внесків до Фонду гарантування депозитів залежно від ризиковості діяльності є збільшення його ресурсної бази, що у свою чергу дозволить йому розширити спектр виконуваних функцій, зокрема у сфері реорганізації банків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило визначити сутність, види та основні складові поняття “банківський капітал”, у результаті чого існуючі класифікації доповнені поділом банківського капіталу на достатній та недостатній для покриття банківських ризиків.

На основі проведеного аналізу динаміки зміни банківського капіталу, його співвідношення з показниками грошової та банківської статистики виявлений недостатній рівень капіталізації вітчизняної банківської системи. Враховуючи це, запропонована концептуальна модель механізму зростання банківського капіталу, об’єктом якої є безпосередньо банківський капітал, метою – створення стабільної та надійної банківської системи, яка б виконувала функції забезпечення економіки достатньою кількістю ресурсів, що у свою чергу обумовлює виконання ряду завдань. Слід зазначити, що запропонована модель базується на певних принципах, недотримання яких унеможливує дію усього механізму. Особлива увага приділена також інструментам, що характеризують економічні важелі, які допоможуть досягти поставленої мети, враховуючи при цьому реальний та оптимальний розмір капіталу банку, та вжити заходів щодо збільшення його розміру.

При проведенні дослідження було побудовано багатофакторну модель впливу основних монетарних та макроекономічних показників на банківський капітал. Побудова матриць парної та часткової кореляцій, перевірка значущості коефіцієнтів за критерієм Стьюдента дали змогу визначити, що найбільший вплив на капітал здійснюють грошова маса та прибуток банку. При цьому капітал зростає на 0,11 % при збільшенні грошової маси на 3,93 % і відповідно прибутку на 1 млн. грн.

Проведений аналіз існуючих підходів до оцінювання достатності капіталу дозволив розробити авторську методику, яка дозволяє банку здійснювати діагностику рівня капіталізації за такими основними напрямками: визначення основних причин, що впливають на рівень капіталізації банківської установи; аналіз рівня достатності капіталу; ефективність використання ресурсів; виявлення факторів, які визначатимуть рівень капіталу банківської установи у майбутньому. Запропонована діагностика подана у вигляді алгоритму, що складається з чотирьох етапів. Це дозволяє виявити проблеми з формуванням капіталу на основі розрахунку показників, які відображають динаміку розміру капіталу банку, його ринкову вартість, ефективність використання залучених коштів, а також прибутковість активних операцій банку та емісійної діяльності. Діагностика згідно із запропонованою методикою

одного з українських банків, що входить до першої десятки, дозволяє вже на першому етапі алгоритму виявити проблеми банку з капіталізацією та потребу негайного застосування превентивних заходів щодо уникнення подальшого погіршення фінансового стану.

Сек'юритизація автокредитів дозволить українським банкам збільшити регулятивний капітал на суму сек'юритизованих цінних паперів, які можуть бути зараховані до регулятивного капіталу третього рівня, а також збільшити адекватність регулятивного капіталу.

Аналіз найбільш відомих злиттів та поглинань у банківському секторі України дозволив поділити їх на два етапи. Перший етап характеризується процесами об'єднання між невеликими за розмірами капіталу вітчизняними банками з метою уникнення банкрутства або розширення території діяльності. На другому етапі вітчизняні банки використовуються іноземними інвесторами, що створює загрозу національному суверенітету. З метою підвищення конкурентноздатності вітчизняної банківської системи в роботі обґрунтовані можливі варіанти створення банківських холдингів на основі прогнозування можливого розміру капіталу та рівня концентрації, що забезпечує конкурентне середовище у банківському секторі. У результаті реорганізацій на фінансовому ринку здійснюватимуть діяльність 74 банки та 2 холдинги.

Враховуючи відсутність позитивного синергетичного ефекту, за результатами проведених в Україні злиттів та поглинань між вітчизняними банками запропонований механізм проведення об'єднань, ключовим моментом якого є вибір оптимального банку-мішені на основі розрахунку інтегрального показника. Базою для розрахунку інтегрального показника визначення банку-мішені є дані, які характеризують капіталізацію банківської установи, темпи зростання прибутку, клієнтську базу, якість активів та менеджменту, діапазон послуг, імідж банку, питому вагу банку на ринку, географію діяльності, а також його цінову політику.

Основною перешкодою для зростання депозитів є ризик неповернення вкладів, який можна значно знизити шляхом підвищення ефективності діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що включає такі заходи: гарантування повернення вкладу незалежно від особи вкладника, а також валюти вкладених коштів; наділення повноваженнями щодо виконання ним функцій ліквідатора, реорганізатора, кредитора останньої інстанції, а також продавця активів проблемного банку; визначення джерел формування коштів Фонду.

Вирішити питання про джерела формування Фонду гарантування вкладів можна, встановивши диференційовані ставки відрахувань на

основі розрахунку корегуючого показника, який дозволяє визначити ризиковість діяльності банку. Якщо значення корегуючого коефіцієнта більше від одиниці, це означає, що діяльність банку пов'язана зі значним ризиком і він повинен вносити більшу суму відрахувань до Фонду гарантування депозитів. Враховуючи це, експертним шляхом було визначено, що при збільшенні корегуючого коефіцієнта на 0,10 слід збільшувати виплати до Фонду гарантування депозитів на 0,1 % за рік. Такий крок дозволить вирішити одразу два основні питання – збільшити розмір коштів Фонду гарантування депозитів, а також значно знизити моральний ризик, який виникає у банку.

Розробка системи управління операційним ризиком, яка включає шість послідовних етапів, дає змогу завчасно визначити ймовірність настання операційного ризику, можливі втрати за ним і, враховуючи це, вжити превентивних заходів щодо нейтралізації його шляхом створення резерву для недопущення значних збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева, И. А. Секьюритизация: этапы развития [Текст] / И. А. Алексеева, А. Ю. Рачкевич // Деньги и кредит. – 2006. – № 7. – С. 27–37.
2. Алексеєнко, М. Д. Банківський капітал: стан та перспективи розвитку в Україні [Текст] : дис... д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 / Алексеєнко Максим Дмитрович. – К., 2003. – 378 с.
3. Алексеєнко, М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія [Текст] / М. Д. Алексеєнко. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
4. Алексеєнко, М. Д. Структура капіталу комерційного банку [Текст] / М. Д. Алексеєнко // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 123–131.
5. Аналіз банківської діяльності [Текст] : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. ; за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2003. – 599 с.
6. Аналіз діяльності комерційного банку [Текст] : навч. посіб. / за ред. Ф. Ф. Бутинця, А. М. Герасимовича. – Житомир : Рута, 2001. – 384 с.
7. Банківська енциклопедія [Текст] / за ред. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 328 с.
8. Банківське право: українське та європейське [Текст] : навч. посіб. / за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1999. – 400 с.
9. Банківський союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbs.org.ua>
10. Банківські операції [Текст] : підручник / за ред. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
11. Барановський, О. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі [Текст] / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 9. – С. 12–20.
12. Білик, М. Д. Капітал банку: сутність, формування та регулювання / М. Д. Білик [Текст] // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 4. – С. 102–107.
13. Бицька, Н. Банківський капітал в економіці України [Текст] / Н. Бицька // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 1. – С. 48–51.
14. Бизнес [Текст] : оксфорд. толковый сл. – М. : Прогресс-Академия, РГГУ, 1995. – 752 с.
15. Бланк, И. А. Словарь-справочник финансового менеджера [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1998. – 480 с.
16. Брейли, Р. Принципы корпоративных финансов [Текст] / Брейли Ричард, Майерс Стюарт : пер. с англ. – М. : Олимп Бизнес, 1997. – 1120 с.

17. Бровко, С. М. Проблеми інтеграції банківського і корпоративного капіталу в умовах глобалізації економіки [Текст] / С. М. Бровко, Л. Руденко // Банківська справа. – 2002. – № 2. – С. 37–42.
18. Версаль, Н. І. Проблеми відкриття філій іноземних банків [Текст] / Н. І. Версаль // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 131–137.
19. Владичин, У. В. Банківський капітал в умовах ринкової трансформації економіки України [Текст] : дис... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / Владичин Уляна Володимирівна. – Львів, 2005. – 253 с.
20. Владичин, У. В. Капіталізація банківської системи України [Текст] / У. В. Владичин // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 145–150.
21. Вожжов, А. П. Сущность и функции капитала банка. Проблемы банковского капитала на Украине [Текст] / А. П. Вожжов, А. И. Клименко // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 3. – С. 18–26.
22. Вожжов, А. П. Банківський капітал в економіці України [Текст] / А. П. Вожжов, А. І. Клименко // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 88 – 97.
23. Вожжов, А. П. Капітал комерційних банків як складова ресурсів банківської системи [Текст] / А. П. Вожжов, А. І. Клименко // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 83–95.
24. Воробйов, Ю. М. Формування власного фінансового капіталу підприємства [Текст] / Ю. М. Воробйов // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 36–42.
25. Гаврилюк, С. І. Ризик, види ризиків та особливості банківських ризиків [Текст] / С. І. Гаврилюк // Формування ринкових відносин в Україні – 2006. – № 12. – С. 6–8.
26. Гальчинський, А. С. Теорія грошей [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. С. Гальчинський. – К. : Основи, 1998. – 413 с.
27. Герасименко, А. Г. Концентрація капіталу у трансформаційній економіці [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / Герасименко А. Г. – К., 2006. – 20 с.
28. Гольченко, І. Е. Сек'юритизація як один із способів удосконалення діяльності банків: перспективи застосування світового досвіду в Україні [Текст] / І. Е. Гольченко // Вісник Української академії банківської справи. – 2003. – № 2. – С. 44–48.
29. Гриценко, Р. Структуризація та консолідація банківського сектору України [Текст] / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 4. – С. 4–8.
30. Гроші та кредит [Текст] : підручник / за ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
31. Гроші та кредит [Текст] : підручник / за ред. Б. С. Івасіва. – К. : КНЕУ, 1999. – 404 с.

32. Довгаль, Ж. Банківський капітал: суть і значення [Текст] / Ж. Довгаль // Вісник Національного банку України – 1998. – № 7. – С. 18–20.
33. Долан, Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст] / Долан Дж. Э., Кэмпбэлл К. Д., Кэмпбэлл Дж. Р. ; пер. с англ. – М. : Профико, 1991. – 448 с.
34. Долан, Э. Дж. Макроэкономика [Текст] / Дж. Э. Долан, Д. Линдсей ; пер. с англ. Б. Лукашевича и др. – СПб. : Литера плюс, 1994. – 406 с.
35. Економічна енциклопедія [Текст] / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – у 3 т. – Т. 1. – 864 с.
36. Економічна енциклопедія [Текст] / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2001. – у 3 т. – Т. 2. – 848 с.
37. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / редкол. : В. С. Стельмах та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
38. Єпіфанов, А. О. Гроші, кредит, грошово-кредитні системи [Текст] : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, В. Л. Маяровський. – Суми : Ініціатива, 2000. – 354 с.
39. Єпіфанов, А. О. Операції комерційних банків [Текст] : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
40. Завгородній, А. Г. Фінансовий словник [Текст] / А. Г. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Знання, 2000. – 587 с.
41. Заруба, О. Ресурсне забезпечення банку: розробка моделі [Текст] / О. Заруба // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 8. – С. 35–37.
42. Зражевский, В. В. О стабильности банковской системы [Текст] / В. В. Зражевский // Деньги и кредит. – 2007. – № 2. – С. 35–39.
43. Иванова, К. Секьюритизация финансовых активов как инновационная техника финансирования банков в Украине [Текст] / К. Иванова // Финансовая консультация. – 2006. – № 11. – С. 19–22.
44. Капітал банків у 1992-2007 роках [Текст] // Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 1 (178). – С. 165.
45. Карчева, Г. Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи [Текст] / Г. Карчева, А. Камінський, О. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 22–28.
46. Кіреєва, К. О. Регулювання банківського капіталу [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / Кіреєва К. О. – К. , 2006. – 29 с.
47. Кириченко, О. Банківський менеджмент [Текст] : навч. посібник / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. – К. : Основи, 1999. – 671 с.

48. Киселев, В. В. Управление банковским капиталом: теория и практика [Текст] / В. В. Киселев. – М. : Экономика, 1997. – 256 с.
49. Коваленко, В. В. Іноземний капітал та фінансова безпека банківської системи України [Текст] / В. В. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС, 2006. – Т. 16. – 334 с.
50. Коваленко, В. В. Обов'язкове резервування як інструмент грошово-кредитної політики [Текст] / В. В. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Мрія-1 ЛТД ; УАБС, 2004. – Т. 9. – 374 с.
51. Коваленко, В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крохмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
52. Коваленко, В. В. Проблеми капіталізації та концентрації капіталу в банківській сфері [Текст] / В. В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1. – С. 49–54.
53. Коваленко, В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. [Текст] / В. В. Коваленко. – К. : Знання України, 2006. – 332 с.
54. Ковальов, О. П. Класифікація банківських ризиків. Фактори, що впливають на кредитні ризики, і підходи до їх класифікації [Текст] / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 2. – С. 63–70.
55. Козоріз, М. А. Роль і функції капіталізації в забезпеченні економічного розвитку суб'єктів господарювання [Текст] / М. А. Козоріз // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 42–48.
56. Козьменко, С. М. Обмеження і межі присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі [Текст] / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2. – С. 105–109.
57. Козьменко, С. М. Стратегічний менеджмент банку [Текст] / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, Т. В. Волошко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 734 с.
58. Козьменко, С. Н. Финансовые аспекты слияний и поглощений банков [Текст] / С. Н. Козьменко, В. В. Колдовский, С. А. Горина // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Ініціатива, 2000. – Т. 4. – С. 13–22.
59. Кредитна система України та банківські технології [Текст] : навч. посіб. : / В. С. Стельмах, А. В. Шаповалов, В. Л. Кротюк та ін. ; за заг. ред. І. В. Сала ; у 3 кн. – Львів : ЛБІ НБУ, 2002. – 579 с.
60. Кротюк, В. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з першою компонентою [Текст] / В. Кротюк,

- О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 5. – С. 16–22.
61. Кротюк, В. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з першою компонентою [Текст] / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.
62. Кротюк, В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах [Текст] / В. Кротюк, В. Міщенко // Банківська справа. – 2005. – № 4. – С. 3–9.
63. Кротюк, В. Л. Національний банк – центр банківської системи України [Текст] / В. Л. Кротюк. – К. : Ін Юре, 2000. – 248 с.
64. Кузнецова, Л. В. Розвиток національних банківських систем в умовах фінансової глобалізації [Текст] / Л. В. Кузнецова // Бізнес Інформ. – 2007. – № 12 (2). – С. 106–109.
65. Кузнецова, Л. В. Ціноутворення в банківській справі [Текст] : підручник / Л. В. Кузнецова, Л. В. Жердецька. – Одеса : Атлант, 2008. – 308 с.
66. Кузьмінський, В. О. Теоретичні основи інтеграції капіталів [Текст] / В. О. Кузьмінський // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 124–133.
67. Лаврушин, О. И. Банковское дело [Текст] : учебник / под. ред. О. И. Лаврушина. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 672 с.
68. Ларионова, И. В. Реорганизация коммерческих банков [Текст] / И. В. Ларионова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
69. Ліневич, Ю. В. Концентрація капіталу у банківській сфері [Текст] / Ю. В. Ліневич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11. – С. 54–62.
70. Лозовский, Л. Ш. Универсальный бизнес-словарь / Л. Ш. Лозовский, Б. А. Райзберг, Л. А. Ратновский. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 640 с.
71. Лукасевич, И. Я. Анализ финансовых операций. Методы, модели, техника вычислений [Текст] : учеб. пособ. / И. Я. Лукасевич. – М. : Финансы ; ЮНИТИ, 1998. – 400 с.
72. Лютий, І. Конкурентоспроможність банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу [Текст] / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 11. – С. 18–25.
73. Майбурд, Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров [Текст] / Е. М. Майбурд – М. : Дело-Вита-Пресс, 1996. – 544 с.
74. Маркс, К. Капитал. Критика политической экономии [Текст]. – Т. 2. – Кн. 2 : Процесс обращения капитала / К. Маркс. – М. : Изд-во полит. литературы, 1984. – 650 с.

75. Мартинюк, Ж. В. Ресурсна база комерційних банків [Текст] / Ж. В. Мартинюк // Фінанси України. – 1998. – № 11. – С. 112–114.
76. Маршалл, А. Принципы экономической науки [Текст] / А. Маршалл ; у 5 т. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 3 – 351 с.
77. Маслак, Н. Г. Проблеми капіталізації банківської системи України [Текст] / Н. Г. Маслак // Актуальні проблеми економіки.– 2004. – № 11. – С. 31–39.
78. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: новые подходы (Базель II) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cbr.ru/search/print.asp?File=/today/pk/basel.htm>
79. Методологічні роз'яснення до основних принципів ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm#Основні%20принципи%20ефективного%20банківського%20нагляду
80. Мескон, М. Х. Основы менеджмента [Текст] : учебник / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 2006. – 720 с.
81. Мещеряков, А. А. Оцінка прибутковості активів на основі визначення джерел їх формування [Текст] / А. А. Мещеряков // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 2. – С. 52–55.
82. Мещеряков, А. А. Формування та використання ресурсної бази банку [Текст] / А. А. Мещеряков // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 89–94.
83. Мещеряков, А. А. Теоретико-практичні засади побудови фінансового менеджменту банку [Текст] / А. А. Мещеряков // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 6. – С. 53–57.
84. Мещеряков, А. А. Методологічні засади організації ефективної внутрішньої економіки комерційного банку [Текст] : дис. ... доктора економ. наук : 08.04.01 / Андрій Адольфович Мещеряков. – Суми, 2007. – 424 с.
85. Мещеряков, А. А. Організація діяльності комерційного банку [Текст] : навч. посіб. / А. А. Мещеряков. – К. : ЦУЛ, – 2007. – 608 с.
86. Мещеряков, А. А. Фінансовий менеджмент у банках [Текст] : навч. посіб. / А. А. Мещеряков, Л. В. Лисяк. – К. : ЦНЛ, 2006. – 208 с.
87. Михайловська, І. М. Гроші та кредит [Текст] : навч. посіб. / І. М. Михайловська, К. Л. Ларіонова. – Львів : Новий Світ, 2000, 2006. – 432 с.
88. Мишкін, Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків [Текст] / Ф. С. Мишкін ; пер. з англ. С. Панчишина. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
89. Мікроекономіка і макроекономіка [Текст] / за заг. ред. С. Будаговської. – К. : Основи, 1998. – 518 с.

90. Міщенко, В. Проблеми реорганізації та реструктуризації комерційних банків [Текст] / В. Міщенко, І. Вядрова // Банківська справа. – 2001. – № 1. – С. 3–7.
91. Міщенко, В. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни [Текст] / В. Міщенко, Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 10. – С. 38–44.
92. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : підручник / за ред. А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 1999. – 368 с.
93. Нечеткие множества в моделях управления и искусственного интеллекта [Текст] / под. ред. Д. А. Поспелова. – М. : Наука, 1986. – 312 с. – (Проблемы искусственного интеллекта).
94. Нуреев, Р. М. Основы экономической теории. Микроэкономика [Текст] / Р. М. Нуреев. – М. : Высшая школа, 1996. – 446 с.
95. Обзор сделок по слияниям и поглощениям в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ma-journal.ru/ucreview/>
96. Основні показники діяльності банків України на 1 листопада 2007 року [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 12. – С. 65.
97. Островская, О. М. Банковское дело [Текст] : толковый словарь / О. М. Островская. – 2-е изд. – М. : Гелиос АРВ, 2001. – 400 с.
98. Панова, Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка [Текст] / Г. С. Панова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
99. Панфілова, Т. О. Сучасні тенденції розвитку світової економіки та руху капіталів [Текст] / Т. О. Панфілова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 2. – С. 88–93.
100. Патрикац, Л. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України [Текст] / Л. Патрикац, Д. Крохмалюк // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 1. – С. 38–43.
101. Показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aub.com.ua//2008.html?_m=publications&_t=cat&id=351
102. Принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm#Основні%20принципи%20ефективного%20банківського%20нагляду
103. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7 грудня 2000 р. – Режим доступу : <http://www.zakon1rada.gov.ua>
104. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : інструкція Національного банку України від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу : <http://www.zakon1rada.gov.ua>

105. Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень [Електронний ресурс] : положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 31.08.2001 № 375. – Режим доступу : <http://www.zakon1rada.gov.ua>
106. Про процентну політику Національного банку України [Електронний ресурс] : положення, затверджене Постановою Національного банку України від 18 серпня 2004 р. № 389. – Режим доступу : <http://www.zakon1rada.gov.ua>
107. Прозоров, Ю. Концентрація банківської системи України: подальші перспективи [Текст] / Ю. Прозоров // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 1. – С. 54–56.
108. Пронін, О. Ю. Особливості процесів злиття та поглинання у фінансово-банківському секторі [Текст] / О. Ю. Пронін // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 106–123.
109. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 3-е изд., доп. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 480 с.
110. Райко, М. Возможности секьюритизации для украинских компаний. Правовые аспекты [Текст] / М. Райко // Финансовая консультация. – 2004. – № 15. – С. 25–30.
111. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків [Текст] / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова : навч. посіб. – К. : Знання, КОО, 2002. – 216 с.
112. Річні звіти АКІБ “УкрСиббанк” за 2000-2007 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrsibbank.com.ua>
113. Розенберг Д. Словарь банковских терминов [Текст] : пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1997. – VIII, 360 с.
114. Роуз Питер С. Банковский менеджмент [Текст] / Роуз Питер С ; пер с англ. – 2-е изд. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
115. Румянцев, С. Можливості застосування механізмів сек’юритизації [Текст] / С. Румянцев // Цінні папери України. – 2004. – № 31. – С. 8–10.
116. Саати, Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий [Текст] / Т. Саати ; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.
117. Сало, І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст] : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 314 с.
118. Салтинський, В. В. Забезпечення фінансової стійкості комерційних банків на основі підвищення рівня капіталізації [Текст] : дис. ... канд. економ. наук : 08.04.01 / Салтинський Валентин Васильович. – Суми, 2003. – 218 с.

119. Семко, Т. В. Гроші та кредит схемах та таблицях [Текст] : навч. посіб. / Т. В. Семко, М. В. Руденко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 158 с.
120. Сідолако, М. С. Банківські ризики та управління ними / М. С. Сідолако [Текст] // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Т. 20. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 261–264.
121. Симановский, А. Ю. Достаточность банковского капитала: новые подходы и перспективы реализации [Текст] / А. Ю. Симановский // Деньги и кредит. – 2000. – № 6. – С. 20–27.
122. Синки Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках [Текст] / Дж. Синки, мл. ; под. ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера : пер. с англ. – М. : 1994, Catallaху. – 820 с.
123. Склеповий, Є. В. Складові стійкості комерційного банку [Текст] / Є. В. Склеповий // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 138–142.
124. Слав'янська, Н. Г. Капіталізація комерційних банків в Україні: стан і перспективи [Текст] / Н. Г. Слав'янська // Банківська справа. – 2002. – № 4. – С. 35–43.
125. Слияния и поглошения в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ma-journal.ru/ucreview/>
126. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / А. Смит. – М. : Издательство соціально-економической литературы, 1962. – 684 с.
127. Смовженко, Т. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України [Текст] / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 11. – С. 34–37.
128. Соколинская, Н. Э. Производные финансовые инструменты: фьючерсы, свопы и опционы [Текст] / Н. Э. Соколинская // Банковские услуги. – 2005. – № 2. – С. 2–38.
129. Страховой портфель [Текст] / отв. ред. Рубин Ю. Б., Солдаткин В. И. – М. : СОМИНТЭК, 1994. – 640 с.
130. Структура власного капіталу банків України станом на 01.10.2007 р. (у розрізі банків) [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 12. – С. 52–57.
131. Сугоняко, О. Капіталізація банків: нова тенденція [Текст] / О. Сугоняко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 10. – С. 34–36.
132. Супрунова, Е. Секьюритизация активов: опыт и перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rcb.ru/search/>

133. Сухотеплий, В. Т. Аналіз динаміки структури банківської галузі України за період 1999-2006 рр. [Текст] / В. Т. Сухотеплий // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 10. – С. 56–58.
134. Тарасенко, І. О. Статистика [Текст] : навч. посіб. / І. О. Тарасенко. – К. : ЦНЛ, 2006. – 344 с.
135. Фінансові звіти ВАТ КБ “Надра” за 2000-2007 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nadrabank.com.ua>
136. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.org.ua/golovna.htm>
137. Черкашина, К. Ф. Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектору України [Текст] / К. Ф. Черкашина // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 1. – С. 42–45.
138. Черкашина К. Ф. Аналіз капіталізації банківської системи України / К. Ф. Черкашина // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 4. – С. 124–130.
139. Черкашина, К. Ф. Вирішення проблеми капіталізації шляхом злиття чи поглинання [Текст] / К. Ф. Черкашина // Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины : материалы V Международной научно-практической конференции, Алушта, 28-30 сентября 2006 г. / М-во образования и науки Украины, Таврический национальный университет им. Вернадского ; Общественная организация “Лига молодых экономистов”. – Симферополь : Таврический национальный университет им. Вернадского, 2006. – С. 158–159.
140. Черкашина, К. Ф. Злиття та поглинання у банківській сфері [Текст] / К. Ф. Черкашина // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Т. 15. – Суми, 2006. – С. 181–186.
141. Черкашина, К. Ф. Злиття та поглинання: шлях до концентрації банківського капіталу [Текст] / К. Ф. Черкашина // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Т. 14. – Суми, 2005. – С. 207–212.
142. Черкашина, К. Ф. Інструменти монетарної політики та рівень достатності банківського капіталу [Текст] / К. Ф. Черкашина, В. В. Коваленко // Экономика Крыма. – 2006. – № 18. – С. 52–56.
143. Черкашина, К. Ф. Концентрація банківського капіталу за регіонами України [Текст] / К. Ф. Черкашина // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада 2007 р.). – Т. 1. / ДВНЗ “УАБС НБУ”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2007. – С. 25–26.

144. Черкашина, К. Ф. Методика визначення рівня капіталізації банківської установи [Текст] / К. Ф. Черкашина // Економіка розвитку. – 2008. – № 2 (46). – С. 15–18.
145. Черкашина, К. Ф. Напрямки впливу монетарних інструментів Національного банку України на капітал банків [Текст] / К. Ф. Черкашина // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доповідей ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (9-10 листопада 2006 р.) / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 122–124.
146. Черкашина, К. Ф. Перспективи використання сек'юритизації комерційними банками України [Текст] / К. Ф. Черкашина, Д. Л. Лобода // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 200–208.
147. Черкашина, К. Ф. Підвищення рівня капіталізації банків як передумова інтеграції до Європейського фінансового ринку [Текст] / К. Ф. Черкашина // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. Другої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 24–25 лютого 2005 р). – Ч. 2 / М-во освіти і науки України ; Тернопільська академія народного господарства, рада молодих вчених. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – С. 204–206.
148. Черкашина, К. Ф. Підвищення рівня капіталізації банків як передумова інтеграції до європейського фінансового ринку [Текст] / К. Ф. Черкашина // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3. – С. 49–55.
149. Черкашина, К. Ф. Реформування банківської системи України як шлях інтеграції до європейського союзу [Текст] / К. Ф. Черкашина // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 1 (16). – С. 13–16.
150. Чернишова, Л. І. Теоретичні основи формування структури банківського капіталу [Текст] : автореф. дис на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / Чернишова Лілія Іванівна ; Одеський держ. економічний ун-т. – Одеса, 2006. – 20 с.
151. Шимкович, В. Базельський комітет отмеряет в третий раз / В. Шимкович [Текст] // Банковская практика за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 83–89.
152. Шелудько, Н. М. Іноземний капітал у банківському секторі України: тенденції, проблеми, перспективи [Текст] / Н. М. Шелудько // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 100–108.

153. Шелудько, Н. М. Макроекономічні аспекти проблеми капіталізації банків в Україні [Текст] / Н. М. Шелудько // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10. – С. 72–81.
154. Шпиг, Ф. І. Проблеми експансії іноземного банківського капіталу в Україну [Текст] / Ф. І. Шпиг // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Т. 14. – Суми : УАБС НБУ, 2005. – С. 317–325.
155. Штовба, С. Д. Введение в теорию нечетких множеств и нечеткой логики [Електронний ресурс] / С. Д. Штовба. – Режим доступу : http://matlab.exponenta.ru/fuzzylogic/book1/13_2.php
156. Ясеновец И. Роль рейтингов в секьюритизации [Текст] / И. Ясеновец // Финансовая консультация. – 2005. – № 4. – С. 24–27.
157. Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks. Basle Committee on Banking Supervision. – Basle. – Updated November 2005 // www.bis.org.
158. Amis P., Rospars E. Prudential supervision and the evolution of accounting standards: the stakes for financial stability. – Banque de France. Financial Stability Review. № 7. November, 2005. – p. 47–58.
159. Assessment of accounting standards from a financial stability perspective. – European Central Bank. Euro system. – Desember. 2006. – p. 3–43.
160. Bankowość. Podręcznik akademicki / Pod. red. Władysława L. Jaworskiego i Zofii Zawadzkiej, Poltext, Warszawa 2003. – 908 s.
161. Burns Robert L. Economic Capital and Assessment of Capital Adequacy [Електронний ресурс] // Supervisory Insights. Winter. 2004. – Режим доступу : <http://www.fdic.gov/regulations/examinations/supervisory/insights/sivin04/economic>.
162. Compilation Guide on Financial Soundness Indicators [Електронний ресурс] / IMF. – 2004. – July, 30. – Режим доступу : www.imf.org.
163. Core Principles for effective banking supervision. Basle Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс] – Basle. – September 1997. – Режим доступу : www.bis.org.
164. Demirguc-Kunt A., Detragache E. The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries. – IMF Working Paper. – 1997.
165. ЕЕМЕА: Evolution of Securitisation Through 2004 and Outlook for 2005 [Електронний ресурс] / Special Report Fitch Ratings (14 March 2005). – Режим доступу : www.fitchratings.com.
166. Europeans infiltrate ranks of world's biggest banks. Bank Atlas // Euromoney. –2001. – June. – P. 140–170.
167. Garcia G. Deposit Insurance: A Survey of Actual and Best Practices. – IMF Working Paper. –1999. – № 99/54. – April.

168. Implementation of the new capital adequacy framework in non-Basel Committee member countries: Summary of responses to the 2006 follow-up Questionnaire on Basel II implementation.– Basel FSI. – Occasional Paper, № 6, 2006. – 48 p.
169. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. Basle Committee on Banking Supervision [Электронный ресурс] / Basle. – June 1998. – Режим доступа : www.bis.org.
170. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basle Committee on Banking Supervision [Электронный ресурс] / Basle. – Updated November 2005. – Режим доступа : www.bis.org.
171. International Financial Reporting Standard 7 “Financial Instruments: Disclosure” [Электронный ресурс] International Accounting Standards Board. – London, 2005. – Режим доступа : www.bis.org.
172. Helfer R. T. What Deposit Insurance Can and Cannot Do // Finance and Development. – 1999. – Vol. 36, № 1. – March.
173. Honohan P. Perverse Effects of a Ratings-related Capital Adequacy System. World Bank. – 2000. – May.
174. Lakshman A. Asset Securitization and Structured Financing: Future Prospects and Challenges for Emerging Market Countries // IMF Working Paper. – 2001. – 10. – 19 p.
175. Merkantylyzm I początki szkoły klasycznej: wybór pism economicznych XVI–XVII wieku. – Krakow, 1958. – S.470.
176. Principles for the Management and Supervision on Interest Rate Risk [Электронный ресурс] / Basle Committee on Banking Supervision – Basle. – 2004. – July. – Режим доступа : www.bis.org.
177. Russia: The Next Major Securitisation Frontier? [Электронный ресурс] / Special Report Fitch Ratings (2004. 10 June). – Режим доступа : www.fitchratings.com.
178. Sloman J. Economics. London, «Harvester Wheatsheaf», 1995.
179. Thoraval P.Y. The Basel II framework: the role and implementation of Pillar 2. – Banque de France. Financial Stability Review. № 9. December, 2006. – p. 47–58.
180. Tiesset M., Troussard P. Regulatory capital and economic capital. – Banque de France. Financial Stability Review. № 7. November, 2005. – p. 59–74.

Наукове видання

**Коваленко Вікторія Володимирівна
Черкашина Катерина Федорівна**

**КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ:
МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ**

Монографія

Редактор *Г.К. Булахова*

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки *Н.А. Височанська*

Підписано до друку 05.01.2010. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 8,09. Умов. друк. арк. 9,63. Тираж 300 пр. Зам. № 899

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК, № 3160 від 10.04.2008

Надруковано на обладнанні Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57